

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΜΕΤΕΡΝΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ

ΔΗΜΗΤΡΗ Α. ΓΛΗΝΟΥ

ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
ΚΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΟΝΤΑ ΣΤΟ ΔΑΣΚΑΛΟ

«Ευτυχισμένος είνε ὁ ἄνθρωπος ποὺ ζεῖ καὶ πεθαίνει γιὰ ἓνα μεγάλο ἰδανικό».

(Δ. Γληνός, Ἀκροναυπλία, Ὀχτώβρης 1937).

Στις 17 τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1942 ὁ Δάσκαλος ἔφτανε μὲ τὴ συνηθισμένη του ἀκρίβεια στὸν τόπο τῆς παράνομης συνάντησής μας. Ἐδῶ καὶ λίγες βδομάδες εἶχε γλυτώσει ἀπὸ τὶς ἐγκληματικὲς διαθέσεις τῶν ὀργάνων τῆς Εἰδικῆς ἀσφάλειας ποὺ τὸν εἶχαν παραδώσει ἄρρωστο στοὺς Ἰταλοὺς κ' εἶχε ξεφύγει καὶ ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἰταλῶν φασιστῶν, ποὺ ὑπολόγισαν πὼς ὁ θάνατος τοῦ ἄρρωστου Γληνοῦ στὰ χέρια τους θὰ τοὺς ἔφερεν πολὺ μεγάλη ζημιά. Τὸν ἀπελευθέρωσαν ἀφοῦ τοῦ εἶχαν προβάλλει τὴν ἀπειλή: «Τὸ κεφάλι σου δὲ στέκει καλὰ στοὺς ὤμους σου! Πρόσεξε μὴν ἀνοίξεις τὸ στόμα σου, οὔτε νὰ δεῖς κανένα!»

Ὁ Δάσκαλος, ἀψηφώντας τὶς ἀπειλὲς τῶν κατακτητῶν, ἔφτανε μὲ βῆμα σταθερὸ στὸν καθορισμένο τόπο τῆς συνάντησής μας γιὰ νὰ διαβιβάσει στὸ κόμμα του πληροφορίες, νὰ ζητήσῃ ὁδηγίες, νὰ δώσει τὴ συνεργασία του στὸ «Ριζοσπάστη» καὶ στὴν «Κομμουνιστικὴ ἐπιθεώρηση». Ἦτανε γεμᾶτος ἔννοια τότε ὁ Γληνός. Εἶχε τὴν ἔννοια ὅλης τῆς Ἑλλάδας καὶ ὅλου τοῦ κόσμου ἐκφρασμένη στὸ πρόσωπό του. Πάντα αἰσιόδοξος ὅμως καὶ πάντα βέβαιος γιὰ τὴ νίκη. «Δὲν ὑπάρχει, μοῦ ἔλεγε τότε, καμμιά θεωρία στὸν κόσμος, ποὺ ἡ ζωὴ, ἡ πραγματικότητα, ἡ κάθε στιγμή, ποὺ περνᾷ νὰ τὴν ἐπικυρώνει καὶ νὰ τὴν ἐπιβεβαιώνει τόσο πανηγυρικά, ὅπως ἐπικυρώνεται καὶ ἐπιβεβαιώνεται ἡ θεωρία τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ ἀπὸ τὴ ζωὴ τὴν ἴδια. Ξαίρεις, πρόσθεσε, τέλειωσα τὸ πρῶτο κεφάλαιο τοῦ δοκίμιου τῆς διαλεκτικῆς φιλοσοφίας, τὴ διαλεκτικὴ τῆς γνώσης. Πρέπει τὸ ἔργο αὐτὸ νὰ τὸ τελειώσω τώρα γιὰ νὰ εἶνε ἔτοιμο νὰ ἐκδοθεῖ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση. Μετά, δὲν ξαίρω ἂν θὰ ἔχω καιρὸ νὰ δουλέψω ἓνα τόσο σοβαρὸ θέμα. Θὰ σοῦ τὸ φέρω στὴν ἐρχόμενη συνάντησή μας νὰ τὸ πάρεις νὰ τὸ διαβάσεις». Χωρίσαμε μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ξαναἰδωθοῦμε μετὰ δύο μέρες, μὰ δὲν ξανα συναντηθήκαμε. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωτὶ οἱ Ἰταλοὶ μὲ τὴν συνεργασία ἐλλήνων πραχτόρων τους μὲ ἔπιασαν καὶ σὲ λίγους μῆνες βρέθηκα στὶς φασιστικὲς

φυλακὲς τῆς Ἰταλίας καὶ ἀπὸ κεῖ ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρόνον, στὴ Γερμανία γιὰ ἀναγκαστικὴ δουλειά. Στὴ Γερμανία, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1944, ἔπαιρνα ἓνα γράμμα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ποὺ μοῦ ἔγραφαν ὅτι ὁ «θεῖος Δημήτρης ἔκανε ἐγγείριση». Δὲν πῆγε καθόλου ὁ νοῦς μου στὸ κακό. Κατέβαινα στὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπὸ τρεῖς χρόνια, τελείως ἀνύποπτος καὶ χαρούμενος σκεφτόμουνα τὴ συνάντησή μου μὲ τὸν ἀγαπημένο μας δάσκαλο. Στὸ δρόμο ἀπὸ ἓνα ἔντυπο τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδας μάθαινα τὴ θλιβερὴ εἶδηση τοῦ ἀναπάντεχου θανάτου του. Διάβαζα τὸν τίτλο μιᾶς νεκρολογίας στὴν πρώτη ἐπέτειο τοῦ θανάτου του: «ἓνας χρόνος ὕστερα ἀπὸ τὸ θάνατό του. Δημήτρης Γληνός. Σῆμα καὶ ἰδέα γιὰ κάθε πνευματικὸ ἄνθρωπο».

Στὶς γραμμὲς, ποὺ ἀκολουθοῦνε θὰ γραφοῦν μερικὲς σκόρπιες ἀναμνήσεις, ποὺ ἴσως βοηθήσουν κι αὐτὲς τὸν αὐριανὸ βιογράφο τοῦ Γληνοῦ νὰ κατανοῆσει τὴν πλούσια προσωπικότητά του. Αὐτὲς οἱ σκόρπιες ἀναμνήσεις ἀναφέρονται στὰ φοιτητικὰ μας χρόνια 1930 - 1934, ὅπου ὁ Γληνός μᾶς βοήθησε ὅσο κανεῖς ἄλλος, στὰ χρόνια τοῦ κατατρογμοῦ του ἀπὸ τὴν κοσμογονία τοῦ Κονδύλη καὶ τὴν 4ῃ Αὐγούστου τοῦ Μεταξᾶ - Μανιαδάκη καὶ στὶς δύσκολες μέρες τῆς κατοχῆς.

Ο ΓΛΗΝΟΣ, Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΛΑΣΚΑΛΟΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

«Ἡ κομμουνιστικὴ ἐπιστήμη μὲ τὸ νὰ εἶνε ἐπαναστατικὴ ἀπέβηκε στὴν ἀστικὴ, δὲ σημαίνει πὼς πρέπει νὰ εἶνε κατώτερη σὲ ἀκρίβεια, ἀντικειμενικότητα καὶ εὐκρίνεια. Ἀπεναντίας πρέπει νὰ εἶνε ἀνώτερη» (Δ. Γληνός).

Πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν παγκαλικὴ δικτατορία, μὰ περισσότερο μετὰ τὴν πτώση της, παρουσιάζεται ἰδιαίτερα ἔντονα στὴν ἀνώτερη ἐκπαίδευση καὶ εἰδικὰ στὸ πανεπιστήμιον τῆς Ἀθήνας, μιὰ ζωνερὴ προοδευτικὴ φοιτητικὴ κίνηση, ποὺ συγκεντρώνει ὄλους τοὺς προοδευτικοὺς φοιτητὲς, ποὺ μὲ τὴ φοιτητικὴ τους ζωὴ καὶ τὴν πείρα τους τὴν ἴδια εἶχαν πειστεῖ, πὼς ἡ ἀνώτερη ἐκπαίδευση, τὸ πανεπιστήμιον εἰδικὰ, ὅπως λειτούργησε καὶ λειτουργεῖ δὲν πέτυχε, οὔτε πετυχαίνει τοὺς δύο βασικοὺς σκοποὺς του: νὰ κάνει μεθοδικὰ κτῆμα τῶν φοιτητῶν τίς γνώσεις καὶ τίς κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης καὶ νὰ τοὺς ἐξοπλίσει μὲ τὴ σίγουρη ἐκείνη μεθοδολογία, ποὺ θὰ τοὺς ἔδινε τὴ δυνατότητα νὰ ἐργαστοῦν ἐπιστημονικὰ, ὅπου καὶ ἂν βρεθοῦν, νὰ προαγάγουν τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα στὸν εἰδικὸ τομέα τῆς ἐργασίας των σὲ ὅποιαδήποτε γωνιά τῆς Ἑλλάδας καὶ ἂν τοποθετηθοῦν, νὰ ἐκπληρώσουν τὸ χρέος τους σὰν γιατροί, χημικοί, ἐκπαιδευτικοί, νομικοί. Ἡ θλιβερὴ αὐτὴ διαπίστωση, ὁ πόθος γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἡ δίψα γιὰ μόρφωση, ὁ ἔρωτας τῆς ἔρευνας καὶ ἀκόμη ὁ τρόμος ποὺ τοὺς προκαλοῦσε ἡ ἰδέα, πὼς ἦταν δυνατό νὰ προστεθοῦν κι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, σὰν πτυχιούχοι τοῦ «Ἀθηνῆσι Πανεπιστημίου» καὶ τῶν ἄλλων ἀνωτέρων ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων, στὸν ἀριθμὸ τῶν πνευματικῶν ἀναπήρων τῆς χώρας, τοὺς ὁδήγησε στὴν ἀπόφαση νὰ

ὀργανωθοῦν, σὲ εἰδικοὺς ἐπιστημονικοὺς φοιτητικοὺς συλλόγους κατὰ πανεπιστημιακὰς σχολὰς καὶ σὲ γενικὰ μορφωτικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ σωματεῖα γιὰ ὅλους τοὺς σπουδαστὰς καὶ φοιτητὰς καὶ ἐκεῖ μέσα νὰ συμπληρώσουν τὴν γενικὴν μόρφωσίν τους καὶ νὰ πλουτίσουν τὸν εἰδικὸν ἐπιστημονικόν τους ἐξοπλισμόν. Μὲ αὐτὸ τὸ σκοπὸν ἰδρύθησαν εἰδικοὶ σύλλογοι κατὰ σχολὰς, ὅπως ἦταν ὁ «Ἀκαδημαϊκὸς» ὄμιλος τῶν φοιτητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ ἄλλοι παρόμοιοι σύλλογοι στὶς ἄλλες σχολὰς (θεολογική, φυσικομαθηματική, νομική), ἀνασυγκροτήθη δὲ τὸ παλιὸ φοιτητικὸ σωματεῖο, ἡ «Φοιτητικὴ συντροφία» καὶ ἰδρύθησαν νέα, ὅπως ἡ ὀργάνωσις τῶν «Πρωτοπόρων φοιτητῶν» στὰ 1931.

Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράσις αὐτῶν τῶν προοδευτικῶν σωματείων δὲν ἦταν εὐκόλῃ, οὔτε ἡ συμμετοχὴ τῶν φοιτητῶν σ' αὐτὰ ἀκίνδυνῃ. Ἀντιμετώπιζαν τὸ γενικὸν κατατρεγμόν. Πολύμορφος ἦταν ὁ κατατρεγμός τους ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικοὺς καθηγητὰς, ποὺ ἦταν καὶ ἡ πλειοψηφία τῶν καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου. Φανατικὸς ἦταν καὶ ὁ κατατρεγμός ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικοὺς φοιτητὰς, ποὺ μὲ τὴν παρακίνησιν τῶν ἀντιδραστικῶν δασκάλων τους, ὀργανωμένοι σὲ ἀντιδραστικὰ φοιτητικὰ σωματεῖα, κατάτρεχαν μὲ ὅλα τὰ μέσα, συκοφαντοῦσαν τοὺς προοδευτικοὺς φοιτητὰς καὶ τοὺς συλλόγους των, ὀργάνωναν ἐνέδρες καὶ ξυλοδαρμούς, γινόντουσαν ἀκόμη πρόθυμα, καταδοτικὰ ὄργανα τῆς εἰδικῆς καὶ τῆς γενικῆς ἀσφάλειας γιὰ νὰ χτυπήσουν αὐτὴ τὴν πιὸ φωτεινὴν, προοδευτικὴν, ὀργανωμένην φοιτητικὴν κίνησιν.

Οἱ φοιτητὰς, ποὺ στὰ χρόνια αὐτὰ περνοῦν σταθερὰ, ἀποφασιστικὰ στὴν πλειοψηφία τους ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῆς πνευματικῆς ἀντίδρασης καὶ τῆς συντήρησις στὸ στρατόπεδον τῆς προόδου καὶ συντάσσονται μὲ τὸ προοδευτικὸν κοινωνικὸν κίνημα τῆς χώρας, βρίσκουν στὸν κατατρεγμόν ποὺ τοὺς γίνεται ἀπὸ τοὺς ἐσωπανεπιστημιακοὺς καὶ ἐξωπανεπιστημιακοὺς παράγοντας, θετικὴ βοήθεια, στοργικὴ ὑποστήριξις ἀπὸ λίγους, ἴσως λίγους φωτεινοὺς καθηγητὰς τῶν πανεπιστημίων μας καὶ ἀπὸ λιγότερους ἐξωπανεπιστημιακοὺς διανοούμενους. Ἀνάμεσα στοὺς τελευταίους ξεχωρίζει ἡ φωτεινὴ φυσιογνωμία τοῦ Δ. Γληνοῦ. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Γληνοῦ, ἡ στοργὴ του γιὰ τοὺς φοιτητὰς ἦταν σταθερὴ. Τὸ παράδειγμα του, ὁ κάθε λόγος του, ἡ καθοδήγησις του ἐνθουσίαζε, ἔδινε θάρρος μέσα στὶς πιὸ μαῦρες μέρες τῶν διωγμῶν ποὺ προκαλοῦσε ἡ πανεπιστημιακὴ ἀντίδρασις σὲ βάρος τῶν προοδευτικῶν φοιτητῶν. Στὸ πρόσωπον τοῦ Γληνοῦ ὅλος ὁ προοδευτικὸς φοιτητικὸς κόσμος ἀναγνώριζε τὸν ἀνώτερον ἄνθρωπον, τὸ συνεπῆ διανοούμενον, τὸν ἀτρόμητον ἀγωνιστὴν, τὸν φωτεινὸν δάσκαλό του. Ὁ Γληνὸς ἔδειχνε τὸ μοναδικὸν δρόμον, ποὺ ἀνοίγεται μπροστὰ στοὺς φοιτητὰς. Κάθε ἐπικοινωνία τῶν φοιτητῶν μὲ τὸν Γληνὸν ἦταν μιὰ πνευματικὴ χαρὰ ἀνεχτίμητη καὶ ἓνα ἀνώτερον μάθημα. Καὶ ὁ Γληνὸς ἐδίδασκε ὄχι μόνον μὲ τὴν σοφίαν του γνῶμιν, ποὺ διατύπωνε πάντα πειστικὰ, ὀλοκάθαρα, φωτεινὰ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν τρόπον ποὺ ἀντιμετώπιζε τὸν κάθε ζήτημα, μὲ τὴν μέθοδον ποὺ διερευνοῦσε τὸν κάθε πρόβλημα,

πὸ τοῦ ἔβαζαν οἱ φοιτητές, ἐδίδασκε μὲ τὴν ἄκρα ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία του, μὲ τὴν ἄνωτερότητά του, πὸ ἀντιμετώπιζε κι αὐτοὺς τοὺς πιὸ φανατικούς ἐχθρούς του.

Ἀπὸ τὴν πνευματικὴ φοιτητικὴ ζωὴ τοῦ 1931 θὰ ἀναφέρω ἓνα παράδειγμα πὸ δείχνει τὴν ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία τοῦ Γληνοῦ καὶ τὸ μεγάλο σεβασμὸ, πὸ εἶχε στὸ ἀκροατήριό του. Τὸ γραφεῖο τῶν πρωτοπόρων φοιτητῶν τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας, τὸ Νοέμβρη τοῦ 1931, εἶχε πάρει ἀπόφαση νὰ ἀναθέσει σ' ἓνα «διανοούμενο» νὰ κάνει διάλεξη γιὰ τὰ ἑκατοντάχρονα τοῦ θανάτου τοῦ μεγάλου γερμανοῦ φιλόσοφου Χέγγελ. Μιὰ ἐπιτροπὴ ἀπὸ φοιτητὲς πῆγε, εἶδε τὸ «διανοούμενο» καὶ τοῦ πρότεινε νὰ κάνει τὴ διάλεξη μὲ θέμα: Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ. Ὁ «διανοούμενος» χωρὶς κανένα δισταγμὸ, προθυμότητος, «πανέτοιμος», δέχεται νὰ μιλήσει μέσα σὲ μιὰ βδομάδα γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ. Πραγματικὰ μέσα σὲ μιὰ βδομάδα ἡ διάλεξη ἐγίνε στὴν αἴθουσα τῶν τραπεζιτικῶν καὶ ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων «Σὰν σουσί», μὰ ὁ ὁμιλητὴς μίλησε γιὰ ὅ,τι ἄλλο θέλετε, μόνον γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ δὲ μίλησε. Γενικὴ ἦταν ἡ ἀπογοήτευση τῶν φοιτητῶν, τῶν μελῶν τοῦ γραφείου πρωτοπόρων φοιτητῶν καὶ ὄλων τῶν ἀκροατῶν. Ὁ μόνος ἱκανοποιημένος ἀπ' αὐτὴ τὴ διάλεξη ἦταν ὁ ὁμιλητὴς, πὸ σὰν τέλειωσε, στάθηκε κοντὰ στὸ βῆμα μὲ διάθεση νὰ δεχτεῖ τὰ συγχαρητήρια τῶν ἀκροατῶν του.

Κοινὴ ἀπαίτηση ἐκφράστηκε νὰ γίνει τὸ φιλοσοφικὸ μνημόσυνο τοῦ Χέγγελ μὲ ὁμιλητὴ ἀντάξιο τοῦ μεγάλου γερμανοῦ φιλόσοφου. Στὸ γραφεῖο τῶν πρωτοπόρων φοιτητῶν, ὅταν ἐγίνε ἡ κριτικὴ γιὰ τὴ διάλεξη, πάρθηκε ἡ ἀπόφαση τρεῖς φοιτητὲς νὰ πᾶνε στὸ Γληνὸ νὰ τοῦ προτείνουν νὰ μιλήσει γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ καὶ τὴ σχέση της μὲ τὸ διαλεκτικὸ ὕλισμό τοῦ Μάρξ. Στὰ τέλη τοῦ Νοέμβρη πῆγαμε τρεῖς φοιτητὲς καὶ βρήκαμε τὸ Γληνὸ στὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Δ. Δημητράκου, ὅπου τότε δούλευε. Μᾶς δέχτηκε φιλικότατα. Τὸν παρακαλέσαμε νὰ μᾶς ἀκούσει καὶ νὰ ἀποδεχτεῖ τὴν πρότασή μας. Μᾶς ἀκουσε προσεκτικὰ, μὰ ἀρνήθηκε κατηγορηματικὰ νὰ δεχτεῖ νὰ μιλήσει γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ, γιὰτὶ εἶχε γίνει διάλεξη γιὰ τὸ ἴδιο θέμα μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἴδιου φοιτητικοῦ σωματείου ἀπὸ ἄλλο διανοούμενο (ὁ Γληνὸς παρακολουθοῦσε τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας τόσο καλὰ, πὸ δὲν τοῦ ἔφευγε τίποτα). Τοῦ ἐξιστορήσαμε τὰ γεγονότα καὶ τοῦ ὁμολογήσαμε τὴν ἀπογοήτευσή μας ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τοῦ πρώτου ὁμιλητῆ. Ὁ Γληνὸς καὶ πάλι ἀρνήθηκε. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἓνας φοιτητὴς ἐτόλμησε καὶ εἶπε στὸ Γληνὸ: «Νομίζουμε, ὅτι μὲ τὴν κατηγορηματικὴ σας αὐτὴ ἀρνήσι νὰ δεχτεῖτε νὰ μιλήσετε γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ ἀναλαμβάνετε μιὰ μεγάλη ἠθικὴ εὐθύνη ἀπέναντι στοὺς φοιτητὲς. Μὴ ξεχνᾶτε, ὅτι οἱ φοιτητὲς διψᾶν γιὰ μόρφωση, ζητοῦν τὸ φῶς, τὴν ἀλήθεια. Μέσα στὸ πανεπιστήμιό δὲν τὰ βρίσκουν. Ἔρχονται σὲ σᾶς γιὰτὶ πιστεύουν, πὸς σεῖς κατέχετε τὴν ἀλήθεια, ἔχετε τὸ φῶς. Καὶ σεῖς ὁ ἀληθινὸς δάσκαλος τῆς νεολαίας ἀρνεῖστε τὸ φωτισμὸ της».

Ὁ Γληνός, πού εἶχε ἀνασηκώσει τὸ πρόσωπό του καὶ εἶχε στηλώσει τὰ δυὸ μεγάλα καὶ δλοφώτεινα μάτια του πάνω στὸ φοιτητῆ, σὰν νὰ ἤθελε νὰ βεβαιωθεί ἂν αὐτὰ πού ἔλεγε ὁ φοιτητῆς ἔβγαιναν μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴ του ἢ ἦταν λόγια ἀπλῆς κολακείας, ἀφοῦ βεβαιώθηκε μὲ τὰ διερευνητικά του μάτια γιὰ τὴν εἰλικρίνεια τοῦ φοιτητῆ, χαμήλωσε τὰ μάτια του, πού εἶχαν στὸ μεταξὺ ὑγρανθεῖ, ὑποχώρησε καὶ δέχτηκε νὰ μιλήσει γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ. Τότε προχωρήσαμε γιὰ νὰ συζητήσουμε μαζί του γιὰ τὴν ἡμερομηνία καὶ τὴν αἴθουσα, ὅπου θὰ γινόταν ἡ διάλεξη. — «Ἄ, βιάζεστε πολὺ, μᾶς λέει. Δὲ μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ διάλεξη, ἂν δὲν περάσουν τρεῖς μῆνες. Μετὰ τρεῖς μῆνες θὰ μπορῶ νὰ εἶμαι ἕτοιμος νὰ μιλήσω πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα». Ὑποστηρίξαμε πὼς ἡ διάλεξη θὰ ἔπρεπε νὰ γίνει μέσα στὸ 1931, πού ἦταν ὁ χρόνος τῆς ἑκατοντάχρονης ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Χέγγελ καὶ ὄχι στὸ 1932. Ὁ Γληνός ὅμως ἦταν τότε ἀνένδοτος. Δὲν ὑποχωροῦσε. «Δὲν εἶνε δυνατό νὰ ἐμφανισθῶ ἐγὼ στὸ κοινὸ γιὰ νὰ μιλήσω γιὰ τὸ Χέγγελ χωρὶς νὰ προετοιμασθῶ πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Καὶ θέλω γι' αὐτὸ τουλάχιστο τρεῖς μῆνες». Εἶδαμε πὼς δὲν ἦταν τρόπος νὰ τὸν πείσουμε νὰ ἀλλάξει γνώμη. Πιὸ σωστά, ἡ στάση του μᾶς εἶχε πείσει πὼς εἶχε δίκιο. Τὸν εὐχαριστήσαμε θερμὰ γιατί δέχτηκε νὰ μιλήσει, ἔστω καὶ μετὰ τρεῖς μῆνες καὶ φύγαμε. Φύγαμε ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ Γληνοῦ χαρούμενοι γιατί εἶχε δεχτεῖ νὰ ἐτοιμάσει τὴ διάλεξη καὶ βαθύτατα συγκινημένοι μὲ τὴν ἀκρότατη ἐπιστημονικὴ εὐσυνειδησία του. Μᾶς εἶχε δώσει ἕνα πολύτιμο παράδειγμα. Ὁ Γληνός, ὁ μαρξιστῆς διανοούμενος, πού σὲ ὅλη τὴν πνευματικὴ του ζωὴ μελετοῦσε καὶ ξαναμελετοῦσε τὴ φιλοσοφία καὶ ἰδιαίτερα τὴ διαλεκτικὴ φιλοσοφία, ἰδεαλιστικὴ καὶ ματεριαλιστικὴ, ἤθελε τρεῖς μῆνες γιὰ νὰ ἐτοιμαστεῖ, γιὰ νὰ ἐμφανισθεῖ νὰ μιλήσει γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ, ὅταν ὁ «διανοούμενος» τῆς κακῆς ὥρας ἦταν ἕτοιμος, «πανέτοιμος», νὰ μιλήσει μέσα σὲ μιὰ βδομάδα! Πόσο διδαχτικὴ ἦταν ἡ σύγκριση γιὰ μᾶς τῶν δυὸ ἀνθρώπων! Πόσο διδαχτικὴ στάθηκε καὶ ἡ σύγκριση τῶν ἀποτελεσμάτων, πού εἶχε ὁ καθένας τους στοὺς ἀκροατῆς των. Ὁ Γληνός, ὕστερα ἀπὸ τέσσερες μῆνες, τὸ Μάρτη τοῦ 1932, ἔδωσε τὴ διάλεξή του στὸ θέατρο Κεντρικόν, μέσα σὲ μιὰ αἴθουσα κατὰμεστη ἀπὸ φοιτητῆς, διανοούμενους, καλλιτέχνες, ἐργάτες. Μίλησε μιάμιση ὥρα χωρὶς κανένα σημείωμα γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ καὶ τὴ σχέση της μὲ τὴ διαλεκτικὴ τοῦ Κάρλ Μάρξ. Ὁ Γληνός ἀνάπτυξε τὸ δύσκολο θέμα του μὲ τὴ φημισμένη σαφήνεια καὶ καθαρότητα τῆς διαλεκτικῆς σκέψης του καὶ ἔκανε κατανοητῆς τὶς δύσκολες φιλοσοφικῆς ἔννοιες στὸ ἀνομοιογενὲς ἀκροατήριό του, πού εἶχε κρεμαστεῖ ἀπὸ τὰ χεῖλη του. Ἡ διάλεξη τοῦ Γληνοῦ ἦταν μιὰ πνευματικὴ ἀπόλαυση.

Τὴν ἴδια πνευματικὴ χαρὰ ἔζησαν οἱ προοδευτικοὶ φοιτητῆς καὶ διανοούμενοι καὶ οἱ συνειδητοὶ ἐργάτες τῆς Ἀθήνας ἕνα χρόνο ἀργότερα, στὶς 20 τοῦ Μάρτη τοῦ 1933, ὅταν ὁ Γληνός μίλησε στὴν ἴδια αἴθουσα μὲ θέμα: «Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κάρλ Μάρξ» στὰ πενήντάχρονα ἀπὸ τὸ θάνατό του.

Ὁ Γληνὸς ὅμως δὲν περιορίστηκε μόνο νὰ δίνει δημόσιες διαλέξεις πρὸς τοὺς φοιτητὲς. Ἐγραφε εἰδικὰ γιὰ τοὺς φοιτητὲς μελέτες, ἄρθρα. Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1932 δέχτηκε προθυμότατα νὰ μᾶς γράψει τὸν ὠραιότατο πρόλογό του στὸ βιβλίο τοῦ Kurella «Ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση στὸν πολιτισμό», ὅπου διατύπωσε τὰ γενικότατα γνωρίσματα τοῦ σοσιαλιστικοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ ἔκανε μιὰ ἀδυσώπητη κριτικὴ τῆς κατάπτωσης τοῦ ἀστικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ καθοδήγησή του μέρα μετὰ τὴν ἄλλη μέρα γινότανε ὄλο καὶ πιὸ στενὴ, στοργικὴ, πατρικὴ. Τοὺς βοηθοῦσε μὲ ὑποδείξεις θεμάτων καὶ τῆς βιβλιογραφίας τῶν γιὰ τὰ φροντιστηριακὰ τους θέματα, γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν θεμάτων καὶ τῶν συζητήσεων, ποὺ γίνονταν στὸ Πανεπιστήμιον καὶ ἀκόμη, βλέποντας τὶς δυσκολίες τὶς γλωσσικὲς καὶ μεθοδολογικὲς στὴ διερεύνηση ἑνὸς θέματος ἐπιστημονικοῦ, εἶχε ἀποφασίσει νὰ δώσει μιὰ σειρὰ ἐσωτερικὰ μαθήματα μόνο γιὰ τοὺς φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς. Ἦθελε νὰ δώσει τὴν ἱστορίαν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, τὴ θέσιν τοῦ προβλήματος στὴν ἐποχὴ μας καὶ τὰ καθήκοντα τῶν νέων δημοτικιστῶν ἐπιστημόνων. Σὺν συνέχειαν τὰ καθαρῶς γλωσσικὰ αὐτὰ μαθήματα εἶχε σκοπὸ νὰ δώσει μιὰ σειρὰ μεθοδολογικὰ μαθήματα, ὅπου θὰ ἐδίδασκε τὴ θεωρίαν καὶ τὴν πρακτικὴν τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης, τῆς δημόσιας ὁμιλίας καὶ τοῦ στρωτοῦ γραψίματος. Ἡ «Φοιτητικὴ συντροφιά», ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ὀργανώσῃ τὰ ἐσωτερικὰ αὐτὰ μαθήματα, ἔκανε πολλὰ ἐνέργειες καὶ παρουσιάσεις σὺν ὑπεύθυνες ἀστυνομικὲς ἀρχὰς γιὰ νὰ τῆς δοθῇ ἡ ἄδεια νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ μαθήματα σὲ μιὰ αἴθουσαν τῆς Ἀθήνας. Μὰ αὐτὸ στάθηκε ἀδύνατον. Ὁ τότε διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας Βαβούρης στὴν ἐπιτροπὴν ἀπὸ φοιτητὲς τῆς Φοιτητικῆς συντροφιάς, ποὺ παρουσιάστηκε νὰ διαμαρτυρηθῇ γιὰ τὴν ἀστυνομία δὲν ἔδινε τὴν ἄδειαν, δήλωσε: «Εἶμαι πρόθυμος νὰ δώσω ἄδειαν συγκέντρωσης στὸ κομμουνιστικὸν κόμμα, μὰ ὄχι στὴ Φοιτητικὴν συντροφίαν γιὰ μαθήματα τοῦ Γληνοῦ».

Ὁ Γληνὸς καὶ παρὰ τὴν ἄρνησιν τῆς ἀστυνομίας νὰ δώσει ἄδειαν γιὰ τὰ μαθήματά του, δὲν ἀδράνησε, δὲν ἔπαυσε νὰ καθοδηγῇ τοὺς φοιτητὲς. Πήγαινε σὲ παράνομες μικρὰς συσκέψεις καὶ συγκεντρώσεις φοιτητῶν σὲ συνοικιακὰ φοιτητικὰ φτωχόσπιτα τῆς Ἀθήνας, σὲ ἀπόκεντρα καφενεῖα καὶ σὲ μισοπαράνομες ἐκδρομὰς.

Ἀλησμόνητη θὰ μείνῃ στὸς φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς τῆς Ἀθήνας ἡ ἐκδρομὴ τῆς Φοιτητικῆς συντροφιάς στὸν Ἄη Γιάννη τὸν Καρέαν, τὴ μεγάλη Παρασκευὴν τοῦ 1932, ὅπου ἤρθε καὶ μίλησε ὁ Γληνός. Σὲ μιὰ ὁμορφὴν πλαγιὰ τοῦ Ὑμηττοῦ, στὸ προαύλιον μπροστὰ στὴν εἴσοδον τῆς ἐκκλησιᾶς τοῦ Ἄη Γιάννη, οἱ φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς τῆς Ἀθήνας, καθισμένοι γύρω τριγύρω στὸ Δάσκαλον, παρουσίαζαν μιὰ βιβλικὴν σκηνήν, ποὺ θύμιζε σκηνὴν ἀπὸ τὶς διδασκὰς τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ὁ Γληνὸς μᾶς μίλησε γιὰ τὴ μαρξιστικὴν γνωσιοθεωρίαν καὶ καθόρισε τὴν διαλεκτικὴν ματεριαλιστικὴν σχέσιν καὶ ἀλληλεξάρτησιν καὶ ἀλληλεπίδρασιν, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ εἶναι, πρῶτον

καὶ νοεῖν. Μιὰ ἐπιγραμματικὴ διατύπωση τῶν βασικῶν ἐννοιῶν, ποὺ ἀνάπτυξε ὁ Γληνὸς στὴν ἐκδρομὴ μας αὐτὴ, δημοσίευσε ὁ ἴδιος στὸ περιοδικὸ «Μελέτη - Κριτικὴ» τὸ Μάη τοῦ 1932, ποὺ ὁ ἴδιος ἀργότερα, τὸ 1938 στὴν Ἀκροναυπλία, χαρακτήριζε σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς καλύτερες σελίδες ποὺ ἔχει γράψει σ' ὅλη τὴ ζωὴ του.

Πολύτιμες στάθηκαν γιὰ τοὺς φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς τῆς Ἀθήνας καὶ οἱ ὑποδείξεις του γιὰ τὸν καλύτερο τρόπο μελέτης. Τὸ θέμα αὐτὸ ἀνάπτυξε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1934 σ' ἓνα κύκλο ἀπὸ σπουδαστὲς καὶ φοιτητὲς σ' ἓνα καφενεῖο τῆς Ἀθήνας. Εἶχα τὴν εὐτυχία νὰ παρευρεθῶ καὶ νὰ τὸν ἀκούσω. Γράφω μερικὲς ἀπὸ τὶς σκέψεις του, ποὺ δίνουν, ὡς ἓνα βαθμὸ, καὶ τὸν τρόπο τῆς προσωπικῆς μελέτης του, ὅπως τὶς θυμᾶμαι, ὕστερα ἀπὸ ἑντεκα χρόνια. Ὁ Γληνός, ἀφοῦ ἔκανε μιὰ σωκρατικὴ συζήτηση μὲ τοὺς φοιτητὲς γιὰ τὸν ἀποδοτικότερο τρόπο μελέτης, ποὺ ἔδειξε πὼς ὁ τρόπος μελέτης τῶν ἦταν ἐλαττωματικὸς, ἤρρισε νὰ ἐκθέτει τὴν προσωπικὴ του γνώμη γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ μελετοῦμε ἓνα ἐπιστημονικὸ ἔργο.

ΜΕΛΕΤΗ — ΜΑΧΗ

«Μελέτα, μὰ ἔχε ἄγρυπνα καὶ ἀνοιχτὰ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς σου στὴ ζωὴ».
(Δ. Γληνός).

Ἡ μελέτη τοῦ ἐπιστημονικοῦ βιβλίου ἀρχίζει, μᾶς ἔλεγε ὁ Γληνός, προτοῦ νὰ τὸ ἀνοίξουμε. Ὅταν πάρουμε στὰ χέρια μας τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο γιὰ νὰ τὸ μελετήσουμε δὲν πρέπει νὰ βιαστοῦμε νὰ τὸ ἀνοίξουμε καὶ νὰ ἀρχίσουμε τὴ μελέτη του. Ὅχι. Τὸ πρῶτο, ποὺ πρέπει νὰ κάνουμε εἶνε νὰ σκεφτοῦμε, ὅσο μπορεῖ περισσότερο πάνω στὸ θέμα, ποὺ ἀναφέρεται τὸ βιβλίο. Πρέπει νὰ σκεφτοῦμε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ἐμεῖς τί ξέρουμε, τί θὰ μπορούσαμε νὰ γράφαμε. Πῶς ἐμεῖς θὰ γράφαμε ἓνα βιβλίο πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Θὰ πρέπει νὰ προσπαθῆσουμε νὰ κατατάξουμε στὸ μυαλό μας ἢ πάνω σ' ἓνα χαρτὶ τὴν ὕλη τῶν γνώσεων, ποὺ ἔχουμε. Νὰ προχωρήσουμε στὴ διάθρωση τῆς ὕλης, ποὺ διαθέτουμε. Ὅταν θὰ ἔχουμε τελειώσει αὐτὴ τὴ διανοητικὴ ἐργασία, θὰ ἔχουμε τελειώσει τὸ στάδιο τῆς ἀπαραίτητης προπαρασκευῆς γιὰ νὰ ἀρχίσουμε μὲ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον τὴν κριτικὴ μελέτη τοῦ βιβλίου. Τότε θὰ ἀνοίξουμε τὸ ἐπιστημονικὸ βιβλίο. Θὰ πᾶμε στὸ τέλος εἴτε στὴν ἀρχὴ τοῦ βιβλίου γιὰ νὰ βροῦμε τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων του. Ἡ μελέτη τοῦ πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ βιβλίου θὰ μᾶς δώσει τὴν πρώτη δυνατότητα νὰ παρακολουθήσουμε συνοπτικὰ καὶ νὰ ἐχτιμήσουμε τὸ ἔργο καὶ τὴν ἀξία τοῦ συγγραφέα. Εἶνε ἡ πρώτη συνάντηση τοῦ ἀναγνώστη μὲ τὸν ἀντίπαλό του, τὸ συγγραφέα. Πρέπει νὰ σκεφτοῦμε καλὰ διαβάζοντας τὸν πίνακα περιεχομένων. Μᾶς ἱκανοποιεῖ ἢ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ βιβλίου, ἢ διάθρωση τῆς ὕλης, ποὺ ἔκανε ὁ συγγραφέας στὸ ἔργο του; Τί τὸ νέο μᾶς προσφέρει ἢ διάταξη τῆς ὕλης; Παραλείπει ἐνότητες, ποὺ ἐμεῖς τίς ἔχουμε

σκεφτεῖ καὶ θὰ τις διερευνοῦσαμε ἂν δουλεύαμε πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα ; Πρέπει νὰ σημειώνουμε τὰ νέα στοιχεῖα, πὸ μᾶς προσφέρει ὁ συγγραφέας μὲ τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων του καὶ τις ἐλλείψεις καὶ τὰ ἐλαττώματα, πὸ κατὰ τὴν κρίση μας παρουσιάζει σ' αὐτόν.

Καὶ μέσα σὲ μιὰ μικρὴ παρέκβαση, ὁ Γληνὸς μᾶς ἐτόνισε πόσο εἶνε ἀπαραίτητο τὸ σχέδιο γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ ἔργου καὶ ἡ ἁρμονικὴ διάρθρωση καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ βιβλίου ἢ τοῦ λόγου καὶ ἔφερε σὰν παράδειγμα γιὰ μίμηση τὸ ἔργο τοῦ Στάλιν. «Ὁ Στάλιν, μᾶς ἔλεγε, εἶνε σήμερα ὁ μεγαλύτερος στυλίστας, ὁ καλύτερος οἰκοδόμος καὶ ἀρχιτέκτονας τοῦ γραφοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου. Εἶνε ὁ μεγαλύτερος ρήτορας. Δὲν ἔχετε παρὰ νὰ μελετήσετε τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους του γιὰ νὰ πεισθεῖτε γι αὐτό. Πάρτε τα γιὰ ὑπόδειμά σας».

Καὶ ὁ Γληνὸς συνέχιζε : «Ὅταν θὰ ἔχουμε κάνει τὴν πρώτη ἀνίχνευση τοῦ ἀντιπάλου μας, τοῦ συγγραφέα, στὸν πίνακα τῶν περιεχομένων τοῦ βιβλίου θὰ προχωρήσουμε στὴ βιβλιογραφία, πὸ πρέπει κάθε ἐπιστήμονας συγγραφέας νὰ δίνει. Πρέπει νὰ προσέξουμε πολὺ τὴ βιβλιογραφία. Ὁ συγγραφέας μᾶς προσφέρει νέα ἔργα, πὸ δὲν τὰ εἶχαμε ὑπόψη μας ; Ἔχει ὑπόψη τοῦ ὅλα τὰ βασικὰ ἔργα, πὸ ἔχουμε μεις ὑπόψη μας ; Εἶνε ἐνημερωμένος στὴν ἐπιστημονικὴ βιβλιογραφία τοῦ θέματος, πὸ διερευνᾷ ; Ἀφοῦ θὰ ἔχουμε μελετήσει καὶ τὴ βιβλιογραφία θὰ προχωρήσουμε τότε γιὰ νὰ μελετήσουμε τὸν πρόλογο, εἴτε τὴν εἰσαγωγή, πὸ τυχὸν θὰ ἔχει προτάξει ὁ συγγραφέας στὸ κυρίως διερευνητικὸ μέρος τοῦ ἔργου του. Μετὰ τὸν πρόλογο καὶ τὴν εἰσαγωγή θὰ ἀρχίσουμε τὴ μελέτη συστηματικὰ καὶ κριτικὰ τοῦ κυρίως ἔργου. Ἀπέναντι στὶς ἀντιλήψεις τοῦ συγγραφέα θὰ σταθοῦμε πάντοτε κριτικά. Δὲ θὰ ἀποδεχθοῦμε καμμιά του γνώμη, εἴτε ἀντίληψη χωρὶς νὰ τὴν ἐλέγξουμε καὶ νὰ τὴ βασανίσουμε ἐπιστημονικά. Τὴν ἐπιχειρηματολογία του θὰ τὴν παρακολουθήσουμε μὲ δελτία καὶ μολύβι στὸ χέρι. Θὰ σημειώνουμε κάθε ἀγνωστὴ λέξη καὶ ὄροκαὶ δυσνόητη φράση γιὰ νὰ προστρέξουμε σὲ γλωσσικά, εἰδικὰ ἐπιστημονικά λεξικά, πὸ θὰ μᾶς διαφωτίσουν. Θὰ σημειώνουμε μὲ συνθηματικὰ σημάδια στὸ περιθώριο τοῦ βιβλίου, εἴτε σένα δελτίο, ἂν τὸ βιβλίο πὸ μελετᾷμε εἶνε ξένο, τὴν ἀντίδραση, πὸ προκαλοῦν στὴν ψυχὴ μας οἱ ἀντιλήψεις καὶ ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ συγγραφέα. Θὰ χρησιμοποιοῦμε ἐρωτηματικά, θαυμαστικά, σύντομες λέξεις ἐπιδοκιμαστικές, εἴτε ἀποδοκιμαστικές τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέα. Τὰ ἐρωτηματικά, τὰ θαυμαστικά, οἱ σύντομες λέξεις, οἱ ὑπογραμμίσεις φράσεων, εἴτε γνωμῶν τοῦ συγγραφέα, μιὰ κάθετη ἔγχρωμη γραμμὴ στὸ περιθώριο, παράλληλη στὸ κείμενο, ὅπου διατυπώνεται ἡ γνώμη τοῦ συγγραφέα, πὸ μᾶς βρῖσκει σύμφωνους, εἴτε μᾶς ἐνθουσίασε καὶ μᾶς συγκίνησε, μιὰ ὅμοια γραμμὴ μ' ἓνα ἐρωτηματικὸ ἐκεῖ πὸ ὁ συγγραφέας διατυπώνει γνώμη πὸ δὲ μᾶς βρῖσκει σύμφωνους, ὅλα αὐτὰ τὰ συνθηματικὰ σημάδια θὰ μᾶς εἶνε πολὺ χρήσιμα στὸ τελευταῖο στάδιο τῆς μελέτης μας, στὴν ἀποδελτίωση.

Στή συστηματική αποδελτίωση θὰ προχωρήσουμε, ἀφοῦ μελετήσουμε καὶ τὸν ἐπίλογο, εἴτε τὰ ἐπιλεγόμενα, εἴαν ὑπάρχουν στὸ τέλος τοῦ βιβλίου. Ὁ Γληνός, προτοῦ ἀρχίσει νὰ μιλάει γιὰ τὸν τρόπο τῆς συστηματικῆς αποδελτίωσης, ρώτησε καὶ πάλι τοὺς φοιτητές, ἂν κρατᾶνε σημειώσεις ἀπὸ τὰ βιβλία, πὺ διαβάζουν καὶ πῶς τὶς γράφουν. Οἱ ἀπαντήσεις πὺ δόθηκαν, ἔδειξαν ὅτι ὁ τρόπος, πὺ κρατοῦσαν τὶς σημειώσεις των οἱ φοιτητές, δὲν ἦταν ὁ συστηματικός, ὁ ἐπιστημονικός τρόπος ἀποδελτίωσης. Ἄλλοι κρατοῦσαν τὶς σημειώσεις των σὲ ἀνόμοια φύλλα χαρτιοῦ, εἴτε σὲ τετράδια, εἴτε μόνο στὸ περιθώριο τοῦ βιβλίου κ' ἔτσι ἢ χρησιμοποίησή τους ἦταν δύσκολη, ἂν ὄχι ἀδύνατη. Ὁ Γληνός, ἀφοῦ ἔδειξε τὶς ἐλλείψεις αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἀποδελτίωσης ἀρχισε νὰ μᾶς μιλάει γιὰ τὸν τρόπο ἀποδελτίωσης, πὺ αὐτὸς θεωροῦσε πραχτικότερο καὶ ἐπιστημονικότερο, πάνω σὲ εἰδικά, ὁμοίμορφα δελτία καὶ ἀνάφερε τρία εἶδη ἀποδελτίωσης : 1) βιβλιογραφικὴ ἀποδελτίωση, 2) ἀποσπασματικὴ ἀποδελτίωση καὶ 3) περιληπτικὴ ἀποδελτίωση. Μίλησε γιὰ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ χωριστά : Βιβλιογραφικὴ ἀποδελτίωση καθόριζε εἶνε ἢ ἀποδελτίωση, πὺ δίνει πάνω σὲ ἓνα δελτίο τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ τὸν ἀκριβῆ τίτλο τοῦ ἔργου του, ἀναφέροντας ἔκδοση, τόπο καὶ χρόνο ἔκδοσης, τὸν ἀριθμὸ ἔκδοσης, σχῆμα βιβλίου, ἀριθμὸ σελίδων. Ἀποσπασματικὴ ἀποδελτίωση εἶνε ἢ ἀποδελτίωση ἑνὸς χωρίου, μιᾶς γνώμης συγγραφέα, πὺ πρέπει πάντα νὰ συνοδεύουμε μὲ τὴν ἀκριβῆ παραπομπὴ τῆς σελίδας τοῦ βιβλίου, ἀπ' ὅπου τὴν παίρνουμε. Περιληπτικὴ ἀποδελτίωση εἶνε ἢ ἀποδελτίωση, πὺ δίνει σὲ σύντομη περίληψη ὄλο τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου ἢ ἑνὸς μέρους του. Ὁ Δάσκαλος ἀπὸ τὰ τρία εἶδη ἀποδελτίωσης συνιστοῦσε στοὺς φοιτητές τὴν περιληπτικὴ ἀποδελτίωση, σὰν τὴν ἀποδοτικότερη. Μᾶς συνιστοῦσε, ἀφοῦ μελετήσουμε κριτικὰ ἓνα ἔργο, στὸ τέλος νὰ κάνουμε μιὰ γόνιμη ἀφομοιωτικὴ δημιουργικὴ ἐπεξεργασία, γράφοντας σὲ δελτία μιὰ σύντομη, ἐπιγραμματικὴ περίληψη τῶν βασικῶν ἀντιλήψεων καὶ γνωμῶν τοῦ συγγραφέα, παρακολουθώντας κριτικὰ τὶς γνώμες του κατὰ ἐνότητα.

Τὸ δελτίο καὶ γιὰ τὰ τρία αὐτὰ εἶδη ἀποδελτίωσης θὰ πρέπει νὰ ἀναγράφει ψηλά, στὴ μέση, τὸ γενικότερο κλάδο τῆς ἐπιστήμης, πὺ ἀναφέρεται τὸ βιβλίο. Κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ γενικότερο κλάδο τῆς ἐπιστήμης πρέπει νὰ ἀναγραφεῖ ὁ εἰδικότερος κλάδος τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀπὸ κάτω σὲ μιὰ τρίτη σειρὰ ἢ χρονικὴ περίοδος καὶ ὁ τόπος, ὅπου ἀναφέρεται τὸ ἔργο, πὺ βιβλιογραφοῦμε. Πλάγια λοξὰ στὴν ἀριστερὴ γωνιὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε μὲ ἀκριβεία τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα, τὸν τίτλο τοῦ ἔργου του, τὸν ἐκδότη, ἀριθμὸ ἔκδοσης καὶ χρόνο ἔκδοσης.

Ὁ Δάσκαλος γιὰ νὰ μᾶς διδάξει ἐποπτικὰ τὴν ἀποδελτίωση πῆρε μερικὰ βιβλία, πὺ κρατοῦσαν στὰ χέρια τους οἱ φοιτητές καὶ μᾶς ἔδωσε τοὺς τύπους τῆς ἀποδελτίωσης. Δίνουμε ἓνα δελτίο ἀποσπασματικῆς ἀποδελτίωσης, ἀποδελτιώνοντας μιὰ μελέτη τοῦ Δ. Γληνοῦ : Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγκελ.

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α

Ίστορία τῆς φιλοσοφίας — νεώτεροι χρόνοι : γερμανική φιλοσοφία.

Φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ καὶ διαλεκτικὸς ματεριαλισμὸς.

Δ. Γληνοῦ: Ἡ φιλοσοφία τοῦ Χέγγελ, τεύχη Γενάρη, Φλεβάρη, Μάρτη 1932, σ. 63 - 66, 100 - 107, 140 - 144.

«Ὁ διαλεκτικὸς ... ματεριαλισμὸς κληρονόμησε ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Χέγγελ ὅλα τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα, τὴν διαλεκτικὴν κίνησιν, τὴν ἐνότητα στὴν ἀντίληψιν τοῦ φυσικοῦ καὶ ἱστορικοῦ γίνεσθαι, τὴν ἀδοτηρὴ ἀλληλουχία καὶ νομοτέλεια, τὴν ἀπόλυτην σχετικότητα καὶ τὴν σχετικὰ ἀπόλυτην ἀξίαν κάθε στιγμῆς, τὴν ἐννοια τῆς ἀέννατης ἐξέλιξης. Ἐδιώξε μακριὰ κάθε μυστικισμόν. Καὶ τηρῶντας ἀπόλυτην συνακολουθίαν ἀπομάκρυνε κάθε στατικότητα. Ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμὸς ἀνοίγει ἀπέραντον τὸν ὁρίζοντα στὴν ἐξέλιξιν. Εἶνε ἡ καθαυτὴ ζωντανή, ἡ μόνη ζωντανὴ κοσμοθεωρία. Ὁ ἄνθρωπος γίνεται μ' αὐτὴ δημιουργὸς τοῦ κόσμου. Ὅλες αἱ φιλοσοφίαι ἀκόμα καὶ ἡ χεγγελιανή, ὅπως τὸ παραδέχτηκε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χέγγελ, ἦσαν οἱ κουκούδαγιες, τὰ ἱερά πουλιὰ τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ ἀρχίζαν τὸ πέταμα τους μὲ τὰ πρῶτα σκοτάδια. Ἐρχονται ἕστερα ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ προσπαθοῦνε νὰ ξεδιαλύουνε μέσα στὸ σκοτάδι. Ὁ διαλεκτικὸς ματεριαλισμὸς διώχνει ὅλα τὰ νυχτοπούλια στὶς σκοτεινὰς φωλιὰς των. Δὲ θέλει μόνο νὰ ἐξηγήσῃ τὸν κόσμον, ποὺ τὸν ἐξηγεῖ πληρέστερα καὶ ἱκανοποιητικότερα ἀπὸ κάθε ἄλλη φιλοσοφία, βοηθᾷ ν' ἀλλάξῃ ὁ κόσμος. Εἶνε ὁ προάγγελος μιᾶς καινούριας ἡμέρας» (σ. 143 στήλη β'—144 στήλη α').

Ὁ Γληνὸς μᾶς ἔλεγε τότε πὼς πρέπει νὰ προτιμᾶμε στὴ μελέτη τοῦ σοβαροῦ ἐπιστημονικοῦ βιβλίου τὴν περιληπτικὴν ἀποδελτίωσιν σὰν τὴν ἀποδοτικότερη. Ἡ περιληπτικὴ ἀποδελτίωσις, ἐπέμενε, εἶνε μιὰ ἀφομοιωτικὴ, γόνιμη καὶ δημιουργικὴ ἐργασία, πολύτιμη καὶ ὄχι χαμένος καιρὸς, ὅπως πολλοὶ νομίζουν. Εἰδικὰ γιὰ τοὺς φοιτητὰς ἡ περιληπτικὴ ἀποδελτίωσις, ποὺ γίνεται στὴν πορφύρα τῆς φοιτητικῆς μελέτης τῶν ἀκαδημαϊκῶν ἐτῶν, θὰ εἶνε ὁ πολύτιμος σύμβουλος τῶν φοιτητῶν γιὰ τὶς τμηματικὰς καὶ πτυχιακὰς ἐξετάσεις των καὶ δὲ θὰ εἶνε ἀχρηστὴ, φυσικὰ καὶ στὴν κατοπινὴν ἐπιστημονικὴν ζωὴν τους, ὅταν θὰ θελήσουν νὰ μιλήσουν, εἴτε νὰ γράψουν πάνω σ' ἓνα θέμα, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀνάγκη νὰ ξεφυλλίσουν τόμους ὀλόκληρους καὶ βιβλία γιὰ νὰ βροῦν τὶς διάφορες ἀντιλήψεις, γνώμες καὶ θεωρίες, ποὺ ἔχουν διατυπωθεῖ πάνω στὸ θέμα καὶ ἔχουν διαβάσει, μὰ δὲν εἶχαν τὴν πρόνοιαν νὰ σημειώσουν περιληπτικὰ.

Ὁ Γληνὸς μὲ πόνον ψυχῆς ἀναρωτιόταν: Ἡ ἀνθρωπότητα πόσους πολύτιμους στοχασμοὺς δὲ θὰ εἶχε κληρονομήσει, ἂν ὁ Μὰρξ καὶ ὁ Ἐνγκελς ἐφάρμοζαν στὴ μελέτη τους τὸ σύστημα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀποδελτίωσις; Φτάνει νὰ διαβάσει κανεὶς τὰ κατάλοιπα τῶν σημειώσεων, ποὺ κρατοῦσε ὁ Ἐνγκελς γιὰ νὰ γράψῃ τὴν διαλεκτικὴν τῆς φύσεως γιὰ νὰ τὸ κατανοήσῃ. Οἱ ἐπιστήμονες, μᾶς ἔλεγε ὁ δάσκαλος, δὲν κληροδοτοῦν στὴν ἀνθρωπότητα τὰ ἔργα τὰ ὀλοκληρωμένα ποὺ γράφουν, μὰ καὶ τοὺς στοχασμοὺς των ποὺ

ρίχνουν σ' ένα φύλλο χαρτί, τις σημειώσεις που μάς αφήνουν στα δελτία της επιστημονικής αποδελτίωσης.

Ύστερα από έντεκα χρόνια οί μαθητές του Γληνοῦ ἔχουν νὰ προσέξουν καὶ νὰ μελετήσουν καὶ τοὺς σκόρπιους στοχασμοὺς τοῦ Δασκάλου μέσα σὲ ἀνέκδοτα γράμματά του, στὰ ἀτομικά του ἡμερολόγια, στὶς ἀποδελτιώσεις του. Ἐνα δείγμα τῆς περιληπτικῆς ἀποδελτίωσης ἔχουμε στὰ τελευταῖα του χειρόγραφα, πού ἔγραψε μελετώντας τὸ βιβλίον τοῦ γάλλου καθολικοῦ Lecomte de Noüy, *L' homme devant la science*, μέσα στὸ δημοτικὸ νοσοκομεῖο «Ἐλπίς», κρατούμενος τῆς εἰδικῆς ἀσφάλειας καὶ τῶν ἰταλῶν, πάνω σὲ φύλλα ἐνὸς μπλόκ τοῦ νοσοκομεῖου. Στὴν ἀποδελτίωση αὐτὴ ὁ Γληνὸς δὲν τηρεῖ τὸν τύπο, πού ἔδινε καὶ τηροῦσε πάντοτε πάνω στὰ ὁμοίμορφα δελτία τῆς ἀποδελτίωσής του. Ἀντιγράφει σ' αὐτὰ τὰ πρόχειρα φύλλα μόνο τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα καὶ τὸν τίτλον τοῦ βιβλίου καὶ πλάγια συγκεκομμένο τὸν εἰδικὸ κλάδον τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας, ὅπου ἀναφέρεται τὸ βιβλίον: «Γνωσιολ.» (=Γνωσιολογία). Ἀναδημοσιεύουμε τὴν περιληπτικὴ ἀποδελτίωση τοῦ Γληνοῦ, πού μάς παραχώρησε ἡ χήρα κ. Ἄννα Γληνοῦ καὶ ὁ γιὸς του ὁ γιατρός Ἀνδρέας Γληνός, πού εὐχαριστῶ θερμὰ γι αὐτό.

Γ Ν Ω Σ Ι Ο Λ Ο Γ Ι Α

Lecomte de Noüy : *L' homme devant la science*. Paris, Flammarion, 1939.

α. 1 ἐξ. Στὸν πρόλογόν του: δικαιολογεῖ γιατί γράφει τὸ βιβλίον. Μέσα στὸ ἐργαστήριόν του τοῦ γεννήθηκαν ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴ σημασία τῶν καρπῶν τῆς ἀνθρώπινης σκέψης, ὡς πρὸς τὴν σχετικότητά τους, ὡς πρὸς τίς μέθοδον πού μεταχειρίζομαστε καὶ τὰ συμπεράσματα, πού νομίζουμε πὼς ἔχουμε δικαίωμα νὰ βγάλουμε ἀπ' αὐτές. Μέσα στὰ ἐργαστήρια καὶ πέρα ἀπ' αὐτὰ μέσα στὴν κοινωνικὴ ζωὴ ἔχει δημιουργηθεῖ μιὰ ἀντίθεση. Ὁ ἀνθρώπος δὲ μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς μυστικισμό. Αὐτὸ εἶνε ἕνα πειραματικὸ δεδομένο. Καὶ μερικοὶ θεωροῦνε τὸν ἑαυτό τους ὑπεύθυνον γιὰ τὴν ἡσυχία τῆς ἀνθρωπότητας. Αὐτὴ ἡ τάση εἶνε ριζωμένη ἢ στὴ θρησκευτικὴ πίστη ἢ σὲ μιὰ τυφλή (;) πίστη στὸ Δογικόν.

Οἱ δύο αὐτοὶ μυστικισμοί, ὁ θρησκευτικὸς καὶ ὁ ἀντιθρησκευτικὸς, μοιάζουνε στὰ ἀπατελέσματά τους. Ἀπέναντι τοῦ πρώτου εἴμαστε ἄοπλοι γιατί ἡ θρησκευτικὴ πίστη δὲν συζητιέται. Ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει. Ἡ πηγὴ τῆς καὶ ἡ οὐσία τῆς εἶνε ὑπερανθρώπινη (;;). Ἡ πίστη στὸ λογικὸ ἀπεναντίας μάς ἐπιδάλλει νὰ συζητᾶμε κριτικὰ τίς βάσει τῆς. (Μὰ τότε πὼς εἶνε τὸ τυφλή;) Αὐτὸ εἶνε κάτι ἀπολυτρωτικόν καὶ γι αὐτό πολλοὶ ἀκολούθησαν τοὺς ἐγκυκλοπαιδιστὰς καὶ νόμισαν, πὼς δείχνουν ἐπιστημονικὸ πνεῦμα γενόμενοι ἄθεοι. Αὐτὸ ἦταν ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν ἀδικαιολόγητη ἀδιαλλαξία τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στὴν ἐπιστήμη. Τώρα ὁμως τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ἡ ἐπιστήμη ἐπολιτογραφήθηκε μέσα στὸ Βατικανόν (!!) (ποιὰ ἐπιστήμη ;;) Δὲν φοβίζει κανένα. Ὁ πολιτισμένος ἀνθρώπος πού πιστεύει στὴ θρησκεία εἶνε πιὸ λεύτερος ἀπὸ τὸν ἄθεο.

α. 12 ἐξ. Γιατί καμμιά ἀνακάλυψη δὲ μπορεῖ νὰ κλονίσει τὴν πεποιθήση

του ἀληθινοῡ πιστοῡ. Τὸ κάθε τι ἔξω μας καὶ μέσα μας ἔχει θεϊκὴ καταγωγή. Ἡ πίστη του δὲ στηρίζεται στὴν ἐπιστήμη, ἄρα δὲ φοβᾶται τίποτα ἀπ' αὐτή. (Γιατὶ ἡ ἐκκλησία παραιτήθηκε ἀπὸ τὸ ἐπιστημονικὸ περιεχόμενον τῆς θρησκευτικῆς μυθολογίας, ἐρμηνεύοντάς το ἀλληγορικὰ κλπ.). Μόνο κάποιες ἀνθρώπινες θεωρίες μπορεῖ κάποτε νὰ τοῦ φανοῦν ἐπικίνδυνες. Τὰ ἐπιστημονικὰ ἐξακριβωμένα γεγονότα μένουνε πάντα, οἱ ὑποθετικοὶ μηχανισμοὶ τῆς ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων καὶ ἡ πρόβλεψη γιὰ τὸ μέλλον, αὐτὰ καταρρέουνε κάθε τόσο. Les faits restent, les anticipations humaines s'effacent (... les «anticipations divines» de la religion sont inébranlables! Hein!).

Ἐνῶ οἱ ἄθεοι μάχονται μὲ λύσσα, μὲ μανίαν ἀπροστολική, Ἀπέναντι σ' αὐτὰ ὁ ἡμεροσ ἀγνωστικισμὸς θὰ ἦταν ἡ πιὸ φρόνιμη στάση. Ἡ ἀβεβαιότητα ὁμως καὶ ἡ ἀνησυχία γιὰ τὸ ἄμεσο μέλλον τοῦ πολιτισμοῦ μας γεννοῦν χίλια ἐρωτηματικά. Ποιὸς εἶνε λοιπὸν ὁ φιλοσοφικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς ἀπολογισμὸς τοῦ καιροῦ μας; Τί γνωρίζουμε; Τί αξίζει ἡ ἐπιστήμη; Εἶνε ἱκανὴ νὰ πολεμήσει τὴν ἀπουσία ἠθικῶν ἀξιών; Τί κατόρθωσε στὴν περιοχὴ τῆς καθαρῆς γνώσης; Αὐτὴ τὴν ἀνησυχία θέλει ὡς ἐνα σημεῖο νὰ καθουχάσει τοῦτο τὸ βιβλίο.

σ. 14. Ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ XX αἰῶνα ἔγιναν ἀπανωτὲς ἐπαναστατικὲς ἀνακαλύψεις. Οἱ βάσεις τῆς ἐπιστήμης χτυπιοῦνται. Ὑπάρχει «κρίση τοῦ ντετερμινισμοῦ». Καί, ῥὸς λοιπὸν νὰ ὑποβάλλουμε σὲ μιὰ «λογικὴ κριτικὴ» τίς βασικὲς ἐννοιες, θεωρίες καὶ συλλογισμοὺς τῆς ἐπιστήμης.

Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ θὰ στηριχτοῦμε στὸ ἐπιστημονικὸ γεγονὸς (fait scientifique). Σὲ ὅλο τὸ ἐπιστητὸ, αὐτὸ μόνο μᾶς ἐμπνέει ἐμπιστοσύνη. Αὐτὸ εἶνε καὶ θὰ εἶνε πάντα ἀδιαμφισβήτητο. Μὲ λογικοκρίτες, τοὺς διαλεκτικοὺς θὰ βρισκόμαστε πάντα σὲ σύγκρουση.

σ. 15 κ. ἑ. Αὐτοὶ χωρὶς τὸν πειραματικὸν ἐρευνητὴ δὲν ἔχουν ὑπόσταση (πρβλ. F. Gonseth Qu' est ce que la Logique? Paris, Hermann 1937. L. Rougier Congrès de Cambridge Erkenntnis 1938).

Τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ προβλήματα, ποὺ γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη δὲ μποροῦν νὰ λυθοῦν μὲ μέθοδες συνταχτικὲς ἢ λογιστικὲς (methodes syntactiques ou logistiques). Θὰ ἐρευνήσουμε λοιπὸν α) τὰ ἐπιστημονικὰ δεδομένα, β) τίς μέθοδες τῆς ἀναγωγῆς τῶν φαινομένων σὲ νόμους ἐπιστημονικοὺς ἀνθρώπινους, γ) τίς ἐρμηνεῖες ποὺ δίνονται στὰ φαινόμενα δ) τίς θεωρίες καὶ ε) τέλος τὰ σημεῖα ἐπαφῆς ἀνάμεσα στὸν ὑλικὸ καὶ τὸν ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ κόσμον καὶ αὐτὸ θὰ μᾶς ὀδηγήσει στὸ νὰ ἀντιμετωπίσουμε τίς εὐθύνες.

Κεφ. I. Τὰ ἀντικείμενα τῆς ἐπιστήμης.

Τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς ἐπιστήμης εἶνε τὰ φαινόμενα ποὺ παρατηροῦμε, γεγονότα.

Τί παρατηροῦμε; αὐτὸ ποὺ ὀνομάζω λ. χ. τραπέζι, εἶνε στὴν πραγματικότητα μιὰ μικρὴ διαταραχὴ ὀλότελα ὑποκειμενικῆς τῶν αἰσθησιακῶν κυττάρων μου. Δὲν ὑπάρχει εἰδικὴ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτὴ τὴ διαταραχὴ καὶ στὸν πόνο ποὺ αἰστάνομαι ἂν χτυπήσω πάνω στὸ τραπέζι. Ὅσο τόσο αὐτὸ τὸν πόνο τότε ξεχωρίζω σὰν κάτι ἐσωτερικὸ δικό μου ὑποκειμενικὸ καὶ δὲν τὸ θεωρῶ ἰδιότητα τοῦ τραπέζιου. Ἰδιότητες τοῦ τραπέζιου θεωρῶ ἐκείνες ποὺ καὶ οἱ συνάνθρωποι μου ἀντιλαμβάνονται ὅπως κ' ἐγώ.

Στοιχεῖα λοιπὸν γιὰ τὴν ἐννοια τοῦ ἀντικειμένου εἶνε α) ὑποκειμενικὴ αἰσθησιακὴ ἀντίδραση β) ἔλεγχος ἀναγκαῖος ἀπὸ ἄλλον ὁμοιο μὲ μένα κάτω ἀπὸ τίς ἴδιες συνθήκες γ) σύγκριση τῶν δύο σειρῶν ἀπὸ τίς παρατηρήσεις, ποὺ ἔκαμα ἐγώ καὶ οἱ ἄλλοι μὲ τὴ γλῶσσα ἢ ἄλλα κοινὰ σέμβολα.

Δέχομαι τὴν ἀντικειμενικὴ ἐπαρξὴ τοῦ τραπέζιου γιὰτὶ κ' ἐγώ

κ' οί ἄλλοι δοκιμάζουμε τήν ἴδια σειρά ἀπό ἀισθήματα, τήν ἴδια στιγμή, πού τό καιτάζουμε (κοινωνική πηγή τῆς ἐννοίας τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου).

σ. 19. Ἐδῶ μπαίνει ἕνα πρόβλημα. Ὡς ποιό σημεῖο ἀνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα ἡ παράσταση, πού παρουσιάζεται μετ' ἡ μορφῆ τοῦ ἀντικειμένου; Ὁ Mariani (Jean Mariani, Les limites de la notion d'objet et d'objectivité. Hermann et Cie Paris 1937) φρονεῖ πῶς ἡ εἰκόνα αὐτή ἀνταποκρίνεται μόνο κατὰ προσέγγιση στήν πραγματικότητα (principe de subjectivité). Στήν κλασική φυσική (μηχανική) ἡ ἐννοια τῆς ἀντικειμενικότητας δὲ χωρίζεται ποτέ ἀπό τήν ἐννοια τοῦ ἀντικειμένου πού τῆς ἔδωκεν ἀφορμή νά γεννηθεῖ (ρεαλισμός). Ἡ θεωρία ὁμως τῶν quanta μάς δίνει ἕνα σύστημα, ὅπου οἱ «ἀντικειμενικοί» νόμοι τῆς φύσης δὲν μεταφράζονται πιά τίς ἀντικειμενικές ιδιότητες τῶν ἀντικειμένων.

*Ἐγὼ ὁμως θά περιορισθῶ στή μακροσκοπική φυσική, δηλ. μέσα στό αἰσθητό σύμπαντο. Μάσ' αὐτή ὑπάρχει ἕνας ντετερμινισμός ἐνῶ αὐτός ὁ ὅρος δὲν ἐπαληθεύεται στή μηχανική τῶν κυματισμῶν, (mécanique ondulatoire).

Ἐπιστημονικό λοιπόν δεδομένο [ἕνα φαινόμενο, πού παρατηρήθηκε μετ' ἑτέριο τρόπο, ὥστε νά ὑπάρχει γενική συμφωνία ἀπάνω σ' αὐτό] μπορεῖ νά πεῖ κανείς, πῶς δὲν ὑπάρχει ἀνδρθεῖ στή διαδρομή μερικῶν ἀχτινοβολιῶν καί μερικῶν πεδίων ἐνέργειας δ' ἀνθρώπου καί οἱ συνάνθρωποι του. [Οἱ ἀχτινοβολίες ὁμως καί τὰ ἐπίπεδα ἐνέργειας δὲ θά ὑπῆρχαν ἀνδρθεῖ ὑπῆρχεν ὁ ἀνθρωπος; Ἐμεῖς δεχόμαστε καί πῶς ὑπάρχουν αὐτά ἀνεξάρτητα ἀπό τόν ἀνθρωπο καί πῶς ἡ εἰκόνα, πού σχηματίζουμε γι αὐτά καί οἱ νόμοι πού διατυπώνουμε γιά τή σχέση τους ἔχουν ἀνταπόκριση μετ' ἡ πραγματικότητα, ἐφόσο ἐνεργώντας σύμφωνα μετ' ἡ εἰκόνα πού σχηματίσαμε καί σύμφωνα μετ' ἡ νόμους πού βρήκαμε γιά τό συσχετισμό τους, πετυχαίνουμε σωστά ἀποτελέσματα].

σ. 20 ἐξ. Ἡ ἀμεση λοιπόν γνώση μας δὲν εἶνε παρά σχετική καί δὲ σημαίνει πῶς ὑπάρχει ταυτότητα ἀνάμεσα στό πραγματικό σύμπαντο καί στήν εἰκόνα, πού σχηματίζουμε. Τί μάς χρειάζεται ἄλλωστε ἡ ταυτότητα αὐτή, πού εἶνε καί ἀδύνατο ν' ἀποδειχτεῖ; [Ἐμάς μάς χρειάζεται ἡ γνώση μας νά ἔχει ἀποτελεσματικότητα. Νά προβλέπει καί νά πετυχαίνει ἀποτελέσματα. Τότες εἶνε ἀληθινή καί γιά μάς ταυτίζεται μετ' ἡ πραγματικότητα].

*Ἡ νόησή μας βοηθημένη ἀπό τὰ μαθηματικά, μάς ὀδήγησε νά συλλάβουμε ἕνα σύμπαντο, πού οἱ μικροσκοπικές δάσεις του δὲν ἔχουν φανερό σύνδεσμο μετ' ἡ δάσεις τοῦ μακροσκοπικοῦ μας σύμπαντου. Ἄλλοι νόμοι ἐκεῖ. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχει ντετερμινισμός.

*Ἐπάρχει λοιπόν στή σημερινή ἐπιστήμη καί τήν ἐπιστημονική φιλοσοφία μιὰ τέτια διαρχία; Αὐτό εἶνε τό νέο δεδομένο, πού ξαναγέννησε τὰ προβλήματα τῆς αἰτιότητας καί τῆς λευτεριᾶς τῆς βούλησης.

*Ὅταν λοιπόν μιλάμε γιά ἐπιστημονικά δεδομένα δὲ μποροῦμε νά ξεχνάμε τόν ἀνθρωπο, πού εἶνε ὁ δέχτης των μετ' ἡ ἀτέλειές του, μετ' ἡ ιδιότητες καί τίς ἱκανότητες τῶν ζωντανῶν ὀργάνων του. Πρῶτος λοιπόν ὀρος τοῦ ἐπιστημονικοῦ δεδομένου εἶνε ἡ σχετικότητά του μετ' ἡ ἀνθρωπο. Δεύτερος ὀρος εἶνε ἡ ταυτότητα τῆς ἀντίδρασης ὄλων τῶν ὀμαλῶν ἀνθρώπων στοὺς ἰδίους ἐρεθισμούς. Χωρίς αὐτό δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη. Ἡ ἐπιστήμη εἶνε καθολική (ἀλήθεια κοινή γιά ὄλους). Καί μάλιστα ἡ ταυτότητα αὐτή πρέπει νά ἔχει καί συνέχεια (continuité).

α. 24. [Ἀπ' αὐτῆ τὴν ἀφορμὴ ἐγγλυστράει ὁ συγγραφέας στὸ πρόβλημα τῆς συνέχειας στὸν ἀντικειμενικὸ κόσμον (ὅθεν πρόκειται πιά γιὰ τὴ συνέχεια τῆς ταυτότητάς στις ἀντιδράσεις, παρὰ γιὰ τὴ συνέχεια στις ἀντιδράσεις, γιὰ τίς θεωρίες δηλ. γιὰ τὴ σύσταση τῆς ὕλης καὶ τῆς ἐνέργειας)].

Ἐπιπλέον ὁ Γληνὸς μὲ τίς ὑπογραμμίσεις του, τὰ ἐρωτηματικά, τὰ θαυμαστικά σημάδια, τίς ἐπιφωνηματικές λέξεις (heīn), τίς παρένθετες κρίσεις του, μᾶς δίνει στήν περιληπτικὴ αὐτὴ ἀποδελτίωση τὴν ἀντίδραση, πὺ προκάλεσε στήν ψυχὴ του ἡ μελέτη τῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἀντιδραστικοῦ καθολικοῦ συγγραφέα πάνω στὸ ὄντολογικὸ καὶ στὸ γνωσιολογικὸ πρόβλημα τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσης καὶ τοῦ κριτήριου τῆς γνώσης. Ἀναφέρω κι ἄλλο ἓνα παράδειγμα τῆς κριτικῆς ἐπεξεργασίας πὺ ὑπέβαλλε ὁ Γληνὸς τὰ βιβλία, πὺ μελετοῦσε. Στὴν Ἀκροναυπλία τοῦ ἔδωσα νὰ μελετήσῃ τὸ βιβλίο τοῦ Βορέα «Εἰσαγωγή εἰς τὴν φιλοσοφίαν». Ὁ Γληνὸς τὸ μελέτησε καὶ κράτησε ἀρκετὰ δελτία. Δυστυχῶς τὰ δελτία αὐτὰ δὲ βρίσκονται ἀνάμεσα στὰ κατάλοιπά του. Εἶνε πιθανὸ νὰ ἔχουν χαθεῖ ἢ κατασχεθεῖ ἀπὸ τὰ ὄργανα τῶν ἀσφαλειῶν τοῦ Μανιαδάκη στίς ἀλλεπάλληλες ἐρευνες καὶ τίς ἀδιάκοπες μετακινήσεις ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, πὺ ὑποβάλανε τὸ Δάσκαλο. Στὸ βιβλίο μου ὁ Γληνὸς ἄφησε πολὺτιμα ἴχνη τῆς κριτικῆς μελέτης του. Στὴ σελίδα 94, ὅπου ὁ Βορέας γράφει γιὰ τὸν ὄρο τῆς κριτικῆς σχολῆς γιὰ τὴν πηγὴ τῆς γνώσης: «Σημειώτεον δὲ ὅτι ἡ κριτικὴ αὕτη τοῦ Καντίου θεωρεῖ τὴν γνώσεως καλεῖται ὑπερβατικὴ (transzendentia), διότι ἐξετάζει τοὺς ὄρους τῆς γνώσεως, οἵτινες εἶνε ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν προτέρων (a priori). Καὶ δηλοῖ ἄρα τὸ ὑπερβατικὸν ἐνταῦθα, οὐχὶ ἐννοίας καὶ ἰδέας ἐπέκεινα τῆς ἐμπειρίας κειμένας, ἀλλὰ τὸ ὑπάρχον πρὸ τῆς ἐμπειρίας ἐν τῇ συνειδήσει», ὁ Γληνὸς, ὑπογραμμίζοντας τὴ συλλαβὴ βὰ τῆς λέξης «ὑπερβατικὴ» καὶ τίς λέξεις «πρὸ τῆς ἐμπειρίας» τοῦ κειμένου τοῦ Βορέα, προτείνει στὸ περιθώριο τοῦ βιβλίου ἀντὶ τοῦ ὄρου «ὑπερβατικὴ» τὸν ὄρο «προεμπειρικὴ» κριτικὴ σχολὴ σὰν σαφέστερο καὶ ὀρθότερο.

Ἐπιπλέον ὁ Γληνὸς κλείνοντας τὸ θέμα του γιὰ τὸν καλύτερο τρόπο μελέτης στοὺς ἐνθουσιασμένους μαθητὲς του, φοιτητὲς καὶ σπουδαστὲς, μίλησε γιὰ τὸ τελευταῖο στάδιο τῆς ἀποδελτίωσης: τὴν ταξινόμηση τῶν δελτίων μέσα σὲ εἰδικὲς θῆκες, πὺ θὰ ἔχουν δείκτες, πὺ θὰ φανερώνουν τὸ περιεχόμενον τῶν δελτίων εἴτε μέσα σὲ φακέλους, ὅπου θὰ ἀναγράφεται ὁ εἰδικὸς κλάδος τῆς ἐπιστήμης, πὺ τὰ δελτία τοῦ φακέλου θὰ ἀναφέρονται.

Ἐτσι καθοδηγοῦσε κατατοπιστικά, πατρικὰ ὁ Γληνὸς, ὁ μεγάλος διανοητὴς, ὁ βιοπαλαιστὴς τῶν διαφόρων ἐκδοτικῶν οἴκων τῆς Ἀθήνας. Εὔρισκε καιρὸ μέσα στίς σοβαρὲς μελέτες καὶ φροντίδες του γιὰ νὰ πηγαίνει στὴ σπουδάζουσα καὶ φοιτητικὴ νεολαία, γιὰ νὰ τὴ διδάσκει, νὰ τῆς μεταδίνει τὴν πλούσια πείρα τῆς πνευματικῆς ζωῆς του. Ὁ Γληνὸς στάθηκε ὁ πιὸ σταθερὸς φίλος, ὁ πιὸ φωτεινὸς δάσκαλος τῶν φοιτητῶν, τῶν σπουδαστῶν τῆς νέας γενιᾶς. Μὲ τὸ ἔργο του, τοὺς ἀγῶνες του, τὴ συνετὴ καὶ ὑποδειγμα-

τική ζωή του ξεκαθάρισε τὸν πνευματικὸ ὁρίζοντα τῶν φοιτητῶν, μᾶς ἔδειξε τὸ μόνο δρόμο πὸ ἀνοίγεται μπροστά μας, τὸ δρόμο τῆς μεγάλης ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας τοῦ διαλεκτικοῦ ματεριαλισμοῦ, τὸ δρόμο τοῦ κομμουνισμοῦ. Στὴν ἔρευνα, πὸ ἔκανε ὁ «Ἀκαδημαϊκὸς ὄμιλος» τῶν φοιτητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς μὲ τὸ ἐρώτημα «ποῖος δρόμος ἀνοίγεται μπροστά μας;», ὁ Γληνὸς μᾶς ἔγραφε στὴν περίφημη ἀπάντησή του, τὸ Μάη τοῦ 1932:

«Ὁ δρόμος, πὸ ἀνοίγεται μπροστά σας εἶνε νὰ γίνετε ἐπιστήμονες. Μοῦ ἀρκεῖ κτὸ. Γιατὶ εἶμαι βέβαιος, πῶς τότες τὰ ἐννιά δέκατα ἀπὸ σᾶς θὰ δεχτοῦνε γιὰ μόνη ἐπιστημονικὴ κοσμοθεωρία πὸ θὰ τοῦς ἱκανοποιήσει, τὸ διαλεκτικὸ ματεριαλισμὸ. Κ' εἶται λέγοντάς σας νὰ γίνετε ἀληθινοὶ ἐπιστήμονες, εἶνε τὸ ἴδιο σὰ νὰ σᾶς λέω: Γενεῖτε ὀπαδοὶ τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ. Κ' ἔχω τούτη τὴν πεποίθηση, γιατί εἶνε καὶ ὁ λόγος γνήσιος κοινωνικὸς σας καθορισμὸς. Ἀλήθεια! σκεφτεῖτε λιγάκι. Ἀπὸ ποῦ ἐρχεστε σεῖς παιδιὰ μου; ἀπὸ ποιά κοινωνικά στρώματα; Ποῦ ἀνήκετε; Τὸ μεγαλύτερο πλῆθος ἀπὸ σᾶς εἶνε φτωχὰ παιδιὰ. Ἡ ἀστικὴ τάξη βέβαια ὑψώνει μπροστά στά μάτια ὄλων σας τὸ τίμημα τῆς προδοσίας. Θέσεις κρατικές, πελατεία, ἀξιώματα, τίτλους γιὰ νὰ γίνετε οἱ πνευματικοὶ στυλοβάτες της. Ἐνα τραγικὸ παιδομάζωμα! Ἐτσι καὶ οἱ γιαντίσαροι γίνονταν οἱ πιὸ φανατικοὶ διώχτες τῶν χριστιανῶν, ὅπως τὰ παιδιὰ τῶν φτωχῶν, πὸ σπουδάζουν στά πανεπιστήμια καὶ ἀλλάζουν κοινωνικὴ κατάσταση, γίνονται οἱ πιὸ φανατικοὶ ἀντιδραστικοί. Ἄν ὁμως ἀκούσετε τί σᾶς λέει κατάβαθα τὸ αἷμα σας, δὲ θ' ἀλλαξοπιστήσετε, δὲ θὰ προδώσετε τὴν τάξη σας. Θὰ πᾶτε μὲ τὸ μέρος τῶν φτωχῶν καὶ θ' ἀγωνιστεῖτε καὶ σεῖς γιὰ νὰ θεμελιώσετε τὴ νέα ζωὴ. Καὶ τότε θὰ βαδίσετε μὲ δῆμα ἀκλόνητο στὸ μόνον δρόμο, πὸ ἀληθινὰ ἀνοίγεται μπροστά σας».
(«Μελέτη—Κριτική», Μάης 1932 σ. 25-26).

Ὁ δρόμος, πὸ μᾶς ἔδειχνε ἀπὸ τὸ 1932 ὁ Γληνὸς ἦταν ὁ δρόμος, πὸ ὁ ἴδιος ἀκολουθοῦσε, ὁ δρόμος τοῦ φωτισμοῦ τοῦ λαοῦ του, ὁ δρόμος τῆς συνεχοῦς, τῆς ἀδιάκοπης, τῆς ἀλύγιστης πάλης ἐνάντια σὲ ὄλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ λαοῦ μας, ὁ δύσκολος δρόμος, πὸ τὸν ὀδήγησε στά ξερόνησα τοῦ Αἰγαίου, ὁ ἀνηφορικὸς δρόμος, πὸ τὸν ἔφερε ἀλυσσοδεμένο πάνω στά Γολγοθὰ τῆς Ἀκροναυπλίας, ὁ δρόμος τῆς θυσίας, πὸ τὸν ἀκολούθησε μέχρι θανάτου πιστὸς στὸ λαό του, «ὁ δρόμος τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητας», «ὁ δρόμος τῆς ἀληθινῆς εὐτυχίας», ὅπως μᾶς ἐβεβαίωνε ὁ ἴδιος.

ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΗ—ΣΤΡΑΤΗ ΕΞΟΡΙΣΤΟΣ

Στις 17 τοῦ Ὀκτώβρη, λίγες μέρες μετὰ τις ἐκδηλώσεις τῶν δημοκρατικῶν καὶ τῶν φοιτητῶν καὶ τὴ δολοφονικὴ ἐπίθεση ἐναντίο τους ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς κονδυλικῆς κοσμογονίας στὴν πλατεία τοῦ Συντάγματος, ὁ Γληνὸς δὲν ἔφτασε τὴ συνηθισμένη ὥρα του στὸ γραφεῖο. Τὶ νὰ εἶχε συμβεῖ; Νὰ εἶχε γίνει ὅ,τι ἐπρόβλεπε ὁ Δάσκαλος; Ζήτησα τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν προϊστάμενο μου στὴ σύνταξη τοῦ «Μεγάλου λεξικοῦ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης» Γιάννη Ζερβὸ νὰ φύγω ἀπὸ τὸ γραφεῖο. Πῆγα ἀμέσως στὸ σπίτι τοῦ Γληνοῦ, στὸ συνοικισμὸ Κυπριάδη. Βρῆκα τὴν κ. Ἄννα Γληνοῦ, πὸ ἐτοίμαζε τις ἀποσκευές τοῦ Δασκάλου γιὰ τὴν ἐξορία του στὸ Ἄη Στράτη. Τὸ ἀπόγεμα τῆς 19-10-1935 λίγοι φίλοι, συγγενεῖς καὶ μαθητὲς του κατεβήκαμε

στο Τμήμα μεταγωγών του Πειραιᾶ, όπου τὸν εἶχαν μεταφέρει. Μαζί με τὸ Γληνὸ εἶχε συλληφθεῖ καὶ ὁ ποιητὴς Κώστας Βάρναλης. Ἡ ἑλληνικὴ μοναρχοφασιστικὴ πλουτοκρατία εἶχε πραγματοποιήσει τὶς ἀπειλές της ἐνάντια στοὺς δυὸ διανοούμενους τῆς Ἑλλάδας, πού με τὴν ἀντιφασιστικὴ, ἀντιπολεμικὴ τους δράση, με τὰ διαφωτιστικὰ τους ἄρθρα καὶ τὶς ὀλοζώντανες προσωπικὲς τους ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση εἶχαν διαφωτίσει τὸ λαό μας γιὰ τὶς θετικὲς κατακτήσεις τῶν σοβιετικῶν σοσιαλιστικῶν δημοκρατιῶν, εἶχαν δείξει τὸ φάρο, πὺν ρίχνει μέσα στὰ σκοτάδια τοῦ καπιταλιστικοῦ κόσμου τὸ ἀπολυτρωτικὸ φῶς γιὰ ὅλους τοὺς ἐργαζόμενους, εἶχαν ἀποκαλύψει τοὺς τρομεροὺς κινδύνους πὺν τοὺς ἀπειλοῦν ἀπὸ τὸ φασισμό, ἀπὸ τὸν πόλεμο, ἀπὸ τὴν παλινόρθωση τῆς μοναρχίας.

Ἡ ἑλληνικὴ πλουτοκρατία δὲ μπόρεσε νὰ συχωρέσει στὸ Γληνὸ, ὅτι πέρασε στὸ ἀντίπαλό της στρατόπεδο, τὸ προλεταρικὸ στρατόπεδο, στοὺς θανάσιμους ἐχθρούς της, τοὺς κομμουνιστὲς. Δὲ μπόρουσε νὰ ξεχάσει τὶς ὀλόθερμες ἐκκλήσεις του, πὺν μ' αὐτὲς ἔγλεινε τὰ ἐμπνευσμένα ἄρθρα του, τὶς ἐκκλήσεις του, πὺν ἦταν ἓνα συντριπτικὸ κατηγορητήριον καὶ καταδίκη ὀριστικὴ γι αὐτὴ τὴν ἴδια, τοὺς πολιτικοὺς καὶ θεωρητικοὺς ἐκπροσώπους της.

«Ἀποδείχτηκε πᾶ ὀλοφάνερα, ἔγραφε ὁ Δάσκαλος στὸ ἀντιπολεμικὸ μανιφέστο πὺν ἔγραψε καὶ κυκλοφόρησε τὸν Ἰούλιον τοῦ 1932, πὺν δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ὁ καπιταλισμὸς χωρὶς νὰ τρώει τὶς σάρκες ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, χωρὶς νὰ βυθίζει στὴ μαύρη πεῖνα, στὴ δυστυχία καὶ στὴν ἀποχτήνωση τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀνθρωπότητας...

«Ὅσοι αὐθάνονται φρίκη γιὰ τὸ ἔγκλημα, πὺν ἐτοιμάζεται, ὅσοι αὐθάνονται τὴ συνείδησή τους νὰ ἐξεγείρεται γιὰ τὴ βαρβαρότητα ἐνός κοινωνικοῦ συστήματος, πὺν θεμελιώνεται στὸ αἷμα καὶ στὴν πεῖνα, ἔχουνε χρέος νὰ ποῦνε τὸ παρὼν τούτη τὴ στιγμή» («Νέοι Πρωτοπόροι», Ἰούνη - Ἰούλιον 1932, σ. 248 - 249).

«Ὁ μόνος δρόμος γιὰ νὰ καταπολεμηθεῖ ἀποφασιστικὰ ἢ ἀντίδραση εἶνε ὁ κομμουνισμὸς, ἢ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη», ἔγραφε ὁ Δάσκαλος, κάνοντας κριτικὴ στὸ διδλίο τοῦ Ἡλία Τσιριμώκου «Ἐλεγχος τοῦ ἀστικοῦ ἰδεαλισμοῦ», πὺν κυκλοφόρησε τὸ 1933 με τὸ ψευδώνυμον Παῦλος Γκίκας. Καὶ συνέχιζε: «Σήμερα, ὁποῖος εἶνε ἀληθινὸς καὶ τίμιος σοσιαλιστὴς δὲ μπορεῖ νὰ στέκεται στὸ ἀδέξιο, θολό, γεμάτο ἀπὸ σύγχυση καὶ ἀοριστία ἐπίπεδο, πὺν στέκεται ὁ Γκίκας. Γιατὶ τότες δὲν πολεμάει, μὰ ὑποβοηθεῖ τὴν ἀντίδραση. Τὰ πράγματα δείξαν πᾶ, πὺν ἄλλος δρόμος σωτηρίας δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὸν κομμουνιστικόν. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶνε κομπρομέσα, πὺν στὸ τέλος καταντοῦνε στὸ φασισμό» («Νέοι Πρωτοπόροι», τοῦ Ἰούλιον 1933 σ. 280).

Κι ἄλλοῦ εἶχε διαπιστώσει πειστικώτατα ὁ Δάσκαλος «πὺν κάθε ἀστικὴ «προοδευτικότης» εἶνε εἰκονικὴ καὶ πὺν ἔξω ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ προλεταριάτου δὲν ὑπάρχει καμμιά ἀληθινὴ ἐκπολιτιστικὴ δράση» («Νέοι Πρωτοπόροι» 1932 σ. 350).

Κάνοντας τὴν κριτικὴ τῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου ἔγραφε:

«Ἡ ἐργασία τῆς τελευταίας τετραετίας, πὺν ἔγινε ἀπὸ τὸ Ἰπουργεῖο τῆς παιδείας, ἔδωκε μιάν ἀναμφισβήτητη ἀπόδειξη γιὰ τὴ θέση, πὺν ὑποστηρίζει ὁ κομμουνισμὸς. Εἶνε ἀδύνατον ἢ ἀστικὴ τάξη στὴ σημερινὴ της κατάσταση νὰ νομοθετήσει καὶ νὰ ἐφαρ-

μόσει ειλικρινά και ένα μόνο μέτρο, πού νά ὠφελεῖ τὸ ἐργαζόμενο μέρος τοῦ λαοῦ. Ὅλα τῆς τὰ μέτρα εἶνε ἀντιλαϊκά στήν πρόθεσή τους και στήν οὐσία τους, ὅσο κι ἂν προσπαθεῖ ἡ δεξιότεχνη σοφιστεία τῶν πολιτικῶν τῆς και τῶν διανοουμένων τῆς νά τὰ στολίσει μὲ φανταχτερές προοδευτικῆς ἐτικέτες». («Ν. Πρωτοπόροι» Ὀχτ. 1932, σ. 400)

Και γιὰ τὸν ὑπουργὸ τῆς παιδείας τοῦ Βενιζέλου, τὸν Παπανδρέου, ἔγραψε αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ σὲ μιὰ ἄποψη τῶν «Νέων Πρωτοπόρων»:

«Ὁ κ. Παπανδρέου εἶνε ὁπαδὸς και κήρυκας τῆς δυναμικῆς δημοκρατίας, πού σιγὰ-σιγὰ θὰ καταργήσει και τὴν ἐκμετάλλεψη τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. θὰ ρωτήσετε τώρα ἴσως τί θὰ πεῖ τὸ μυστήριό τοῦτο, ἡ «δυναμικὴ δημοκρατία»; Μᾶς τὸ ἐδήλωσε ὁ ἴδιος ὁ κ. Παπανδρέου στὴ Βουλὴ σὲ μιὰ ἀθάνατη στιχομυθία μὲ τὸν κ. Τουρκοβασίλη. Δυναμικὴ δημοκρατία εἶνε νά δάξεις τοὺς χαφιέδες τοῦ Ἐπιτελείου και τῆς Γενικῆς ἀσφάλειας νά κατασκοπεύουνε τοὺς δασκάλους και νά τοὺς καταδιώκουνε μαζί μὲ τίς ἐκπαιδευτικῆς ἀρχές. Τὸ εἶπε γαυριόντας και διεκδικόντας μὲ πείσμα τὴ δόξα τούτη γιὰ δική του δεράκτης» πρῶην ὑπουργός. Ζήτω λοιπὸν ἡ δυναμικὴ δημοκρατία!». («Νέοι Πρωτοπόροι» 1933, σ. 159).

Ὁ Γληνὸς ὄλους τοὺς «ἀρχαιοφιλόσοφους»¹ τοὺς ὀνόμαζε ἀνθυποφιλόσοφους τοῦ φασισμού. Εἰδικὰ γιὰ τὸν κ. Κ. Τσάτσο ἔγραφε:

«Ἡ ἰδεοκρατία τοῦ κ. Τσάτσο εἶνε ἡ ἰδεοκρατία τοῦ φασισμού. Ὁ κ. Τσάτσο εἶνε ἐθνικιστὴς ἀλλὰ Μουσολίνι, εἶνε ἀντικεφαλαιοκράτης ἀλλὰ Χίτλερ» («Νέοι Πρωτοπόροι» τοῦ Ἰούλη 1933 σ. 215).

Ὅταν ὁ Γληνὸς στὶς 27 τοῦ Γενάρη τοῦ 1933 ἄκουσε στὸ Πανεπιστήμιο τὸ ἐναρκτήριο μάθημα τοῦ γ. Κ. Τσάτσο ἔγραψε ἓνα ἄρθρο στοὺς «Νέους Πρωτοπόρους» (τεῦχ. Φλεβάρη τοῦ 1933 σ. 61-62) μὲ τὸ ψευδώνυμο Δ. Ρογιανὸς και τὸν τίτλο «Ἀεροφιλοσοφία τοῦ δικαίου» και τὸν ὑπότιτλο «Ἐντυπώσεις ἀπὸ ἓνα μάθημα». Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ Δάσκαλος διαπίστωνε:

«Ὁ κ. Τσάτσο εἶνε σήμερα μιὰ ἀνάγκη ὄχι μόνο γιὰ τὸ Πανεπιστήμιο, παρὰ γιὰ ὀλόκληρο τὸ καθεστῶς. Εἶνε ἀνάγκη ἀπόλυτη νά μπουμπουνίσει τὰ μυαλὰ τῶν νέων μὲ τὴν ἀεροφιλοσοφία του και νά τὰ γεμίσει μὲ τὰ πύτουρα τῆς ἰδεοκρατίας.

Στὴν ἐπιστήμη μέσα, πού δουλέψανε ὁ Οἰκονομίδης, ὁ Καλλιγᾶς, ὁ Κρασᾶς και οἱ ἄλλοι ἐρμηνευτὲς τοῦ θετικοῦ δικαίου, εἶνε ἀνάγκη τῆς ἀρχουσας τάξης ν' ἀλωνίξει τώρα τ' ἄχυρα τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Μὰ πέρασε ὁ καιρὸς πού τὰ φτωχὰ παιδιὰ, πού ἔρχονταν στὸ πανεπιστήμιο, μπορούσανε νά φάνε ἀδιαμαρτύρητα τέτια τροφή. Ἔσεῖς θὰ σερβίρετε και ἔσεῖς θὰ τρώτε τὰ ἄχυρά σας. Νά εἰσθε δέδαιοι γι αὐτό. Ἡ ψυχὴ τῶν νέων δὲν σᾶς ἀνήκει πιά».

Ὁ Δάσκαλος, ἀφοῦ σὲ μιὰ σειρὰ ἄρθρα του στοὺς «Νέους Πρωτοπόρους» μελέτησε τίς πνευματικῆς μορφῆς ἀντίδρασης (: Τύπος, Ἐκκλησία, Σχολεῖο, Ἐπιστήμη και Τέχνη) καθόριζε τὸ καθῆκον τῶν διανοουμένων:

«Ἐχουμε χρέος νά δουλέψουμε γερὰ ὄλοι γιὰ νά ἀντιμετωπίσουμε τὸν ἀντίπαλο σὲ ὄλη τὴ γραμμὴ. Ἐχουμε χρέος νά ὀργανώσουμε τὸ ἰδεολογικό μας μέτωπο, νά κρα-

¹ «Ἀρχαιοφιλόσοφοι» εἶνε ὄρος πού ἔδωσε ὁ Γληνὸς στοὺς νεαροὺς τότε νεοκαντιανούς και ἄλλους «διανοούμενους» πού ἦρθαν ἀπὸ τὴ Γερμανία και συνεργάστηκαν στὴν ἐκδοσὴ τοῦ περιοδικοῦ: «Ἀρχεῖον φιλοσοφίας και θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν». Βλ. σχετικὰ τὸ ἄρθρο τοῦ Δ. Καστρινοῦ «Οἱ ἀρχαιοφιλόσοφοι» στοὺς «Νέους Πρωτοπόρους» τοῦ Ἀπρίλη 1934, σ. 195-116.

τήσουμε ψηλά τὸ φῶς τοῦ διαλεκτικοῦ ματεριαλισμοῦ καὶ σὲ ἀδιὰ κοπή ἐπαφῆ με τὸ προλεταριάτο ποὺ μάχεται, νὰ βοηθήσουμε τὸν ἀγῶνα του με ὄλη μας τὴ δύναμη ρίχνοντας συνάμα τὰ πρῶτα λιθάρια γιὰ τὸ θεμελίωμα τοῦ σοσιαλιστικοῦ πολιτισμοῦ καὶ στὸν τόπο μας. Ἐμπρός, ὄλοι στὴ δουλειά («Νέοι Πρωτοπόροι», Φλεβάρης 1933 σ. 53).

Προβάλλοντας στοὺς διανοουμένους καὶ καλλιτέχνες μας σὰν φωτεινὸ παράδειγμα τὶς ἐκπολιτιστικὲς κατακτήσεις τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως, ἔγραφε ὁ Γληνός :

«Τεχνίτες, τοῦ λόγου ἔλατε ἐκεῖ, ποὺ ἀνοίγεται μπροστά σας ἕνας νέος κόσμος δημιουργίας. Τὸ προλεταριάτο ἔδωσε ἐμπράγματῃ ἀπόδειξη γιὰ τὸ ὕψος τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ δημιουργεῖ. Ἐπαναστάτες καὶ προλεταριακοὶ λογοτέχνες, καλλιεργεῖτε στὸν ὑπέρτατο βαθμὸ τὴν ἑαυτὸ σας, τελειοποιεῖτε τὰ ἐκφραστικά σας μέσα. Δώστε στὸ προλεταριάτο τὴν τέχνη, ποὺ τοῦ ἀξίζει. Ὁ νέος κόσμος εἶνε χίλιες φορές καλύτερος ἀπὸ αὐτόν, ποὺ μπροστά στὰ μάτια μας καταρρέει» («Νέοι Πρωτοπόροι», Νοέμβρης 1934 σ. 446).

«Ὁ κομμουνισμὸς σκορπίζει φῶς. ἔγραφε, σπάει ὄλες τὶς ἀλυσίδες, γκρεμίζει ὄλα τὰ τεῖχη, ποὺ κρατοῦσανε στὰ σκοτάδια καὶ στὴν ἀδυναμία τὰ ἑκατομμύρια τῶν σκλάβων» («Νέοι Πρωτοπόροι», Ὀκτώβρης 1933 σ. 308).

Ἀπὸ τὶς 22 τοῦ Ἰοῖνη ὡς τὶς 26 τοῦ Ἰούλη 1935 ὁ Γληνὸς δημοσίευσε στὴν καθαρεύουσα μιὰ σειρά ἄρθρα στὴν ἐβδομαδιαία ἔφημερίδα «Ἀλήθεια», ποὺ ἀπευθυνότανε κυρίως στὸ κοινὸ τῶν μικροαστικῶν στρωμάτων με τὸν τίτλο : «Μεταξὺ βενιζελικοῦ καὶ ἀντιβενιζελικοῦ κράτους», ὑπογράφοντάς τα με τὰ ἀρχικὰ γράμματα Γ.Δ.Α. (=Γληνὸς Δημήτρης τοῦ Ἀλεξάνδρου). Τὸ τελευταῖο τοῦ ἄρθρου τὸ εἶχε ἀφιερῶσει στὸ στράτευμα. Εἶχε τὸν τίτλο : «Τὸ καθῆκον τοῦ ἔθνικοῦ στρατοῦ». Στὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ Δάσκαλος ἔγραφε :

«Ὁ ἐλληνικὸς στρατὸς εἶνε κατ' ἐξοχὴν λαϊκὸς στρατός. Ὅχι μόνον, διότι συντηρεῖται με τρομερὰς θυσίας δισεκατομμυρίων κατ' ἔτος, λαμβανομένων ἐκ τοῦ ὑστερήματος τοῦ λαοῦ, ὄχι μόνον διότι τὴν ὁλότητα του σχεδὸν ἀπαρτίζουν τὰ τέκνα τῶν ἐλλήνων ἐργατῶν, ἀγροτῶν καὶ ἐπαγγελματιῶν, ἀλλὰ καὶ διότι καὶ αὐτὰ τὰ στελέχη του προέρχονται κατὰ μέγιστην ἀναλογίαν ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα». Καὶ κατέληγε : «Ὁ στρατὸς ἐπηρέασε βαθύτατα τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ τόπου, ἄλλοτε μὲν πρὸς τὸ καλόν, ἀλλὰ συχνὰ πρὸς τὸ κακόν. Μόνον τότε δύναται ὁ στρατὸς νὰ ἐπηρεάσῃ εὐνοϊκῶς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ τόπου, ὅταν δρᾷ ἐν' ἀπολύτῃ ἀρμονίᾳ πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς μεγάλης μάζης τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὅταν ἐνεργῇ ὡς στρατὸς πραιτωριανῶν διὰ τὰ συμφέροντα τῶν ὀλίγων κατὰ τῶν πολλῶν, ἐνεργεῖ ἐναντίον τοῦ λαϊκοῦ, ἄρα τοῦ ἔθνικοῦ συμφέροντος... Ὅσοι δυσσοδομοῦν ἐναντίον τοῦ λαοῦ καὶ ἔχουν λόγους νὰ φοβοῦνται τὴν ἐλευθέραν ἐκδύλωσιν τῆς γνώμης του, σπεύδουν νὰ δημιουργήσουν τετελεσμένα γεγονότα καὶ νὰ καταπνίξουν διὰ τῆς βίας καὶ τοῦ αἵματος τὴν λαϊκὴν θέλησιν. Ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν δὲν εἶνε δυνατόν βεβαίως νὰ εὑρίσκονται τὰ τέκνα τοῦ λαοῦ τὰ φέροντα τὴν στολὴν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατιώτου καὶ ἀξιωματικοῦ» («Ἀλήθεια» 26 Ἰούλη 1935).

Ἐ, λοιπόν, ἡ πέννα τοῦ Γληνοῦ πρέπει νὰ σπάσει, τὸ στόμα τοῦ Γληνοῦ πρέπει νὰ φίμωθεί. Ὁ Γληνὸς πρέπει νὰ ἐξοριστεῖ στὸν Ἀη Στρατή μαζὶ με τοὺς συντρόφους του. Ἡ ἀπόφαση εἶχε παρθεῖ ἀπὸ τὸ διευθυντήριον

τῆς πλουτοκρατικῆς—μοναρχοφασιστικῆς κοσμογονίας στὸ σπῖτι ἐνὸς παλιοῦ μαθητῆ τοῦ Γληνοῦ, πλουσιόπαιδου ἀπὸ τῆ Σμύρνη!

Τὸ ἀπόγεμα στὴν παραλία τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Πειραιᾶ, ὅπου ἦταν ἀραγμένο τὸ βαπόρι πὺ θὰ ἔφευγε γιὰ τὴ Μυτιλήνη, λίγοι συγγενεῖς, φίλοι, μαθητὲς τοῦ Γληνοῦ καὶ τοῦ Βάρναλη μαζί μὲ τοὺς συγγενεῖς τῶν συγκρατουμένων συντρόφων τους, περιμέναμε νὰ μεταφερθοῦν ἀπὸ τὸ Τμῆμα μεταγωγῶν τοῦ Πειραιᾶ στὸ καράβι. Περιμέναμε πολὺ. Κάποτε φάνηκε νὰ προχωρεῖ πρὸς τὸ ἀραγμένο καράβι μιὰ μακριὰ σειρὰ ἀγωνιστῆς τῆς δημοκρατίας, τῆς προδομένης ἀπὸ τὸν ἀστικὸ παλαιοδημοκρατικὸ κόσμο. Ἀλυσσοδεμένοι δυὸ - δυὸ, ἐργάτες, ἐπαγγελματίες καὶ διανοούμενοι προχωροῦν περήφανοι. Κρατᾶν ψηλὰ τὸ κεφάλι. Τοὺς συνοδεύει ἔνοπλο ἀπόσπασμα τῆς χωροφυλακῆς. Καθὼς περνᾶνε ἀπὸ κοντὰ μᾶς χαιρετᾶν καὶ χαιρετᾶμε τὸ Δάσκαλο, τὸν Ποιητῆ καὶ τοὺς ἀλυσσοδεμένους συντρόφους των.

Ὁ Γληνὸς φορᾶει τὸ γαλλικὸ μπερέ, πὺ τοῦ χάρισε ὁ φίλος του Θράσος Καστανάκης στὸ Τμῆμα μεταγωγῶν τοῦ Πειραιᾶ. Καθὼς ἀνεβαίνει τὴν ἀνηφορικὴ σκάλα τοῦ βαποριοῦ γυρίζε καὶ μᾶς χαιρετᾶ γιὰ τελευταία φορὰ, πρὶν μπεῖ στὸ βαπόρι καὶ χαθεῖ κάτω στὸ ἀμπάρι μαζί μὲ τοὺς συντρόφους του. Ἔχει τὰ μάτια βουρκωμένα. . .

Ὁ Γληνὸς δὲν εἶνε ὁ φωτεινὸς δάσκαλος, πὺ σκέφτεται μόνον. Εἶνε καὶ ἡ μεγάλη καρδιά, πὺ πάσχει, ὑποφέρει, πονάει, ματώνει γιὰ τὸ κατάντημα τῆς χώρας. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ, πὺ ἔβλεπα τὸ Γληνὸ μὲ βουρκωμένα τὰ μάτια. Μὰ δὲ στάθηκε ἡ τελευταία φορὰ.

Ο ΓΥΡΙΣΜΟΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΗ - ΣΤΡΑΤΗ

Τὸ τμῆμα διανοουμένων καὶ φοιτητῶν τῆς «Ἐργατικῆς βοήθειας Ἑλλάδος» εἶχε καλέσει τοὺς διανοουμένους καὶ καλλιτέχνες τῆς Ἀθήνας στὶς 27 τοῦ Δεκέμβρη 1935 στὴν αἴθουσα ἐπιστημόνων τῆς πλατείας Ἀγίου Γεωργίου Καρύτση. Σκοπὸς ἦταν νὰ ἐκτεθεῖ ἡ φρικτὴ κατάσταση, πὺ μέσα σ' αὐτὴν εἶχαν καταδικαστεῖ νὰ ζοῦν οἱ ἐξόριστοι διανοούμενοι καὶ ἐργαζόμενοι τῆς Ἑλλάδας στὰ ξερόνησα τοῦ Αἰγαίου καὶ νὰ ζητηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους ἐκπρόσωπους τῆς ἐλληνικῆς διανόησης νὰ διαμαρτυρηθοῦν γι αὐτὴ στὴν Κυβέρνηση καὶ νὰ ἀπαιτήσουν τὴν ἐπέκταση τῆς ἀμνηστίας, πὺ δόθηκε μόνον στοὺς κινηματίες τοῦ 1935 καὶ ὄχι στοὺς ὑπόλοιπους πολιτικούς ἐξοριστούς. Ἡ συγκέντρωση εἶχε ὁριστεῖ γιὰ τὶς 10 τὸ πρωτὶ. Δὲν πάτησε κανένας ἐπίσημος διανοούμενος! Γιὰ μιὰ στιγμὴ παρουσιάζεται στὴν πόρτα γελαστὸς ὁ Γληνός. Εἶχε φτάσει στὴν Ἀθήνα. Εἶχε πληροφορηθεῖ, ὅτι γίνεται ἡ σύσκεψη γιὰ τὴν ἀμνηστία τῶν πολιτικῶν ἐξορίστων καὶ ἦρθε καὶ ὁ ἴδιος νὰ τὴν παρακολουθήσει. Ὁ Γληνὸς δὲ συγκινήθηκε καθόλου ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία καὶ τὴν ἀπουσία τῆς ἐπίσημης ἐλληνικῆς διανόησης ἀπὸ τὴ συγκέντρωση. Ἐγνώριζε ὅσο κανένας ἄλλος στὴν Ἑλλάδα τι ἀντι-

προσώπευε ἢ ἐπίσημη διανόηση στὴ χώρα μας καὶ τὰ συμφέροντα ποιῶν ἐκπροσωποῦσε, ὅπως ἐγνώριζε πολὺ καλὰ ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσή του ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν κινητοποιήσεων τῆς ἐργατικῆς τάξης τῆς χώρας μας, τῆς ἀπεργίας πείνας ποὺ εἶχαν κηρύξει οἱ πολιτικοὶ ἐξοριστοὶ στὰ ξερονήσια καὶ τῶν διαμαρτυριῶν 79.262 γάλλων συγγραφέων, καλλιτεχνῶν καὶ ἐπιστημόνων. Κι ἀλήθεια, ὅταν ἡ ἐπίσημη διανόηση τοῦ τόπου μας παρακολουθοῦσε ἄβουλη, ἄτολμη, ἀδιάφορη τὸν ἐκτοπισμὸ τῶν ἐλλήνων ἀντιφασιστῶν διανοουμένων καὶ ἐργατῶν, οἱ γάλλοι διανοούμενοι μὲ ἀλλεπάλληλες διαμαρτυρίες τους πρὸς τὴν ἐλληνικὴ κυβέρνησι τάχτηκαν ἀλληλέγγυοι μὲ τοὺς Ἕλληνας πολιτικοὺς ἐξοριστοὺς ἐργάτες καὶ διανοουμένους καὶ ζήτησαν τὴ γενικὴ πολιτικὴ ἀμνηστεία. Ἡ διαμαρτυρία τους, ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ «Ἐλεύθερον βῆμα» στίς 4 τοῦ Γενάρη 1936 σ. 3, εἶχε τὶς ὑπογραφὰς τῶν κορυφῶν τῆς γαλλικῆς διανόησης καὶ ἔγραφε :

«Πρὸς τὴν αὐτοῦ μεγαλειότητα Γεώργιον Β' τῆς Ἑλλάδος»

Οἱ ὑπογεγραμμένοι 79.262 γάλλοι συγγραφεῖς, ἐπιστήμονες, καθηγηταί, δημοσιογράφοι, ἐλογίσθησαν εὐτυχεῖς πληροφορηθέντες ὅτι παρεσχέθη ὑπὸ τῆς μεγαλειότητός σας ἀμνηστεία εἰς τοὺς κρατούμενους διὰ πολιτικοὺς λόγους.

Βεβαιῶνουν τὴν διαμαρτυρίαν τὴν ὁποῖαν ἀπηύθυναν τηλεγραφικῶς εἰς τὸν στρατηγὸν Κονδύλην τὴν 30ην Ὀκτωβρίου διὰ τὰς συλλήψεις καὶ ἐκτοπισμοὺς ἄνευ δίκης τῶν ἐλλήνων συναδέλφων των, καταδιωκομένων διὰ τὰς πολιτικὰς ἀντιλήψεις των. Ἡ διαμαρτυρία αὐτὴ ἐπεδόθη ἐπίσης τὴν 7ην Νοεμβρίου εἰς τὴν αὐτοῦ ἐξοχότητα κύριον Ν. Πολίτην, πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος ἐν Παρισίοις, παρὰ τοῦ καθηγητοῦ Παύλου Ριδέ.

Ἐκπλήσσονται ὁμως διότι ἡ ἀμνηστεία αὕτη, ἣ ὁποῖα καλύπτει τὰς πράξεις τῆς στρατιωτικῆς ἀνταρσίας, ἐξαιρεῖ τοὺς ἰδεολόγους καὶ ὅτι ἄλλοι ἀκόμη διανοούμενοι καὶ φοιτηταὶ ἀπειλοῦνται ἐκ νέου.

Κηρύσσονται ἀλληλέγγυοι αὐτῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται καὶ οἱ διαπρεπεῖς συνάδελφοί των Κώστας Βάρναλης καὶ Δημήτρης Γληνός, ὡς καὶ ὅλων τῶν κρατούμενων εἰς Ἄγιον Εὐστράτιον, εἰς Φθόλεγγανδρον, Ἀνάφην, Γαῦδον, Σίκυνον καὶ Ἴον, τῶν ὁποίων ζητοῦν τὴν ἀπελευθέρωσιν. Παρακαλοῦν τὴν μεγαλειότητά σας νὰ λάβει ὑπ' ὄψει τῆς δι' αὐτοὺς τὸ δίκαιον μέτρον τῆς ἐπικεικίας, τὸ ὅποῖον ὀλόκληρος ὁ πολιτισμένος κόσμος ἀναμένει μετ' ἀνυπομονησίας.

Ρομαίν Ρολλάν, Πῶλ Λανζεβέν, τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν καθηγητῆς εἰς τὸ κολλέγιον τῆς Γαλλίας, Ζάν Περρέν τῆς Ἀκαδημίας, βραβεῖον Νόμπελ, Ζὺλ Ρομαίν, Βίκτωρ Μαργκερίτ, Ζάν Ρισάρ Μπλόκ, Ἀντρέ Μαλρώ, Ζυλιέν Μπεντά, Ἀντρέ Σαμσόν, Ζάν Γκεεννό, διευθυντῆς τῆς ἐπιθεωρήσεως «Εὐρώπη», Σάρλ Βιλντράκ, Μαρσέλ Πρενάν, καθηγητῆς τῆς Σορβόννης, Ζὺλ Μπλόκ, καθηγητῆς τῆς σχολῆς ἀνατολικῶν γλωσσῶν καὶ διευθυντῆς τῆς γλωσσικῆς ἐταιρείας τῶν Παρισίων, Ὁρελιέν Σοίθαζώ, σύμβουλος τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως, Μαρσέλ Κοέν, καθηγητῆς τῆς σχολῆς ἀνατολικῶν γλωσσῶν, Σάρλ Ντυλέν, διευθυντῆς τοῦ θεάτρου «Ἀτελιέ», Μονέζ, καλλιτεχνικὸς διευθυντῆς τοῦ θεάτρου «Ἀτελιέ», Ἀντρέ Βιολίσ, Ἰωάννα Ἀνσελέ—Υσταῆς, Κλαίρη Σαίλ Σολέν, Μαντελέν Πάζ Λύκ Ντυρταίν, Ζάν Ζιονό, Εὐγένιος Νταμπί, Ζάν Μαντούμ, Κλεμάν Σερβώ, Ἀντουάν, Πῶλ Ζαγκέμπ Χιάνς, Ζώρζ Γκογιώ, Κλώντ Ρενέ Μαρτέν, Πῶλ Ἀγνώ, Ζεράρ Κοσέ, Ζάν Μορώ, Ἀντρέ Στόρ, Σ. Φ. Σαλδατ, Ἰωσήφ Φολλιέ, Γαβριήλ Σεβαλιέ, Ρενέ Μπλέκ, Πῶλ Νιζάν, Ζώρζ Πιλλεμάν, Ἀντρέ Βέτλ—Κοριέλ, Μάρκ Μπερνάρ, Ἀντρέ Ὑλμάν, Λουί Μαρτέν—Σοφιέ, Ἀλμπέρτ Σουμπιγιόν, Ἀνρὺ Μπατάιγ, Ζάκ

Μπούρ, Άντρέ Μωρϋ, Σάρλ Βόλφ, Γκαστόν Γκρό, Λυσιέν Άρνώ, Μ. Ντορβάλ, Μπρέλ Έρράν, Ζάν Μαρσά, Β. Σοκολώφ, Έδμόνδος Μπωσάν, Σιμόνη Ζολιβέ Σάνς, Μπρολόν, Α. Μπελλάντ, Άνρϋ Ντωτέλ».

Άκολουθοϋσαν οί υπογραφές 8.000 διανοομένων τῆς Ένωσης τοϋ πνεύματος κατὰ τοϋ φασισμού, 1.200 μελῶν τῆς Έταιρείας τῶν επαναστατῶν συγγραφέων καὶ καλλιτεχνῶν καὶ τέλος 70.000 μελῶν τῆς Ε.Δ.Β.

Ο Γληνὸς δέχτηκε στὴ σύσκεψη ποὺ ἔγινε, νὰ τεθεῖ ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς ἐπιτροπῆς διανοομένων καὶ φοιτητῶν γιὰ νὰ παρουσιαστῆι στὶς ἀρμόδιες ἀρχές τοϋ κράτους καὶ νὰ ζητήσῃ τὴ γενίκευση τῆς πολιτικῆς ἀμνηστίας καὶ τὴν κατάργησιν τοϋ μέτρου τοϋ ἐκτοπισμοῦ. Ἡ ἐπιτροπὴ παρουσιάστηκε τὴν ἄλλη μέρα στὸν ὑπουργὸ τῆς δικαιοσύνης κ. Λογοθέτη. Ο κ. ὑπουργὸς διαβεβαίωσε τὴν ἐπιτροπὴ, ὅτι ὁ ἐκτοπισμὸς «ὡς παρεπομένη ποινὴ, δὲ στέκει» καὶ ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ νὰ καταργηθεῖ. Ἦταν ὁ ἴδιος ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης κ. Λογοθέτης ποὺ, ἀργότερα, ἐπὶ 4ης Αὐγούστου, ἔστειλε χιλιάδες Ἕλληνες ἀντιφασίστες στὴ φυλακὴ μὲ «παρεπομένην ποινὴν» πολύμηνης καὶ πολύχρονης ἐξορίας στὰ ξερόνησα τοϋ Αἰγαίου. Ἦταν ὁ κ. Λογοθέτης ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐκπρόσωπους τῆς ἐπίσημης ἑλληνικῆς διανόησης, ποὺ «ἕνα ἀπὸ τὰ ἄθλια γνωρίσματά» τῆς εἶνε «ἡ ψευτιά καὶ ἡ ὑποκρισία», ὅπως ἔλεγε συχνὰ καὶ ἔγραψε κάποτε ὁ Γληνός.

Ο ΓΛΗΝΟΣ ΒΟΥΛΕΥΤΗΣ

Όταν ὁ Γληνὸς γύρισε τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1935 στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸν Ἄη Στράτη ἦταν πολὺ διαφορετικὸς. Ἡ ἀμεση ἐπαφὴ τοῦ Δάσκαλου μὲ τοὺς ἀφανεῖς ἥρωες τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ μας στὴν ἐξορία, ἡ ἀλύγιστη ψυχῆ τους, ἡ καρτερία τους στὴ στέρησιν, στὴν πείνα, στὴ φριχτὴ ἀρρώστεια, τὴν φυματίωσιν, ποὺ μάστιζε τὰ περισσότερα καὶ τὰ καλύτερα ἀπὸ τὰ ἀνώτερα στελέχη τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος, ἡ δίψα τους γιὰ μόρφωσιν, τὰ σχολεῖά τους, ἡ διδακτικὴ τους μέθοδος ποὺ τὴν ἔκρινε γιὰ τὴν ἀποδοτικότερη καὶ τὴν καλύτερη, ἡ σοφία τους στὴν ὀργάνωσιν τῆς ζωῆς, ἡ ἀλληλεγγύη τους, τὸν εἶχαν καταπλήξῃ καὶ τὸν εἶχαν συγκινήσει βαιτύτατα¹. «Ἡ ἀποχὴ ἀπὸ τὸν ἄνισο καὶ σκληρὸν ἀγῶνα αὐτῶν τῶν ἡρώων τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἶνε προδοσία!», ἔλεγε ὁ Γληνός.

Ο Δάσκαλος γυρῖζει ἀπὸ τὴν ἐξορία τοῦ Ἄη Στράτη ὄρμος γιὰ τὴν πολιτικὴ δράσιν. Δὲν ὑπάρχει πιά κανένα ἐμπόδιο. Ἡ ἀνδροσὴ τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος στὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ τὸ 1931 κ^τ ἔδῳ, οἱ ἀποφάσεις τῆς 6ης Ὀλομέλειας, ἔχουν φέρει καὶ αὐτὸ τὸν ὄρμον καὶ ὀλόμεστο καρπὸ.

Ο Δάσκαλος ἔδειχνε τὸ μεγαλύτερο θαυμασμὸ πρὸς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ

1. Βλ. δύο ἄρθρα Δ. Γληνοῦ, στὸ «Ἐλεύθερο Βῆμα» στίς 20 καὶ 21 τοῦ Γενάρη 1936 μὲ τὸν τίτλον : «Ἡ ἀλήθεια περὶ κομμουνιστῶν» καὶ τοὺς ὑπότιτλους : 1) «Οἱ πόροι τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος» 2) «Οἱ κομμουνισταὶ καὶ τὸ ἔθνος».

κομμουνιστικοῦ κόμματος, τὴν αὐτοθυσίαν τῶν στελεχῶν του καὶ ἔδειχνε πρὸς τὸ κομμουνιστικὸν κόμμα τὴν μεγαλύτην ἀφοσίωσιν. Ἦταν ἀπὸ κείνους τοὺς μπολσεβίκους πού ἀναφέρει ὁ Στάλιν, πού εἶνε ἀφοσιωμένοι μέχρι θανάτου στὸ κόμμα, πειθαρχοῦν στὴ γραμμὴ του, μὰ παρατείνουν τὸ χρόνον τῆς παραμονῆς των ἔξω ἀπὸ τὸ κόμμα γιατί τρέφουν βαθὺ σεβασμὸ πρὸς αὐτὸ καὶ ἀναμετροῦν τὶς σοβαρὰς εὐθύνες, πού ἔχει τὸ μέλος τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος.¹

Ὅταν δημοσιεύτηκαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν τὸ Γενάρη τοῦ 1936, πῆγα στὸ σπίτι τοῦ Γληνοῦ καὶ τὸν εἶδα. Ἦταν συγκινημένος πολὺ καὶ χαρούμενος.

«Τὸ κόμμα μὲ ἐτίμησε πολὺ. Θαίρω πῶς δὲν ἔχει ἄδικον τὸ κόμμα νὰ δυσπιστεῖ πρὸς τοὺς διανοουμένους. Οἱ διανοούμενοι τοῦ ἔχουν κάνει πολλὰ - μοῦ ἀνάφερε ὁ Δάσκαλος καὶ μερικά ὄνόματα, πού δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἀναφέρω τούτη τὴ στιγμή. Ἐγὼ ὁμως, συνέχισα, δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ κάνω τοῦ κεφαλιοῦ μου. Ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση, πού διαφωνῶ σένα ζήτημα μὲ μιὰ ἀποψη τοῦ κόμματος, θὰ ζητήσω ἀπὸ τὸ κόμμα νὰ μὲ πείσει γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης του. Στὴν περίπτωση, πού δὲ θὰ πειστῶ, δὲ θὰ βγῶ ποτὲ ἔξω νὰ πῶ τὴν προσωπικὴ μου γνώμη, ἀλλὰ θὰ πειθαρχήσω στὴ γνώμη καὶ τὴν ἀπόφαση τοῦ κόμματος καὶ στὴν πορεία τῆς ἐφαρμογῆς τους, μέσα στὴν κομματικὴ πράξη, θὰ προσπαθῶ νὰ πείσω εἴτε νὰ πειστῶ ἀπὸ τὰ πράγματα τὰ ἴδια, ὅτι ἔχω δίκιον, εἴτε ὅτι ἔχω ἄδικον, δουλεύοντας πάντα πάνω στὴ γραμμὴ τοῦ κόμματος, ὅπως ἀπαιτεῖ τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ μας».

Τέτια κομματικὴ εἶχεν ὁ Γληνός, ὅταν ἀκόμη ἦταν ἔξω, μὰ καὶ πολὺ κοντὰ στὸ κόμμα.

Ὁ Γληνός στὸν Ἄη Στράτη δὲν ἔδωσε μόνο μαθήματα. Σὰν ἀληθινὸς δάσκαλος πού ἦταν καὶ διδάχτηκε ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του. Ἄκουσε μέσα στὸν κύκλο πού παρακολουθοῦσε, μαθήματα λενινισμοῦ, ἐφαρμοσμένου καὶ ἐμπλουτισμένου μὲ τὴν ἐλληνικὴ πείρα τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Στὸ δίλημμα: «νὰ μείνει ἀγωνιστὴς μόνο στὸ θεωρητικὸ τομέα ἢ νὰ σταθεῖ μαχητὴς στὸν πολιτικὸ καὶ θεωρητικὸ τομέα τοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος;», ὁ Γληνός εἶχε ἔτοιμη τὴν ἀπάντησιν ἀπὸ τὸν Ἄη Στράτη. Ἔχει λύσει πιά αὐτὸ τὸ πρόβλημα ἑσωτερικά, μέσα στὴ συνείδησή του. Πρωτῶ ὁμως καὶ τοὺς φίλους του, τοὺς μαθητὲς του γιὰ νὰ ἀκούσει τὴ γνώμη τους. Ἄκουσε τότε καὶ ἀντίθετες γνώμες ἀπὸ «φίλους» του. Ἀκολούθησε ὁμως μόνο τὴ φωνὴ τῆς φωτισμένης του συνείδησης καὶ τὴ γνώμη ἐκείνων, πού συμφωνοῦσαν μ' αὐτὴ τὴ φωνή, πού τὸν καλοῦσε νὰ ἀγωνιστεῖ μαζὶ μὲ τὸ προλεταριάτο πού εἶνε «ἀντικειμενικά, ὅπως ἔλεγε ὁ Δάσκαλος, ὁ φορέας τῆς προόδου καὶ τοῦ πανανθρώπινου πολιτισμοῦ στὴ χώρα μας».

Ὁ Γληνός τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, σὰν πάνω σὲ λυδία λίθο, δοκίμασε μὲ τὸ παραπάνω δίλημμα, πού ἔβαζε στοὺς γνωστοὺς του, τοὺς ἀληθινοὺς φίλους του, πού ἦταν καὶ οἱ ἀληθινοὶ φίλοι τοῦ λαοῦ μας καὶ τοὺς ἐχτροὺς τοῦ λαοῦ μας, πού προσχηματικὰ καὶ ὑστερόβουλα τοῦ ἔκαναν τὸ φίλο. Ἦ

1. I. Στάλιν, Χαιρετισμὸς στὴν πρωτομαγιά τοῦ 1935, σ. 7. γαλλικῆς ἐκδόσεως.

προοπτική, που καθόριζε τότε για μερικούς απ' αυτούς επαλήθευσε συντριπτικά μέσα στα χρόνια της κατοχής.

Ο Γληνός προεκλογικά, σαν υποψήφιος βουλευτής και μετεκλογικά σαν βουλευτής ήρθε σε άμεση επαφή και σχέση με τις λαϊκές μάζες, μελέτησε τα αγωνιώδη άλυτα προβλήματα τους μέσα στην κοινοβουλευτική ομάδα του Παλλαϊκού μετώπου, όπου ήρθε σε άμεση επαφή και συνεργάστηκε και έξω απ' αυτή με τα ανώτερα στελέχη του ΚΚΕ και τον ίδιο τον αρχηγό του. Κάθε μέρα πλουτίζεται και με νέα πείρα και δίνει την πολύτιμη σοφία και προσωπική του γνώμη για τα έλλαδικά πρόσωπα και πράγματα.

Ο Γληνός προεκλογικά εκφώνησε μια σειρά πολιτικούς λόγους, που είνε ανώτερα υποδείγματα σύγχρονης πολιτικής ρητορείας.

Ο Γληνός σαν υποψήφιος βουλευτής του Παλλαϊκού μετώπου μίλησε πρώτη φορά στις 20 του Γενάρη 1936 στην αίθουσα του θεάτρου «'Αλάμπρα». Αφού απόδειξε την αντιλαϊχότητα του «προγράμματος» των μοναρχοφασιστικών πολιτικών πινατάξεων και των παλαιοδημοκρατικών κομμάτων, ανέλυσε με τη διαλεχτική του δύναμη το πρόγραμμα του Παλλαϊκού Μετώπου και τέλειωνε με τις φράσεις:

«Στην ψευδοδημοκρατία των αστικών κομμάτων, στο φασισμό και στη στρατοκρατία αντιτάσσουμε τη λαοκρατική αναδημιουργία. Δευτεριά - Δουλειά - Ειρήνη, τὰ συνθήματα μας. Ζήτω το Παλλαϊκό μέτωπο! Ζήτω η Παλλαϊκή δημοκρατία!» («Ριζοσπάστης» 21 του Γενάρη 1936).

Ο Γληνός εκφώνησε το δεύτερο προεκλογικό του λόγο στις 21 του Γενάρη 1936 στον Πειραιά, στην αίθουσα του θεάτρου «Καλλιφόρνια». Ο Γληνός έτροβωσε στους εργάτες του μεγαλύτερου προλεταριακού κέντρου της χώρας «με θέρμη, συγκίνηση και βαθειά αγάπη» το σύνθημα της ενότητας όλων των εργατών και αντίταξε την ενότητα αυτή του εργατικού κόσμου της Ελλάδας στην αντεργατική, αντιλαϊκή πολιτική της «συμφιλίωσης», που διακήρυχνε η έλληνική ληστρική ολιγαρχία του πλούτου. Τα λόγια του Δάσκαλου είχαν βαθειά απήχηση στους εργάτες όλης της χώρας:

«Έχω να σας δώσω, είπε, μια συμβουλή, σαν άνθρωπος που πονάω τον πόνο σας και είμαι και εγώ παιδί του εργαζόμενου λαού: Έργατες όλης της Ελλάδας σ' όποιεσδήποτε κοινωνικές τάσεις και αν ανήκετε, σ' όποιεσδήποτε όμοσπονδίες και συννομοσπονδίες ένωθειτε. Δώστε τὰ χέρια και συγκεντρώστε γύρω σας όλα τὰ στρώματα του εργαζόμενου λαού, τους αγρότες, επαγγελματίες βιοτέχνες, υπαλλήλους, διανοουμένους, μικροαστούς γιατί σεις είσατε η πρωτοπορεία του αγώνα για την απολύτρωση. Για τη λαϊκή ενότητα αγωνίζεται επί χρόνια το ήρωϊκό κομμουνιστικό κόμμα. Μόνον η δύναμη δημιουργεί δικαιώματα και πραγματοποιεί δικαιώματα. Έργατες όλης της Ελλάδας, ένωθείτε» («Ριζοσπάστης» 22 Γενάρη 1936).

Ο Δάσκαλος μίλησε το βράδυ στις 24 του Γενάρη 1936 στους αγασπημένους του νέους, εργαζόμενους, σπουδαστές και φοιτητές της Αθήνας, που είχαν κατακλύσει την αίθουσα του θεάτρου «Έντεν» στο Θησείο.

Ο Γληνός χαιρέτισε τους νέους «από μέρος των έξοριστων νέων, που

βρίσκονται στις φυλακές και τὰ ξερονήσια και μὲ ἀλύγιστη ψυχὴ μορφώνονται γιὰ νὰ σταθοῦν ἄξιοι ἀγωνιστὲς στὸ πλευρὸ τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ και νὰ τὸν βοηθήσουνε στὴν ὀριστικὴ ἀπολύτρωση».

Ἄφοῦ ἐδικαιολόγησε τὸ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τοὺς νέους και ἐτόνισε ζωηρὰ τοὺς ἄθλιους ὄρους τῆς ὕλικῆς και πνευματικῆς ζωῆς τῆς ἐργαζόμενης και σπουδάζουσας νεολαίας, ἔδειξε στοὺς νέους τοὺς τρεῖς διαφορετικοὺς δρόμους, πὺ ἀνοίγουν μπροστά τους οἱ τρεῖς πολιτικὲς κατευθύνσεις, πὺ ξεχώριζαν τότε στὴ χώρα μας :

«Ὁ πρῶτος δρόμος τοῦ, ὡδηγεῖ στὴ ρουτίνα τῶν παλαιῶν κοιμάτων, πὺ μὲ ὄλες τίς ἐτικέτες τοῦ φιλελευθερισμοῦ ἢ τῆς λαϊκότητος ἢ τῆς ἐλευθεροφροσύνης δὲν ἔχουνε νὰ προσφέρουνε στοὺς νέους τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸν παρασιτισμὸ στὶς δημόσιες θέσεις. Γιατί ὄλα αὐτὰ τὰ κόμματα εἶνε ὄργανα τῆς πλουτοκρατικῆς ὀλιγαρχίας, πὺ ἴσα-ἴσα αὐτὴ ἔφερε τοὺς νέους στὸ σημερινὸ τους κατάντημα.

Ὁ δεῦτερος δρόμος ὡδηγεῖ τοὺς νέους πρὸς τὸ φασισμὸ, πὺ στὴν Ἑλλάδα παρουσιάζεται μὲ δύο μορφές. τὴ στρατοκρατικὴ, πὺ ὄργανώνει και διάφορες τρομοκρατικὲς ὀμάδες μὲ ποικίλα ὄνόματα τῶν ἀγκιλοσταυριτῶν, κιτρινοχιτῶνων κλπ. Τὰ ἔργα τοῦ φασισμοῦ αὐτοῦ τὰ γνωρίζει κιόλας καλὰ ὁ λαὸς ἀπὸ τὴν περίοδο τῆς κοσμογονίας και ἢ προοπτικὴ γιὰ τὸ μέλλον εἶνε ἀκόμα χειρότερη. Ἡ ἄλλη μορφή τοῦ φασισμοῦ εἶνε ὁ ἐθνικοενωτικὸς φασισμὸς τοῦ Κανελλάπουλου. Αὐτὸς προσπαθεῖ ἰδιαίτερα νὰ καταδημαγωγῆσει τοὺς νέους μὲ ὑποσχέσεις παρόμοιες μὲ ἐκεῖνες πὺ ἔδωκε στὴν ἰταλικὴ νεότητα ὁ Μουσσολίνι γιὰ νὰ τὴν ὡδηγήσει στὴν Ἀθησουλία και ὁ Χίτλερ στὴ γερμανικὴ γιὰ νὰ τὴν ὡδηγήσει στὰ στρατόπεδα τῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας.

Αὐτὸς εἶνε ὁ νέος γενιτισαρισμὸς, τὸ φασιστικὸ παιδομάζωμα. Ὅχι! Τὰ πιτσιδιά μας δὲ θὰ γίνουνε γενίτσαροι. θὰ σταματήσουμε τὸ φασιστικὸ παιδομάζωμα.

Τάλος μπροστά μας ἀνοίγεται ἕνας τρίτος δρόμος, ὁ μόνος πὺ ὡδηγεῖ στὴν ἀπολύτρωση, γιὰτί λύνει τὸ βασικὸ πρόβλημα τοῦ λαοῦ, τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὰ συμφέροντα τοῦ ἐργαζόμενου λαοῦ και τὰ συμφέροντα τῶν ἐκμεταλλευτῶν. Ὁ δρόμος αὐτὸς εἶνε ὁ δρόμος τῆς λαοκρατίας, τῆς λαοκρατικῆς δημοκρατίας, πὺ σ' αὐτὴν ὡδηγεῖ τὸ Παλλαϊκὸ μέτωπο».

Ὁ Δάσκαλος, ἀφοῖ ἀνάλυσε τὸ πρόγραμμα τοῦ Παλλαϊκοῦ μετώπου, ἔκλεισε τὸν προεκλογικὸ του λόγος πρὸς τοὺς νέους, δίνοντάς τους αὐτὴ τὴ συμβουλή :

«Νέοι ὄλης τῆς Ἑλλάδας, ἐνωθεῖτε γιὰ νὰ γίνετε ὄδηγοὶ τοῦ λαοῦ στὴν ἀπολύτρωση και νὰ δημιουργήσετε τὸ καλύτερο αἰρετο ὄχι μόνο γιὰ σᾶς, παρὰ γιὰ ὄλο τὸν ἐργαζόμενο ἑλληνικὸ λαὸ» («Ριζοσπάστης» 25 Γενάρη 1936).

Σὲ ἄλλους προεκλογικοὺς του λόγους πρὸς τοὺς πρόσφυγες τῶν ἀνατολικῶν συνοικισμῶν τοῦ Παγκρατιοῦ ἀσχολήθηκε μὲ τὸ πρόσφυγικὸ πρόβλημα, ξεσκεπάζοντας τὸν ἐκμεταλλευτικὸ ρόλο τῶν πρόσφυγοπατέρων, πὺ μεγαλῶνουν τὴ δυστυχία και τὸ δράμα τοῦ πρόσφυγικοῦ κόσμου, πὺ ὁ Δάσκαλος τὸ εἶχε ζήσει ἀπὸ πολὺ κοντὰ και ἔδειχνε στοὺς συμπατριῶτες του μικρασιάτες τὸ μοναδικὸ λαοκρατικὸ δρόμο τοῦ Παλλαϊκοῦ μετώπου γιὰ τὴν ὀριστικὴ λύση και τοῦ πρόσφυγικοῦ προβλήματος.

Η ΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΦΑΣΙΣΜΟΥ

Ο Γληνός σε μιά σειρά από έξι δημοσιεύματα ανασκεύασε συντριπτικά την ιδεολογία του αρχηγού του έθνικοῦ ένωτικοῦ κόμματος και πρόην έκτακτου καθηγητή τῆς κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο τῆς Ἀθήνας κ. Παν. Κανελλόπουλου. Στο πρώτο του άρθρο, δημοσιευμένο στο «Ριζοσπάστη» στις 24 τοῦ Γενάρη 1936 με τόν τίτλο : «Ο μασκαρεμένος φασισμός τοῦ κ. Κανελλόπουλου», ἀπόδειξε ότι ἡ ιδεολογία τοῦ κ. Κανελλόπουλου εἶνε φασιστική.

Στήν ἀπάντηση τοῦ κ. Κανελλοπούλου, πού τήν ἔκαμε στήν ὁμιλία του στο θέατρο «Κεντρικό» στις 6 τοῦ Μάρτη 1936 μετά τήν ἀποτυχία του στις βουλευτικές ἐκλογές, ὁ Γληνός ἐπανῆλθε στο «Ριζοσπάστη» με δύο του ἄρθρα στις 14 και 15 τοῦ Μάρτη 1936 με τόν τίτλο : «Ἑλληνικός ἐθνικοσοσιαλισμός». Στο πρώτο ἀπ' αὐτά τὰ δύο ἄρθρα του, ὁ Γληνός ἔδωσε περιληπτικά τόσο καθαρά τὸ νόημα τῆς ιδεολογίας τοῦ ἐθνικοῦ ένωτικοῦ κόμματος τοῦ κ. Παν. Κανελλόπουλου, πού κι αὐτός ὁ ἴδιος ἀναγκάστηκε νὰ ὁμολογήσει, ὅτι δὲ μπορούσε νὰ δώσει καλύτερα τὸ νόημα τῆς ιδεολογίας του και γι αὐτὸ μάλιστα ξαναδημοσίευσε δλόκληρη τὴ διατύπωση τῆς ιδεολογίας του, ὅπως τήν ἔγραψε ὁ Γληνός («Ἑλληνική Φωνή» 21 Μάρτη 1936). Στο τέλος τοῦ πρώτου του και στο δεύτερο ἄρθρο του ὁ Γληνός, ἀφοῦ ἀνασκεύασε τήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ κ. Κανελλόπουλου ἀπόδειξε γι ἄλλη μιὰ φορά ἀκόμη, ὅτι ἡ ιδεολογία τοῦ κ. Κανελλόπουλου εἶνε φασιστική και πιὸ συγκεκριμένα, ὅτι εἶνε χιτλερική, ἐθνικοσοσιαλιστική.

Ο Γληνός στή δευτερολογία τοῦ κ. Κανελλόπουλου ἀπάντησε με τρεῖς ἐπιφυλλίδες με τὸ γενικό τίτλο : «Και ὅμως εἶνε φασίστας και ἀπατεώνας» («Ριζοσπάστης» 30 τοῦ Μάρτη 1936). Στήν τρίτη ἐπιφυλλίδα δικαιολογοῦσε τὸ χαρακτηρισμό, πού τοῦ ἔδωσε και ἔγραψε συμπερασματικά ὁ Δάσκαλος :

«Τόν ὀνομάζουμε λοιπόν ἀπατεώνα, γιατί εἶνε φασίστας και ἡ οδὸς τοῦ φασισμού εἶνε ἡ ἀπάτη τοῦ λαοῦ. Και ἔπειτα τόν ὀνομάζουμε ἀπατεώνα, γιατί, ἐνῶ εἶνε φασίστας, προσπαθεῖ νὰ τὸ κρύψει με τὴν ἐπιμονή.

Εἶνε ἀπάτη, ἀγυρτία και τσαρλατανιά νὰ ὑπόσχεται στο λαὸ πὼς θὰ δώσει στο ἐθνικό κράτος περιεχόμενο σοσιαλιστικό, χωρὶς νὰ μετατρέψει και τὸ κράτος σε σοσιαλιστικό, δηλαδή χωρὶς νὰ πάρουν οἱ ἐργαζόμενοι τήν κρατική ἐξουσία, νὰ καταλύσουν τήν κυριαρχία τῶν ἐκμεταλλευτῶν και νὰ ἐξαλείψουν ἀπὸ τήν οἰκονομία κάθε μορφή ἐκμετάλλεψης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο, κάθε ιδιοκτησία τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς.

Ἱστορικά ἀποδείχτηκε, πὼς αὐτὸ δὲ μπορεί νὰ γίνει διαφορετικά παρά μόνο με τὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου σε συμμαχία με τὴν ἀγροτιά και πὼς κάθε ἄλλος δρόμος ὀπηρετεῖ τὴν κεφαλαικρατία και τὴν στέρηση τῆς κυριαρχίας τῆς.

Εἶνε ἀπάτη, ἀγυρτία και τσαρλατανιά νὰ ὑπόσχεται στον ἐργαζόμενο λαὸ, πὼς θὰ ἄρει τὴ διάσταση ἀνάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις με μέσα ὀχιοοικονομικά, παρά με τὴν παιδεία ἢ με τὴν ἰδέα τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης.

Είπε απάτη, άγυρτία και τσαρλατανιά να ύπόσχεσαι στο λαό, πώς με κομπογιαννίτικα γιατροσόφια, όπως είνε ή «διευθυνομένη οίκονομία», θα δημιουργήσεις τήν ιδεώδη κοινωνία τής «έλευθερίας και κοινωνικής δικαιοσύνης», τή στιγμή που όλος ό οικονομικός μηχανισμός θα παραμένει ούσιαστικά στα χέρια τών κεφαλαιοκρατών.

Είπε τέλος απάτη, άγυρτία και τσαρλατανιά να μιλάς για «πειθαρχημένη έλευθερία» του λαού μέσα σε μιá ταξική κοινωνία και ένα ταξικό κράτος, χωρίς ταυτόχρονα να δηλώνεις πώς ή πειθαρχημένη αυτή έλευθερία μόνο σε μιá κοινωνία χωρίς τάξεις, δηλαδή μόνο μέσα σε μιá κομμουνιστική κοινωνία, μπορεί να μη σημαίνει σκλαδιά τών πολλών στους λίγους και χωρίς ταυτόχρονα να δηλώνεις με ποιá μέσα σκοπεύεις να καταργήσεις τις κοινωνικές τάξεις».

Στις διαμαρτυρίες του κ. Κανελλόπουλου για τήν «άπρόκλητη» επίθεση του του Έκανε, ό Δάσκαλος έγραφε :

«Οί κομμουνιστές έχουνε χρέος άπάναντι στον εργαζόμενο έλληνικό λαό να του έξηγουνε τι κρύβεται κάτω από τά κάθε λογής λαμπρόχρωμα λόγια, που έρχονται να θολώσουνε τό νοϋ τής άδιαφώτιστης μάζας. Έχουνε χρέος να ξεσκίζουνε τις μάσκες, που φοράει κάθε φορά ή πλουτοκρατική όλιγαρχία για να πλανάει τόν εργαζόμενο λαό και να τόν σέρνει με τήν απάτη και τή βία σκλάβο στα συμφέροντά της. Και μιá τέτια μάσκα φορεί σήμερα ό κ. Κανελλόπουλος. Του τήν ξεσκίζουμε, πριν παρασύρει κανένα άπλοϊκό πολίτη πέραν από τούς μεγαλοαστούς, που τόν ύποστηρίζουν, τούς άρριθίστες, που τόν περικυκλώνουν και τούς λίγους αναγνώστες τής χιτλερόπληχτης «Έστίας». Άλλ' ό κ. Κανελλόπουλος προσπαθει να σκεπάσει τό περιεχόμενο τής ιδεολογίας του και περιορίζεται σε γενικότητες, σε κούφια λόγια. Άν όμως αυτά περνούν μέσα στο πλαίσιο τής άστικής άμορφωσιás, έμεις θα ήποβάσουμε τά συνθήματά του σε μιá ανάλυση διαλεχτική και θα του καθορίζουμε έμεις, εκείνο που δε θέλει σκόπιμα να όμολογήσει» («Ριζοσπάστης» 24 του Γενάρη 1936) (Βλ. Έπίμετρο Α').

Ό Γληνός, βουλευτής, καταβάλλει μεγάλες προσπάθειες για να πραγματοποιηθεί ή πολιτική γραμμή του Παλλαϊκού μετώπου, να συγκεντρωθοϋν όλες οι προοδευτικές δυνάμεις του τόπου, να προωθηθοϋν και να κινητοποιηθοϋν για μιá κοινή αντιφασιστική, δημοκρατική πολιτική δράση και να αντιταχθοϋν στο μέτωπο τών αντιλαϊκών, μοναρχοφασιστικών πλουτοκρατικών δυνάμεων του τόπου.

Άποτέλεσμα τών προσπαθειών του Γληνού ως ένα πολύ μεγάλο βαθμό ήταν τό σύμφωνο που ύπογράφηκε στις 19 του Φλεβάρη 1936 ανάμεσα στο Παλλαϊκό μέτωπο και τό κόμμα τών φιλελευθέρων, και που ή άποκάλυψή του, στις 3 του Άπρίλη 1936 από τήν κοινοβουλευτική ομάδα του Παλλαϊκού μετώπου στον τύπο, συντάραξε τήν έλληνική πλουτοκρατία, «ξεσήκωσε άγρια θύελλα στον αντιβενιζελικό κόσμο» και έσυγκίνησε όλόκληρο τόν εργαζόμενο έλληνικό λαό («Ριζοσπάστης» 25, 27 και 29 του Άπρίλη 1936).

Ό Γληνός από μέρος του Παλλαϊκού μετώπου παρακολούθησε τις εργασίες του βαλκανικού συνεδρίου για τό παιδί που έγινε στην Άθήνα τόν Άπρίλη του 1936. Στη συνεδρίαση τής 8 του Άπρίλη 1936 μίλησε ό Δάσκαλος και ό απογαλυπτικός του λόγος προκάλεσε τή ζωηρότατη άνησυχία

καὶ ταραχὴ στὰ μέλη τῆς κυβέρνησης Μεταξᾶ, στὰ ἀντιδραστικὰ ὀργανω-
τικὰ μέλη τοῦ συνεδρίου, πού μερικὰ μάλιστα, ὅπως ὁ Κ. Κοτζιάς, τότε
«ὑπουργὸς τῆς πρωτεύουσας», βγῆκαν τὴν ἄλλη μέρα στὸν τύπο καὶ ἀπει-
λοῦσαν τὸ Γληνὸ μὲ ἔξοντωτικὴ ἔξορία. (Βλ. Ἐπίμετρο Β΄).

Ὁ Γληνὸς μίλησε στὴ Γ΄ ἀναθεωρητικὴ βουλὴ τὸ βράδυ στὶς 29 πρὸς
τὶς 30 τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1936 πάνω στὴν πρόταση τοῦ κόμματος τῶν φιλε-
λευθέρων νὰ θεσπισθεῖ ἡ ἀναλογικὴ σὰν ἐκλογικὸ σύστημα. Ἡ πρόταση
αὕτη εἶχε προκαλέσει ζωνρότατη συζήτηση στὴ βουλὴ καὶ πολλοὶ βουλευτὲς
τοῦ λαϊκοῦ κόμματος ὑποστήριξαν πὼς πρέπει νὰ ἀπορριφτεῖ γιατί ἡ ψή-
φισή της θὰ μεγάλωνε τὸν κίνδυνο τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τῆς καταστροφῆς
τῆς Ἑλλάδας ἀπ' αὐτόν. Ἡ ὁμιλία τοῦ Γληνοῦ στὴ βουλὴ στὶς 30 τοῦ
Ἀπριλίου 1936 γιὰ τὴν ἀναλογικὴ δὲ στάθηκε μόνο μιὰ περίφημη ὑποστή-
ριξη τοῦ ἀναλογικοῦ ἐκλογικοῦ συστήματος, ἀλλὰ καὶ ἓνα ἀνελέητο ξεσκέ-
πασμα τῆς βαθύτατης ἀντιδημοκρατικότητος ἐκείνων πού ἔβαλαν κατὰ τῆς
ἀναλογικῆς, χρησιμοποιώντας κούφιας φράσεις μιλώντας γιὰ λαϊκὴ κυριαρ-
χία. Ἡ ὁμιλία αὕτη ἔφερε πραγματικὴ σύγκλιση ἀνάμεσα στοὺς ἀντιδραστι-
κοὺς βουλευτὲς. Ἀκούστηκαν βουλευτὲς ἐκεῖνο τὸ βράδυ, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ
συνάδελφος καὶ στενὸς συνεργάτης τοῦ Γληνοῦ στὴ βουλὴ Πορφυρογένης,
νὰ ἐκδηλώνουν τὸν πανικὸ τους γιὰ τὴν ἀκαταμάχητη λογικὴ τῶν κομμουνι-
στῶν (Βλ. Ἐπίμετρο Γ΄).

Λίγες μέρες πρὶν γίνεῖ τὸ πρῶτο παμφοιτητικὸ συνέδριο στὴν Ἀθήνα
ὁ Δάσκαλος δέχτηκε πρόθυμα νὰ ἀκούσει τὴν εἰσήγηση, πού θὰ γινότανε
στὸ συνέδριο πάνω στὰ ἐπιστημονικὰ προβλήματα, παρόλο πού τὴ βδομάδα
ἐκεῖνη, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐργασία του μέσα στὴν κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ
καὶ στὴν κοινοβουλευτικὴ ὀμάδα τοῦ Παλλαϊκοῦ μετώπου, ἔπρεπε νὰ πα-
ρουσιάσει διατυπωμένη λύση τοῦ σταφιδικοῦ ζητήματος στὴν κοινοβουλευτικὴ
ἐπιτροπὴ, πού θὰ πρότεινε τὸ Παλλαϊκὸ Μέτωπο.

Στὶς 24 τοῦ Μάη 1936 τὴν Κυριακὴ τὸ πρωῖ στὴν αἴθουσα τῆς νομικῆς
σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας, ὁ Γληνὸς πῆγε, παρακολούθησε τὶς
ἐργασίες τοῦ πρώτου παμφοιτητικοῦ συνεδρίου καὶ χαιρέτησε μὲ μεγάλη του
χαρὰ καὶ συγκίνηση τοὺς ἀντιπροσώπους μέσα στὸ γενικὸ ἐνθουσιασμὸ τῶν
προοδευτικῶν φοιτητῶν καὶ σπουδαστῶν ὁλόκληρης τῆς Ἑλλάδας. (Βλ.
Ἐπίμετρο Δ΄).

Η ΣΩΣΤΗ ΛΥΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΣΤΑΦΙΔΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας μέρας, Κυριακῆς 24 τοῦ Μάη 1936, ὁ Γληνὸς πα-
ρουσίαζε στὰ μέλη τῆς εἰδικῆς κοινοβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς τὴ σωστὴ λύση
τοῦ σταφιδικοῦ προβλήματος ἀπὸ μέρος τοῦ Παλλαϊκοῦ μετώπου. Ὁ Γληνὸς

μέσα σε μιὰ βδομάδα εἶχε μελετήσει ἕνα ἀπὸ τὰ δυσκολότερα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα τῆς χώρας καὶ μὲ τὴ ματριολιστικὴ διαλεχτικὴ μεθοδολογία του εἶχε βρεῖ καὶ εἶχε διατυπώσει ἄρτια τὴν ὀριστικὴ καὶ τὴν προσωρινὴ λύση στὸ σύνθετο αὐτὸ κοινωνικοοικονομικὸ πρόβλημα, ὅπως τὸ ἐξακτῆριζε. Ὁ Γληνὸς πρὶν παρουσιάσει στὴν κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ τὴν εἰσήγησή του, τὴν ὑπόβαλε στὴν κρίση τῶν μελῶν τῆς γραμματείας τῆς κοινοβουλευτικῆς ὀμάδας τοῦ Παλλαϊκοῦ μετώπου καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ΚΚΕ Ν. Ζαχαριάδη. Στὴ μικρὴ χερσονησίδα, ποὺ σχηματίζεται πέρα ἀπὸ τὸ λαιμὸ τῆς Βουλιαγμένης, ὁ Γληνὸς ἔνα ἀπόγευμα τοῦ Ἰούνη ἐξέθετε στοὺς συνεργάτες του τὶς διατυπώσεις ποὺ εἶχε κάνει καὶ τὴ λύση ποὺ πρότεινε στὸ σταφιδικὸ. Εἶχε πιάσει τὸ πρόβλημα τόσο καλὰ, τὸ εἶχε διερευνήσει τόσο βαθειὰ καὶ εἶχε διατυπώσει τόσο καθαρὰ καὶ πειστικὰ τὶς σωστὲς λύσεις ποὺ πρότεινε, ποὺ ὄλοι συμφώνησαν μαζί του. Ὁ Γληνὸς εἶχε ξεκινήσει εὐθύς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τούτη τὴ σωστὴ σκέψη: «Πρέπει νὰ βρῶ ποιά ἔσοδα ἔχουμε ἀπὸ τὴ σταφίδα. Ἐπειτα τι ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔσοδα παίρνει ὁ παραγωγὸς καὶ τι γίνονται ὅλα τὰ ἄλλα, τὰ περισσότερα ποὺ δὲν τὰ βλέπει ὁ παραγωγός. Ποῦ πᾶνε καὶ ποιοὶ ἔξω ἀπὸ τὴν παραγωγὴ τὰ σφετερίζονται;».

Ὁ Γληνὸς, ἀφοῦ ἔθεσε σὰν βασικὴ τὴν ἀρχὴ ὅτι ἡ σωστὴ λύση στὸ σταφιδικὸ πρέπει νὰ ἐξυπηρετεῖ τὸ συμφέρον τοῦ παραγωγοῦ καὶ διαπίστωσε μὲ τὴ διεξοδικὴ μελέτη τῶν συντελεστῶν τοῦ σταφιδικοῦ ζητήματος (παραγωγῆς προϊόντος, κατανάλωσης, πιστωτικοῦ συστήματος, ἐμπορίου, βιομηχανίας, τραπεζῶν, τοκογλιφῶν καὶ κράτους) ὅτι ἔκτος ἀπὸ τὸν παραγωγὸ καὶ τὸ προϊόν ὄλοι οἱ ἄλλοι δῆθεν προστατευτικοὶ συντελεστὲς εἶνε ἐκμεταλλευτικοί, πρότεινε ἀπὸ μέρος τοῦ Παλλαϊκοῦ μετώπου τὴν ὀριστικὴ λύση στὸ σταφιδικὸ πρόβλημα, ποὺ εἶνε θέμα ξεχωριστῆς μελέτης εἰδικοῦ συνεργάτη τὸν τόμο αὐτὸν (βλ. ἄρθρα στὸ «Ρίζοσπάστη» 25 - 28 καὶ 30 - 31 τοῦ Μάη 1936, ποὺ βγήκαν καὶ σὲ ξεχωριστὸ φυλλάδιο).

Ὁ Γληνὸς δὲν ἀρκέστηκε νὰ διατυπώσει μόνο θεωρητικὰ τὴ σωστὴ λύση στὸ σταφιδικὸ ζήτημα μέσα στὴν κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ κατέβηκε στὶς 27 τοῦ Ἰούνη 1936 στοὺς σταφιδοπαραγωγούς, στὸ πανσταφιδικὸ συνέδριό τους ποὺ ἔγινε στὸν Πύργο τῆς Ἡλείας καὶ ἀνάλυσε μέσα σὲ μιὰ ἀτμὴ σφαιρα ἀφόρητης τρομοκρατίας καὶ χτριοκρατίας τὸ σταφιδικὸ ζήτημα καὶ προκάλεσε τὸν ἀσυγκράτητον ἐνθουσιασμὸ τῶν σταφιδοπαραγωγῶν ἀντιπροσώπων.

Ὁ Γληνὸς σ' ὄλο του τὸ ταξίδι πρὸς τὸν Πύργο, στὴν παραμονὴ του ἐκεῖ καὶ στὴν ἐπιστροφή του ἦταν κάτω ἀπὸ τὴ στενὴ παρακολούθηση τοῦ χαφιέ Ἰωαννίδη. Τὸν προηγούμενό του ὀμιλητῆ, τὴ μέρα ποὺ μίλησε ὁ Γληνὸς στὸ συνέδριο, τὸ σταφιδοπαραγωγὸ Τάση Κουλαμπᾶ, ἀφοῦ τέλειωσε τὴν ὀμιλία του τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν ἐξόρισαν, προτοῦ νὰ κηρυχθεῖ ἡ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου. Ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτα προμηνήματά της.

Στή συνεδρίαση τῆς κοινοβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς ἐξουσιοδότησης, στίς 19 τοῦ Ἰούνη 1936, στή συζήτηση γιά τὸ ἑλληνογερμανικὸ κλήριγκ, μίλησε πρῶτος ὁ Γληνός.

Ἄφου διαπίστωσε ὅτι «στὰ τρία χρόνια τοῦ κλήριγκ μαζεύτηκε... ἐνεργητικὸ ὑπόλοιπο, πὺ μένει στή Γερμανία χωρὶς νὰ μπορούμε νὰ τὸ εἰσπράξουμε ἀπὸ 32.000.000 μάρκα, δηλαδὴ 1.200.000.000 δραχμές», ὑπογράμμισε τοὺς ἐθνικοὺς κινδύνους, οἰκονομικοὺς καὶ πολιτικούς, πὺ δημιουργοῦσε αὐτὴ ἡ κατάσταση γιά τὴ χώρα, λέγοντας :

«Ὅλη αὐτὴ ἡ κατάσταση τοῦ γερμανικοῦ κλήριγκ δημιουργεῖ τρομεροὺς κινδύνους γιά τὸν ἑλληνικὸ λαό. Ὅχι μόνο μᾶς κάνει οἰκονομικὰ δεσμῶτες καὶ ὑποτελεῖς στή Γερμανία, παρὰ μᾶς ὀδηγεῖ καὶ σὲ πολιτικὴ ἐξάρτηση καὶ ὑποτέλεια σ' αὐτήν. Καὶ ἂν αὔριο ξεσπάσει ἓνας πόλεμος θὰ βρεθοῦμε ὀλοτέλα καταστρεμμένοι καὶ ἂν ἀκόμα δὲν πάρουμε μέρος ο' αὐτόν.» Ἐτσι γινόμεστε θύματα μιᾶς συστηματικῆς γερμανικῆς πολιτικῆς στὰ Βαλκάνια καὶ τὴ χώρα μας. Καὶ ὅσο δὲν παίρνουμε σοβαρὰ μέτρα γιά νὰ ἀντιμετωπίσουμε αὐτὴ τὴν κατάσταση, γινόμεστε συνένοχοι αὐτῆς τῆς πολιτικῆς».

Ὁ Δάσκαλος, ἀντικρούζοντας γενικότερα τὸ πρόβλημα τῶν εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν μας, διαπίστωνε ὅτι «τὸ ἑλληνικὸ κράτος ἀκολουθῆσε ὡς τώρα τὴν ἐγκληματικὴν πολιτικὴν τῆς πνευματικῆς ραστώνης, τῆς μοιρολατρίας, τοῦ εὐκόλου δρόμου, πὺ ὀδηγεῖ σὲ ἀσφαλεῖς καταστροφές» καὶ πρότεινε νὰ ἐκλεγεί μιὰ κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ γιά νὰ μελετήσῃ τὸ γερμανικὸ κλήριγκ καὶ γενικότερα τὴν πολιτικὴν τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῶν συμψηφισμῶν καὶ νὰ φέρῃ τὰ πορίσματά της στή βουλή («Ρίζοσπάστης» 20 Ἰούνη 1936).

Ἀξέχαστη θὰ μείνει ἡ ὁμιλία τοῦ Γληνοῦ στήν κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ ἐξουσιοδότησης πάνω στὸ νομοσχέδιο «περὶ ἐξετάσεων φοιτητῶν παρελθόντων ἐτῶν». Στίς δημοκοπικὲς φλυαρίες ἄλλων βουλευτῶν ὁ Γληνός ἀντιπαράταξε μιὰ θαυμάσια κριτικὴ τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας καὶ μιὰ ρεαλιστικὴ τοποθέτηση τοῦ ζητήματος καὶ ζήτησε νὰ ἱκανοποιηθοῦν τὰ αἰτήματα τῶν φοιτητῶν χωρὶς καὶ νὰ ἐξευτελιστοῦν οἱ ἐπιστήμονες μὲ τὸ νὰ δίνονται ἀνεξέταστα διπλώματα γιά δημοκοπικὴ ἐκμετάλλευση...

Ὁ Γληνός στήν κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ ἐξουσιοδότησης ζήτησε στίς 25 τοῦ Ἰούνη 1936 ἀπὸ τὰ μέλη της νὰ κριθεῖ τὸ ἔργο τῆς κυβέρνησης καὶ νὰ τεθεῖ καὶ ζήτημα πολιτικὸ ἀκόμη μετὰ τὰ φασιστικὰ μέτρα τῆς κυβέρνησης Μεταξᾶ - Μανιαδάκη. Οἱ βουλευτὲς τοῦ Παλλαϊκοῦ μετώπου Γληνός καὶ Πορφυρογένης, ἀντιμετώπισαν σ' ἐκείνη τὴ συνεδρίαση ἐνωμένη τὴν ἐπίθεση τῶν μελῶν τῆς κυβέρνησης Μεταξᾶ καὶ τοῦ Λογοθέτη καὶ τῶν παλαιοδημοκρατικῶν ἀρχηγῶν κ. Σοφούλη, κ. Καφαντάρη, Παπαναστασίου, Παπαντρέου, Κούνδουρου καὶ τοῦ λαϊκοῦ βουλευτῆ κ. Χέλμη. Ὁ Γληνός μέσα σὲ φωνές, διαμαρτυρίες καὶ ἀτελείωτες διακοπὲς τῶν ἀστῶν βουλευτῶν ἔκλεισε τὸ λόγο του μ' αὐτὰ τὰ προφητικὰ λόγια :

«Διαμάρτύρομαι για την άρνηση της επιτροπής να συζητήσει άπάνω στο έργο της κυβέρνησης. Και φοβούμαι πολύ, ότι μ' αυτό τον τρόπο ή βουλή παραιτείται μόνη της από τα δικαιώματά της και αυτοκτονεί. Θα ιδούμε όμως τι θα πεί σ' αυτό ο ελληνικός λαός» («Ριζοσπάστης» 25 Ιούνη 1936).

Στις 4 του Ιούλη 1936 ο Γληνός από μέρος του Παλλαϊκού μετώπου χαιρέτησε τη δεύτερη γενική συνέλευση του πανελληνίου ιατρικού συλλόγου με τον ακόλουθο χαιρετισμό:

«Χυχαίρω τον ιατρικόν κόσμον δια την πρωτοβουλίαν, ην είχε, να φέρη εις την δημοσιότητα τα μεγάλα κοινωνικά ζητήματα, άτινα συνδέονται άμέσως με την υγείαν του λαού. Συνιστώ να προσέξετε ιδιαιτέρως όλους εκείνους, οι όποιοι παρουσιάζονται μόνον με τα λόγια ως ενδιαφερόμενοι δια την υγείαν του λαού. Παρακαλώ να καταλήξετε εις τα πλέον ώφέλιμα συμπεράσματα εις ό,τι άφορα την κοινωνικήν πρόνοιαν αλλά έξ ίσου να προτείνετε και τα μέτρα, άτινα θα βελτιώσουν και την ιδικήν σας επαγγελματικήν θέσιν. Υπόσχομαι, ότι το Παλλαϊκόν μέτωπον θα παρακολουθήσῃ μετά της μεγαλυτέρας συμπαθείας τας εργασίας σας και θα εξετάσῃ τα πορίσματα της συνελεύσεώς σας». (Βλ. Πρακτικά της Β' Γενικής Συνελεύσεως, 4· 8 Ιουλίου 1936 σ. 23).

Η δράση του Γληνού έγινε γνωστή σε όλο τον εργαζόμενο λαό μας, που τον αγάπησε και τον ονόμαζε μεγάλο δάσκαλό του. Ο λαός από παντού τον καλοῦσε να πάει να τον φωτίσει και να τον καθοδηγήσει. Άλησμόνητη είχε μείνει στο Δάσκαλο ή άποθηωτική ὑποδοχή, που του έγινε στο Ηράκλειο της Κρήτης από τον κρητικό λαό. Μά και οι ήρακλειώτες δε θα ξεχάσουν ποτέ τη δράση, που άνάπτυξε στο Ηράκλειο της Κρήτης ο Γληνός, ούτε τους λόγους, που εκφώνησε, ούτε τη συζήτηση, που έκανε με τους διανοούμενους του Ηρακλείου με θέμα: «ποιό είνε σήμερα το χρέος των διανοουμένων άπέναντι στα ζητήματα, που άπασχολούν το λαό;» Ο Ναπολέων Σουκατζίδης και ο Παναγιώτης Κορνάρος μιλούσαν συχνά στην Άκροναυπλία για όλα αυτά με ένθουσιασμό και συγκίνηση. Σήμερα δέν ὑπάρχουν στη ζωή. Τίς άναμνήσεις τίς πήραν μαζί τους, μαζί με τη βολή του εκτελεστικού άποσπάσματος. Θα πρέπει οι ήρακλειώτες, που έζησαν τα γεγονότα και επέζησαν, να γράψουν τίς έντυπώσεις των από την παραμονή και τη δράση του Γληνού στο Ηράκλειο.

Ο Γληνός άκούραστος ήταν έτοιμος να ταξιδέψει προς όλα τα σημεία της Ελλάδας. Μά η αντίδραση λυσομανούσε έναντίον του. Στα Χανιά δέν του επιτρέπουν να βγει από το βαπόρι και βλέπει από μακριά το λαό των Χανίων να διασπᾶ τη ζώνη των χωροφυλάκων, να φτάνει ως την προκυμαία και να ρίχνει άγκαλιές τα λουλούδια, που είχε γι αυτόν στη θάλασσα. Ο ὑπουργός των έσωτερικῶν Σκυλακάκης, όταν του ζήτησε ο Γληνός άδεια να πάει στην Καλαμάτα να μιλήσει, του δήλωσε κυνικότατα: «Θα σου σπάσουν το κεφάλι!». Και ο Γληνός στωϊκότατα του άπάντησε: «Τι σας ενδιαφέρει αυτό, κύριε ὑπουργέ; Το δικό μου το κεφάλι θα σπάσει, όχι το δικό σας!».

Άτρόμητος ως την τελευταία στιγμή ο Δάσκαλος ήταν από τους πρώτους, που πιάστηκε τα μεσάνυχτα προς την 4 Αυγούστου 1936 και στάλ-

θηκε στην 'Ανάφη και από κεί στις 7 του Μάη 1937 στην 'Ακροναυπλία.

Την παραμονή της 4ης Αυγούστου είχα περάσει από τα γραφεία του Παλλαϊκού μετώπου για να πάρω ένα βιβλίο, που είχε δανειστεί ο Γληνός από τον ακαδημαϊκό, στον οποίο αφιέρωσε ένα άρθρο του στο «Ριζοσπάστη» στις 4 του Μάρτη 1936 με τον τίτλο: «Συνομιλία μ' έναν ακαδημαϊκό». Με ρώτησε αν είχα γίνει μέλος του κομμουνιστικού κόμματος και μου συνιστούσε να γίνω μέλος του ΚΚΕ. 'Ο Γληνός είχε γίνει μέλος του ΚΚΕ και στρατολογοῦσε νέα μέλη στο κόμμα του.¹

Η ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ Δ. ΓΛΗΝΟΥ ΣΤΗ ΝΕΑ ΓΕΝΙΑ

'Ο Γληνός, όταν ἔφτασε στον Πειραιᾶ για πρώτη φορά τὸ 1899 ἀπὸ τὴ Σμύρνη και πάτησε τὸ πόδι του στὴ γῆ, γονάτισε, ἔσκυψε και ἀσπάστηκε τὴν ἀρμυρὴ γῆ τῆς πειραιϊκῆς ἀκτῆς. 'Ο ἀσπασμὸς αὐτὸς τοῦ ἔλληνα τῆς μικρῆς 'Ασίας, τοῦ ἀληθινοῦ πατριώτη Δημήτρη Γληνοῦ στὸ ἔθνικὰ ἐλεύθερο χῶμα τῆς πατρίδας του, ἔχει ἓνα βαθὺ συμβολισμό, εἶνε ἓνας ὄρκος για ἓνα ἀδιάρρηκτο δεσμό, πὺ θὰ ἐνώνει ἀπὸ αὐτὴ τὴ στιγμή τὴ ζωὴ, τὴ σκέψη, ὁλόκληρο τὸ ἔργο τοῦ Γληνοῦ μ' αὐτὸ τὸν τόπο, τὸ λαὸ του και τὰ προβλήματα του. Κι ἀλήθεια ὁ Γληνός σ' ὄλη του τὴ ζωὴ δὲν καταφρονάει τὸν καθυστερημένο τόπο του, δὲν περιφρονάει τὸν ἀγράμματο, τὸν ἀναλφάβητο λαὸ του, δὲ θεωρεῖ μηδαμινὴ και χυδαία τὴ γλῶσσα του. Πονάει τὸ λαὸ του για τὴ φτωχὴ κατάσταση του, τὴν ὕλικὴ και τὴν πνευματικὴ, ἀγωνίζεται για νὰ καλλιεργήσει τὴ γλῶσσα του, νὰ τὴν ἐπιβάλλει, νὰ μορφώσει τὸ λαὸ, νὰ τὸν ἀνεβάσει σὲ ἀνώτερο ἰδεολογικὸ και ἐκπολιτιστικὸ ἐπίπεδο. 'Ο Γληνός εἶχε τὸ θάρρος και τὴν ψυχικὴ δύναμη νὰ ζητάει τὸ 1940 νὰ ἀνεβάσει τὸ λαὸ ὡς τοὺς φιλοσοφικοὺς στοχασμοὺς και τὴ διαλεκτικὴ μεθοδολογία τοῦ Πλάτωνα. Σὰν μιὰ λαμπάδα, πὺ φωτίζει και θερμαίνει και ὅσο περισσότερο θερμαίνει και φωτίζει ἄλλο τόσο και λυώνει, ἔτσι και ὁ Γληνός ἀνάλωσε τὴ ζωὴ του για τὸ φωτισμὸ και τὴν προκοπὴ τοῦ λαοῦ του. Αὐτὸ εἶνε τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ πὺ ξεχωρίζει τὸ ἔργο και τὴ ζωὴ τοῦ Γληνοῦ. 'Η πλούσια και πολὺπλευρὴ προσωπικότητα τοῦ Γληνοῦ δὲ μπορεῖ νὰ κατανοηθεῖ, ἂν δὲ ληφθεῖ ὑπόψη ἡ ἀπεριόριστη ἀγαπῆ τοῦ Γληνοῦ πρὸς τὸ λαὸ, ἡ ἀπεριόριστη ἐμπιστοσύνη του στὸ μέλλον, στὴ δημιουργικότητα τοῦ ὀργανωμένου και ἀγωνιζομένου λαοῦ. 'Η σαφήνεια, ἡ καθαρότητα τοῦ γραφτοῦ και προφορικοῦ λόγου, εἶνε ἀνάγκη ἐσωτερικὴ για τὸ Γληνό. 'Ο Γληνός θὰ μπορούσε νὰ παραστήσει κι αὐτὸς τὸ σκοτεινὸ, τὸ στρουφνὸ, τὸ «βαθυστό-

1. Τὴν δράση τοῦ Γληνοῦ στὴν 'Ακροναυπλία και τὴν Κατοχὴ θὰ τὴν ἱστορήσουμε με ἄλλη ἐδκαιρία.

χαστο» και ἀκατανόητο διανοητή. Μὰ ὁ Γληνὸς δὲν εἶνε φωτισβέστης. Ὁ Γληνὸς εἶνε ὁ Δημήτρης ὁ Φωτεινός. Εἶνε ὁ φωτεινὸς στοχαστὴς και καθοδηγητὴς, ὁ φωτεινὸς ἀγωνιστὴς τοῦ λαοῦ μας. Θέλει νὰ φωτίσει και ὄχι νὰ σκορπίσει τὴ σύγχυση και τὴ θολοῦρα στὸ νοῦ τοῦ λαοῦ μας. Ἡ ἄρμονικὴ ἐνότητα θεωρητικῆς ἐργασίας και δράσης ἐκπαιδευτικῆς και πολιτικῆς στὴ φυσιογνωμία τοῦ Γληνοῦ, μπορεῖ τότε νὰ κατανοηθεῖ σωστά, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας τὴν ἀγάπη τοῦ Γληνοῦ πρὸς τὸ λαὸ μας. Ὁ Γληνὸς πόνεσε τὸ λαὸ μας, ἡ καρδιά του μάτωσε και τὰ μάτια του βούρκωναν συχνὰ γιὰ τὴ δυστυχία του. Ἀγώπηστηκε σκληρὰ νὰ τὸν ἀπελευθερώσει ἀπὸ τὴν πνευματικὴ σκλαβιά του, πείστηκε ὅμως μέσα στους ἀτελείωτους ἀγῶνες του γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ λαοῦ μας, πὼς δὲ μπορεῖ ὁ λαὸς μας νὰ ἀπολυτρωθεῖ πνευματικά, ἂν πρῶτα δὲν ἐλευθερωθεῖ οἰκονομικά και δὲ χειραφετηθεῖ πολιτικά. Ἡ κομμουνιστικὴ πολιτικὴ δράση του ἔγινε τότε γιὰ τὸ διανοητὴ Γληνὸ ἀνάγκη ἐσωτερικὴ, γιὰ τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸ λαὸ και ἡ λύση τῶν προβλημάτων του τὸ πρόσταξε αὐτό.

Ἡ σαφήνεια τῆς διαλεχτικῆς σκέψης του, ἡ καθαρότητα τῶν προθέσεων και τῶν στοχασμῶν του, ἡ ἄρμονικὴ ἐνότητα θεωρίας και πράξης, ἡ ἀπέραντη ἀγάπη του πρὸς τὸ λαὸ, πὸν καθόρισε τὴν ἀνεπιφύλαχτη προσχώρηση τοῦ Γληνοῦ στὸ πρωτοπόρο κομμουνιστικὸ κόμμα, πὸν μέσα σ' αὐτὸ παίρνουν πλάτος και βάθος πρωτόφαντο, εἶνε τὰ δυναμικὰ στοιχεῖα, πὸν μ' αὐτὰ ὁ Γληνὸς πεθαίνοντας νίκησε τὸ θάνατο, ζεῖ ἀνάμεσά μας και θὰ ζεῖ στὶς ἐρχόμενες γενιές. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα χάριζαν στὸ Γληνὸ τὴ χαρὰ, πὸν δὲν τοῦ ἔλειπε ποτέ του, τὴν αἰσιοδοξία του, πὸν χαρακτήριζε τὸ Γληνὸ και στὶς πιὸ μαῦρες και φουρτουνιασμένες μέρες τῆς ζωῆς του, τὴ βεβαιότητα γιὰ τὴν τελικὴ νίκη, πὸν διατήρησε ὡς τὴν τελευταία πνοή του και μ' αὐτὴ ἀντιμετώπισε τὸ θάνατο: «θὰ νικήσουμε!»

Αὐτὰ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ζωῆς και τοῦ ἔργου τοῦ Γληνοῦ εἶνε ἡ πολὺτιμη πνευματικὴ κληρονομιά, πὸν ἀφήνει ὁ Δάσκαλος στὴ νέα γενιά. Ἄς ἀκολουθήσουμε τὸ παράδειγμά του και ἄς ἀκούσουμε τὰ λόγια τοῦ μεγάλου Δάσκαλου: «Ὅσοι νοιώθουν μέσα τους νὰ ζεῖ τοῦ λαοῦ τῶν ὁ πόνος, ἔχουν μπροστά τους ἕνα σκοπὸ ζωῆς πλούσιο, μεγάλο, γεμάτον ἀγῶνα και δημιουργικὴ χαρὰ» (Δ. Γληνός, «Ἀναγέννηση», χρονιά Α, φυλλάδιο 1°, Σεπτέμβρης 1926, σ. 2).

Θ. ΛΥΚΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Α'. Στὰ ἄρθρα του τὰ ἀναιρετικὰ τῆς φασιστικῆς ἰδεολογίας τοῦ κ. Παν. Κανελλόπουλου, ὁ Γληνὸς ἐβασάνισε κριτικὰ και διερεῖνησε διαλεχτικὰ ἀκόμη και δυὸ ἄλλες ἔννοιες, πὸν προεκλογικὰ ἔρριξε ὁ κ. Κανελλόπουλος: α) τὴν ἔννοια τῆς «πειθαρχημένης ἐλευθερίας» και β) τὴν ἔννοια τοῦ «ἐθνι-

κοῦ κράτους». Δίνουμε ἀποσπασματικά τὴν ἀναίρεσή τους, ὅπως τὴν ἔκανε ὁ Γληνός :

α) «πειθαρχημένη ἐλευθερία»

«Τὴν ἐννοια τῆς «πειθαρχημένης ἐλευθερίας» τὴν παρουσιάζει ὁ κ. Κανελλόπουλος σὰν πρωτότυπη ἐφεύρεσή του καὶ σὰν μαζικὴ ἐπωδὸ, σὰν κάποια ἀκατανόητη καὶ μυστήρια φράση, ἀπὸ κείνες ποὺ λέν οἱ μάγισσες, δταν ξορκίζουν κανένα μεγάλο θανατικό. Πιστεύει, πὼς ἡ διαλεχτικὴ τῆς σύνθεσης, ἡ ἀντίφραση ποὺ περιέχει, θὰ θολώσῃ τόσο πολὺ τὸ νοῦ ἐκείνων ποὺ τὴν ἀκοῦν, ὥστε νὰ μὴ ρωτήσουνε, νὰ μὴ θελήσουνε νὰ ξεδιαλύνουν τὸ νόημα τῆς. Μόλις ὁμως ὁ ἀκροατὴς ἔχει τὴν ψυχραιμία νὰ ρωτήσῃ καὶ τὴν κριτικὴ δύναμη ν' ἀναλύσῃ τὴν ἀπάντηση, ὅλα τὰ μάγια χάνονται καὶ ὁ κ. Κανελλόπουλος μένει... μὲ τὰ κλούδια αὐτὰ μέσα στὸ ψηλὸ του καπέλλο.

Τι εἶνε λοιπὸν αὐτὴ ἡ «πειθαρχημένη ἐλευθερία»; Ἕνας συνδυασμὸς πειθαρχίας καὶ ἐλευθερίας, σὰς ἀπαντᾷ ὁ κ. Κανελλόπουλος. Μὰ ἡ ἀπάντηση αὐτὴ δὲ λέει τίποτα. Γιατί ἕνας συνδυασμὸς πειθαρχίας καὶ ἐλευθερίας ἦταν καὶ εἶνε ὅλα τὰ ἱστορικὰ πολιτικά καθεστῶτα, ποὺ ἐπικράτησαν ὡς τὸρα ἀπάνω στὴ γῆ.

Τὸ νόημα καὶ τὴν ἀξία τὴν παίρνει ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενό του. Ποιὸς πρόκειται νὰ εἶνε λεύτερος; Ὁ ἕνας, οἱ λίγοι, οἱ πολλοί, ἢ ὅλοι; Καὶ ποιοὶ θὰ πειθαρχοῦν καὶ σὲ ποιόν; Ὁ μόνος συνδυασμὸς πειθαρχίας καὶ ἐλευθερίας, ποὺ θὰ ἔδινε τὴν ὀλοκληρωτικὴ καὶ σωστὴ ἐννοια «πειθαρχημένη ἐλευθερία» θὰ ἦταν ἐκεῖνος, ὅπου ὅλοι θὰ ἦταν ἐλεύθεροι καὶ ὅλοι θὰ πειθαρχοῦσαν. Ἀλλὰ τότε θὰ πειθαρχοῦσαν στὸν ἴδιον αὐτὸν ἑαυτό του. Ἄρα θὰ εἶχαμε αὐτοπειθαρχημένη ἐλευθερία γιὰ ὅλους. Μὰ τέτια ὁμως αὐτοπειθαρχημένη ἐλευθερία δὲ μπορεῖ ν' ἀνθέξῃ παρὰ σ' ἕνα καθεστῶς ὅπου δὲν ὑπάρχουν δούλοι καὶ ἐλεύθεροι ἐκμεταλλεῦόμενοι. Καὶ ἕνα τέτιο καθεστῶς δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἀτομικὴ ἰδιοκτησία τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ τάξεις κοινωνικῆς. Μόνο μιὰ κοινωνία μὲ κοινοκτησία τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ χωρὶς κοινωνικῆς τάξεις μπορεῖ ν' ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐλεύθερους αὐτοπειθαρχημένους ἀνθρώπους, νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἰδανικὸ τῆς αὐτοπειθαρχημένης ἐλευθερίας. Καὶ τέτια κοινωνία χωρὶς τάξεις καὶ χωρὶς ἐκμεταλλεῦτέες καὶ ἐκμεταλλεῦόμενους εἶνε ἡ κομμουνιστικὴ.

Ὁ κ. Κανελλόπουλος ὁμως βρῖσκει πὼς ὁ κομμουνισμὸς, ποὺ δημιουργεῖ αὐτὴ τὴν κοινωνία τῶν ἐλεύθερων καὶ αὐτοπειθαρχημένων ἀνθρώπων, εἶνε «κίνημα δούλων». Αὐτὸς ὁ δῆθεν κοινωνιολόγος καὶ ὁ ἐραστὴς τῆς ἐλευθερίας, ποὺ δῆθεν πιστεύει πὼς μόνον ἡ ἐλευθερία δίνει νόημα στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ στὴν ἀνθρώπινη ἱστορία, ἔχει τὴν ἀμάθεια ἢ τὴν ἀπρέπεια νὰ ὀνομάσῃ «κίνημα δούλων» τὴν ἠρωϊκότερη ἐπανάσταση ποὺ εἶδε ποτὲ ὁ κόσμος καὶ τὸ πιὸ εὐγενικὸ, τὸ πιὸ πλούσιο σὲ αὐτοθυσίες καὶ ἀνιδιοτέλεια ἀπολυτρωτικὸ κίνημα τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, δταν ἔχει μπροστά του τὴν ρούσικη ἐπανάσταση μὲ τοὺς ἀφθαστους ἠρωϊσμοὺς τῆς, δταν ἔχει μπροστά στα μάτια του τοὺς μόνους ἠθικούς, ἀγνοὺς καὶ ἀνιδιοτελεῖς ἀγῶνες, ποὺ γίνονται μέσα σ' ὅλα τὰ κράτη ἀπὸ τοὺς προμάχους τῆς κομμουνιστικῆς ἐπανάστασης, δταν ἔχει μπροστά στα μάτια του καὶ μέσα στὴν Ἑλλάδα τῶν ἠθικῶν μπακάληδων τίς ἀπέραντες καὶ ἀφθαστες θυσίες τῶν ἠρωϊκῶν παιδιῶν τῆς ἐργατικῆς καὶ ἀγροτικῆς τάξης, ποὺ μόνον αὐτὰ ἐξυχνίζονε σήμερα τὸν ἠθικὸ ρῦπο καὶ δημιουργοῦν ἱστορικοὺς τίτλους γιὰ τὴν αὐριανὴν Ἑλλάδα» («Ριζοσπότης», 15 Μάρτη 1936).

β) «ἔθνικὸ κράτος»

«Ἡ «ἰδέα τοῦ ἔθνους» καὶ «τὸ ἔθνικὸ κράτος» δὲ μπορεῖ μὲ κανένα

τρόπο να πάρει κανενός είδους κοινωνικό περιεχόμενο. απ' αυτά που υπόσχεται και μεγαλόστομα εξαγγέλει ο κ. Κανελλόπουλος.

Εδώ είνε τὸ βασικὸ ψέμμα του, ἡ ἀγύρτικη ταχυδακτυλουργία τοῦ φασισμού. Τὸ «ἐθνικὸ κράτος», ἱστορικὸ ἐπιφαινόμενο τῆς ἀστικής κυριαρχίας, ποτέ, πουθενά, σὲ κανένα μέρος τῆς γῆς, δὲ συνδέθηκε ὀργανικά μὲ τὴν ἐπιδίωξη τῆς «ιδανικῆς», τῆς «κοινωνικῆς δικαιοσύνης». Τὸ «ἐθνικὸ κράτος» ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰώνα ὡς σήμερα, ποὺ πῆρε τὴν πιὸ ἐντατικὴ ἀνάπτυξή του, ἱστορικὰ συνδέθηκε πάντα μὲ δύο σκοποὺς, ἐσωτερικὰ μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἐργαζομένων, ἐξωτερικὰ μὲ τὴν ὑποταγή καὶ τὴν ἐκμετάλλευση ξένων λαῶν. Ἄρα μὲ τὴν κοινωνικὴ ἀδικία. Ἡ κοινωνικὴ ἀδικία προέρχεται ἀπὸ αἰτία οικονομικά, ἀπὸ τὴ διάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πρὸς τὶς παραγωγικὰ σχέσεις. καὶ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς διάστασης καμμιά ἰδέα δὲ μπορεῖ νὰ τὰ μεταβάλει, παρὰ μόνο ἡ ἄρση τῆς διάστασης αὐτῆς, ἡ κατάρτιση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχρησίας τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς» («Ριζοσπάστης» 29 τοῦ Μάρτη 1936).

Β'. Ὁ Γληνὸς στὸ βαλκανικὸ συνέδριο γιὰ τὸ παιδί, ἀφοῦ ἀνάφερε πὼς ὑπὴρξεν ἑπτὰ χρόνια τὴν ἐλληνικὴν ἐκπαίδευση καὶ ἐβεβαίωσε τοὺς συνέδρους ὅτι εἶνε σὲ θέση νὰ δώσει στὸ συνέδριό τους ἀσφαλεῖς πληροφορίες, συνέχισε:

«Ἐγὼ νὰ κάμω δύο παρατηρήσεις: 1) Ὅτι τὸ νὰ δίνει κανεὶς πληροφορίες γιὰ νόμους, ποὺ ψηφίστηκαν γιὰ τὴν προστασία τοῦ παιδιοῦ, διαφέρει πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικὴν κατάστασι τῆς προστασίας τοῦ παιδιοῦ στὴ χώρα μας. 2) Ὅτι γιὰ νὰ καταλάβει κανεὶς τί ἀξία ἔχει αὐτὸ ποὺ γίνεται γιὰ τὴν προστασία τοῦ παιδιοῦ, πρέπει νὰ ξαίρει ποιά πραγματικὴ ὑπάρχει σὲ σύγκρισιν μὲ ὅ,τι γίνεται. Γιατί ἂν δίνεται συσσίτιο σὲ 1.000 παιδιά, ἐνῶ πεινοῦν 100.000, διαφέρει ἀπὸ τὸ ἂν δίνεται συσσίτιο σὲ 1.000 ἐνῶ πεινοῦν 1.500. Γιὰ νὰ σὰς διαφωτίσω, σὰς φέρνω δύο-τρία παραδείγματα: Ἀκούσατε τὴν ἐκθεση τῆς δευθύνου τοῦ βρεφοκομείου γιὰ τὴ λειτουργία του, σύμφωνα μὲ τοὺς «κείμενους νόμους». Πλὴν ὁμως, ἂν ρωτούσαμε ποιά εἶνε ἡ θνησιμότητα τῶν βρεφῶν, θὰ ἀκούγατε τὴν τρομακτικὴν ἀπάντησιν, ὅτι πεθαίνουν τὰ 90 % τὰ δὲ ὑπόλοιπα 10 % ζοῦν μιὰ ζωὴ ἀνθρώπων ἀναπήρων, ἀσθενῶν κλπ. Ὅστε τὸ ἴδρυμα αὐτὸ εἰς μὲν ποῦσε νὰ ὀνομαστῆ «τόπος ποὺ σκοτώνουν τὰ παιδιά» . . . Βρεφοκτονεῖον.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ πρόεδρος τοῦ Πατριωτικοῦ ἰδρυματος Φίλων διαμαρτύρεται λέγοντας ὅτι οἱ ἀριθμοὶ εἶνε ἀνακριβεῖς. Ὁ Γληνὸς τότε ρωτᾷ: «Μήπως εἶνε μεγαλύτερ' ἢ θνησιμότητα»;

Συνεχίζοντας λέει: «Ὅλοι σας ἐπισκεφτήκατε τὴν νυχτερινὴν σχολὴν «Παρνασσοῦ» ὅπου διδάσκονται παιδιά ἡλικίας 9 χρόνων καὶ πάνω. Λοιπὸν ὑπάρχουν στὴν Ἑλλάδα δύο νόμοι. Ὁ ἓνας ὑποχρεώνει νὰ πηγαίνουν τὰ παιδιά στὸ σχολεῖο μέχρι 12 ἐτῶν. Ὁ ἄλλος ἀπαγορεύει νὰ ἐργάζονται παιδιά κάτω τῶν 14 ἐτῶν. Πῶς βρέθησαν στὴ νυχτερινὴν σχολὴν τόσα παιδιά κάτω τῶν 14 χρόνων, ποὺ δὲ φοιτοῦν στὰ σχολεῖα καὶ ἐργάζονται ὅλη τὴν ἡμέρα; Ὅστε τὸ φιλανθρωπικὸ ἴδρυμα ὑπάρχει γιατί παραβιάζονται δύο θεμελιώδεις νόμοι γιὰ τὴν προστασία τοῦ παιδιοῦ. Ἄν θέλετε νὰ μάθετε πόσα παιδιά βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες συνθήκας—ποὺ δὲ φοιτοῦν δηλ. στὰ σχολεῖα καὶ ἐργάζονται—σὰς ἀναφέρω ὅτι φτάνουν εἰς 200.000, χωρὶς μάλιστα νὰ φοιτοῦν καν σὲ νυχτερινὰς σχολὰς, γιατί δὲν ὑπάρχουν παντοῦ.

«Ἡ βασικὴ αἰτία ὅλων αὐτῶν εἶνε ὅτι ἐκεῖνο, ποὺ διακήρυξε τὸ συνέδριον ὡς θεμελιώδη ἀρχή: «τὰ πάντα γιὰ τὸ παιδί» καὶ «τὸ παιδί εἶνε τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος», δὲν ἀποτελοῦν στὴν πραγματικὴν ἀρχή, ποὺ μᾶς ὀδηγοῦν στὴν προστασία τοῦ παιδιοῦ. Εἶνε ψέμμα ὅτι μεταχειριζόμαστε τὸ παιδί ὡς «τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος». Γι' αὐτὸ ἀναθέτουμε τὴν προστασία τοῦ παιδιοῦ στὴν ἰδιωτικὴν φιλαν-

«ὤψια καὶ τὸν κομμουνισμὸ διαφόρων κυριῶν» («Ριζοσπάστης» 9 τοῦ Ἀπριλίου 1986).

Γ'. Στὴ συζήτηση γιὰ τὸ ἐνλογικὸ σύστημα ὁ Γληνὸς εἶπε :

«Ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα, πάνω στὸ ἐκλογικὸ, ἔχουν ἐξαντληθῆ ὥστε ἡμεῖς πρῶτη φορά μπαίνουμε στὸ Κοινοβούλιο δὲν ἔχουμε νὰ προσθέσουμε οὔτε στή θεωρητικὴ πείρα οὔτε στὴν ἐφαρμογὴ. Εἶνε ἀνάγκη ὅμως νὰ εἰποῦμε τὴ γνώμη μας γιὰτὶ παρουσιάστηκε ὡς μεγάλο καὶ τρομερὸ μορμολύκειο τὸ ὅτι ἂν ἐφαρμοθεῖ ἡ ἀναλογικὴ θὰ ἐπικρατήσουν οἱ κομμουνισταὶ καὶ θὰ καταστραφῇ ἡ Ἑλλάς. Θὰ εἰποῦμε τὴ γνώμη μας καὶ θὰ ἀποδείξουμε ὅτι δὲν ἀποτελοῦμε κίνδυνο. Τὸ ἀναλογικὸ σύστημα πραγματικὰ δὲν ἐφαρμόστηκε σὰν σύστημα μόνιμο ἀνάλογο μὲ τὶς συνθήκες πρὸ ἐπιβάλλονται. Ἐφαρμόστηκε σὰν γιατρικὸ, σὰν μιὰ πανάκεια πρὸ εἶχαν κάμει τὰ μεγάλα κόμματα, τὰ ὁποῖα διήρεσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ὤξυναν τὰ πάθη. Καὶ ἔλεγαν τότε, ἄς ἔλθῃ ἡ ἀναλογικὴ νὰ μᾶς βγάλῃ ἀπὸ αὐτὸ τὸ κατάντημα. Δὲν πηγάζει λοιπὸν ἡ ἀδυναμία ἀπὸ τὸ σύστημα, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ κόμματα.

Οὔτε συμμαχικὴ κυβέρνησις ἠμπόρεσε νὰ φέρῃ ἀποτέλεσμα διότι συμμαχικαὶ κυβερνήσεις εἶναι δύσκολο νὰ γίνουν, γιὰτὶ τὰ κόμματα εἶναι δύσκολο νὰ συνεννοηθοῦν λόγῳ τῶν ἐγκλημάτων των κατὰ τὸ παρελθόν. Γι' αὐτὸ στὴν Ἑλλάδα δὲν ἐφηρμόσθη ἡ ἀναλογικὴ σὰν σύστημα μόνιμο.

Ὅσοι ἀπὸ σᾶς μιλοῦν γιὰ πλειοψηφικὸ μιλοῦν μόνον γιὰ τὰ δύο μεγάλα κόμματα.

Τὰ ἐπιχειρήματα ὅσων ὑποστηρίζουν τὸ πλειοψηφικὸ εἶνε ὅτι δίνει ἰσχυρὰν κυβέρνησιν καὶ ὅτι ἀναδεικνύει νέους ἀνδρας.

Ἐπίσης ὅσοι ὑποστηρίζουν τὴν ἀναλογικὴν, λέγουν ὅτι εἶνε σύστημα δικαιοσύνης καὶ ὅτι ἐπίσης διαλύει τὰς παρατάξεις. Γι' αὐτὸ ἐφηρμόσαμεν τὸ ἀναλογικὸν γιὰ νὰ διαλύσωμεν τὰς παρατάξεις.

Ἐναντίον τῆς ἀναλογικῆς πάλιν λέγεται ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ δώσῃ ἰσχυρὰν κυβέρνησιν, ὅτι ὑπάρχει τυραννία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κόμματος, ὅτι εἶμαστε λαὸς ἄσπρος ἀκόμη πολιτικῶς καὶ ὅτι δὲν μπορούμε ἐπίσης νὰ τὸ ἐφαρμόσουμε διότι εὐνοεῖ τὸν κομμουνισμὸν. Λέγονται ἐπίσης καὶ ἄλλα ἐπιχειρήματα γιὰ τοὺς σταυροὺς. Ἀλλὰ παραβλέπεται ὅμως ἓνα βασικώτατο γεγονός, ὅτι τὰ ἐκλογικὰ συστήματα σκοπεύουν νὰ παραστήσουν δυνατὴν τὴν λειτουργίαν τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ πολιτεύματος. Δηλαδή καὶ τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν σύστημα ὡς καὶ τὰ ἐκλογικὰ συστήματα εἶνε δημιουργήματα ἐκλογικοῦ καθαρῶς συστήματος καὶ ὄχι θεωρίας. Γνωρίζετε ὅτι στὴν Ἀγγλία δημιουργήθηκε ταυτόχρονα καὶ τὸ σύστημα τῶν κομμάτων γιὰτὶ ἦσαν δύο τάξεις πρὸ πολεμοῦσαν καὶ αἱ δύο γιὰ τὴ φεουδαρχία καὶ ὅταν δημιουργήθηκε στὴν Ἀγγλία τρίτον ρεῦμα, τὸ ἐργατικόν, τότε δημιουργήθηκε καὶ τρίτον κόμμα, τὸ ἐργατικόν. Καὶ ἂν αἱ δύο παρατάξεις πολεμοῦσαν νὰ ἀποκλείσουν τὸ ἐργατικόν, τότε αὐτὸ τὸ κόμμα θὰ γινότανε ἐπαναστατικόν. Καὶ βλέπετε στὴν Ἀγγλία νὰ σχηματίζεται συμμαχικὴ κυβέρνησις τῶν συντηρητικῶν μὲ τοὺς ἐργατικούς. . . .

Ἀλλὰ, κύριοι βουλευταὶ, τὸ νὰ προσαρμόζεται κανεὶς στὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων αὐτὸ εἶναι πραγματικότης, γιὰτὶ τὰ κόμματα θὰ ἀνατινάξουν τὴν κατάστασιν.

Τὸ νὰ λέμε ὅμως ὅτι τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα εἶνε ἐναντίον τοῦ ἐπισημοῦ καθεστώτος, ὅτι δὲν εἶνε Ἕλληνας οἱ ἀποτελοῦντες αὐτό, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ λέγεται. Δὲν εἶνε Ἕλληνας τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἐργατῶν ; (χειροκροτήματα). Ἐκεῖνοι δὲν εἶνε Ἕλληνας πρὸ ἰσχυρίζονται αὐτὰ καὶ πρὸ θέλουν νὰ ταυτίσουν τὴ δική τους ὑπόστασιν μὲ ὅλους τοὺς Ἕλληνας ; καὶ ὄχι ἐκεῖνοι πρὸ θέλουν νὰ ὑποστηρίξουν τὰ δίκαια τοῦ ἐργάτη καὶ πρὸ θέλουν ὅπως ὁ ἐργάτης ἔχει τὸν ἀντιπρόσωπό του στὸ κοινοβούλιο. Ἀπὸ ὅσα εἶπον συμπέρασμα εἶνε ὅτι ὑποστηρίζω τὸν κοινοβουλευτισμὸ καὶ ὅτι πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ στὸ κοινοβούλιο γιὰ νὰ ὑποστηρίξουν τὰ συμφέροντά του.

Θέλω νά εξετάσω αὐτό πού εἶπον πολλοί, ὅτι δέν μπορεῖ νά εφαρμοσθεῖ τὸ οὐστήμα αὐτό διότι ὁ ἑλληνικός λαός εἶνε ἀμόρφωτος. Μά ὁμως ἂν σήμερον εἶνε ἀμόρφωτος ὁ λαός ὑστερα ἀπὸ 110 χρόνια ἐλεύθερη ζωῆ, ἂν σήμερα ὑπάρχουν 50% ἀνάλφάβητοι, ποσοστὸν πού δέν ὑπάρχει οὔτε στὴν Ἀλβανίαν, ποῖος φταίει εἰς αὐτό; Ποῖος ἐκυβέρνησε τὸν λαό, ποιά κόμματα ἐκυβέρνησαν τὸν λαό; Πῶς θὰ γίνεῖ ὁ λαός ἀξίος νά κάμῃ χρῆσιν τῶν δικαιωμάτων του, ἀφοῦ δέν διαπαιδαγωγεῖται ἀπὸ τὰ κόμματα; Ἀλλὰ προβάλλεται τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ἡ ἀναλογικὴ θὰ φέρῃ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ ὅτι αὐτὸ θὰ εἶνε ἡ καταστροφή. Ἐμεῖς δέν θέλουμε διὰ τῆς βίας νά ἐπιβάλλωμεν τὸ καινούριον καθεστῶς. Ἐννοοῦμε νά πείσωμε τὸν λαὸν ὅτι τὸ καθεστῶς πρὸς θέλωμε νά δημιουργήσωμεν εἶνε γι' αὐτὸν τὸ συμφερότερον. Καὶ ἂν δώσῃ τὴν πλειοψηφίαν του, τότε καὶ μόνον, παίρνοντας τὴν ἐξουσίαν, θὰ τοῦ τὸ δώσωμεν. Λοιπὸν λέγετε, ὅτι ἡ ἐπικράτησις αὐτοῦ τοῦ κόμματος θὰ εἶνε ἡ καταστροφή; Ἀλλὰ θὰ ἀπευθύνω καὶ ἄλλην ἐρώτησιν. Μέχρι τοῦδε ὑπάρχουσι περιπτώσεις πού δέν ὑπῆρχον κομμουνιστὰι ἐπὶ τὴν Βουλὴν τὸ 1928, τὸ 1933. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς διακυβερνήσεως τοῦ λαοῦ, χωρὶς νά ὑπάρχουν ἐπὶ τὴν βουλὴν οἱ κομμουνιστὰι καὶ νά ταράζουσι τὴν βουλὴν, εἶνε γνωστὰ ὅς ὅλους σας. Ἡ μὲν μία πτέρυξ λέγει ὅτι ἡ τετραετία τοῦ Βενιζέλου κατέστρεψε τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἡ ἄλλη πτέρυξ λέγει ὅτι ἡ τριετία τῶν ἄλλων κατέστρεψε τὴν Ἑλλάδα. Ἀφοῦ λοιπὸν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ κατέστρεψαν τὴν Ἑλλάδα, τί φοβεῖσθε νά κάνωμεν ἡμεῖς; Τί θὰ καταστρέψωμεν ἡμεῖς; > (χειροκροτήματα). Βλ. Ἐπίσημα Πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων τῆς Γ' Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς. Προεδρεία Θ. Σοφούλη. Συνεδριάσεις Δ'-Θ' (2 Μαρτίου 1936 - 30 Ἀπριλίου 1936). Συνεδριάσεις Η' Τετάρτη 29 Ἀπριλίου 1936, σ. 111-112, ἐν Ἀθήναις 1938, ἐκδ. Ἐθνικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Ἀθήναις 1938.

Δ'. Ὁ χαιρετισμὸς τοῦ Γληνοῦ ἐπὶ τὸ πρῶτον παμφοιτητικὸν συνέδριον :

< Ἀγαπητοὶ φίλοι,

Μεθ' ἐπιθέσει συγκίνηση καὶ χαρὰ χαιρετίζω τὸ πρῶτον πανελλήνιον συνέδριον τῶν φοιτητῶν καὶ σπουδαστῶν ἀπὸ μέρους τοῦ Παλλαϊκοῦ μετώπου.

Ἡ ἐνέργειά σας αὐτὴ σᾶς τιμᾷ γιατί δείχνει τὴν ὀριμότητά σας καὶ ἀκόμα δείχνει ὅς ὅλη τὴν κοινωνία, ὅτι δέν ἐνδιαφέρεσθε μόνο πῶς νά πάρετε μεθ' ὅσο μπορεῖ λιγότερον κόπον τὸ δίπλωμά σας καὶ ὅτι τὰ ἐλατήρια, πού σᾶς κινοῦν εἶνε βαθύτερα καὶ ἀποσκοποῦν ἐπὶ τὴν ἀναγέννησιν τῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ τὴν ἐννοίαν αὐτὴν σᾶς χαιρετίζω ὡς ἓνα πρωτοποριακὸν τμήμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐλπίζω ὅτι τὰ πορίσματα τοῦ συνεδρίου σας θὰ γίνουσι ἡ ἀπαρχὴ γιὰ ἓνα καλύτερον μέλλον. Σᾶς χαιρετίζω ἀκόμα ὡς ἓνα ἄνθρωπον πού ἀφιέρωσα τριάντα χρόνια γιὰ τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς μέσης καὶ ἀνώτερης παιδείας καὶ ὡς ἓνα ὑπηρέτην τοῦ λαοῦ σήμερον... > (<Ριζοσπάστης> 25 τοῦ Μάρτη 1936).